

Sissejuhatus

Keeni 8-klassiline kool asutati ammu enne minu koolitee algust suhteliselt vanas mõisahoones, mis eriliste ajalooliste mälestiste hulka ei kuulunud. Sellele vaatamata on soliidne kivimaja kooli rollis tootnud paljudele nostalgilisi meenutusi. Pean kohe vabandama nende koolikaaslaste ees, kellel meenutused seotud uue koolimajaga. Meid kõiki seob endiselt Keeni kool, pole oluline mitmeklassiline või millises hoones see olude sunnil paikneb. Kahekorruseline „II“ kujuline kivihoone mahutas rahuldavalt keskmise maakooli ligi sadakond õpilast, kümnekond koolitajat, kõõgipersonali ning koristajad. Keskmise majaosa kui laiem ja mahukam asetses paralleelselt sovhoosi jaoks olulise peamise varustustega. Maanteeni oli umbes 30-40 meetrit, seda varjas kuusehekk. Klassiruumidesse kostuvat masinamüra summutas see vana ja hõrenev hekk muidugi vähe. Sovhoosi vilkal arteril tuikav majandus- ja transpordialane tegevus aitas valmistada lapsi tulevaseks eluks ehk paremini kui koolitöö ise. Lastele oli sovhoosnikuks saamise perspektiiv silmaga näha. Oma ajastu kohta polnud sellisel väljavaatel väga vigagi. Eriti kui suuremad ambitsioonid puudusid või pealuu siseehitus rohkemat ei lubanud. Paljud Keeni kooli vilistlased liikusid peale kooli lõpetamist ja eriala omandamist kusagil tehnikumis ehk ka maakutsekoolis, sadakond meetrit eemal paiknevasse sovhoosikeskusesse ametikohta otsima. Hiljem kolisid ehk isegi moodsatesse keskuse kortermajadesse ning vuristasid oma kunagisest koolist mööda. Teatud aja pärast saatsid omakorda endigi lapsi osaliselt samade õpetajate hoole alla. Ka minu ema Vaike oli mõned aastad Keeni koolis käinud ja selle seitsmeklassilise versiooni lõpetanud. Seda nimetatakse põlvkondade järjepidevuseks. Samas toimuvad muutused isegi riigikordades, iseolooiates, süsteemis, tehnika ja tehnoloogiate osas. Koolide ja hariduse reformimine on alaline protsess mistahes riigikorra ajal. Ehk isegi ajalooline paratamatus, kuna maailm muutub ning areneb. Vanasti saadi hakkama mõne klassiga, hiljem muutusid põhikoolid seitsmeklassiliseks, minu ajal olid need kaheksaklassilised ja hiljem juba üheksaklassilised. Samasugune edenemine toimus Keeni kooliga, kuid antud kirjutis keskendub 8-klassilisele perioodile vanas mõisahoones.

Maja ühes tiivaotsas jäi üle ruumi koolidirektori ja tema pere majutamiseks teenistuslikul ametipinnal. Hea oli direktor Aksel Hütil ja tema abikaasal Virvel ning nende lastel Rihol ja Indal, piltlikult öeldes toasussides otse tundi tormata. Direktor pidi loomulikult

esinduslik välja nägema, mis välistas lotendava maika ja auklikud sussid vähemalt avalikus ruumis. Seega kandis ta kooli poolel enamasti ülikonda, kuid tema laste kohta see ei kehtinud ja sussid olid õigustatud. Vahel tormasid nad klassi koolikella kaja vaibudes. Mingil määral kadestasime neid, sest koolimajas elades sai kauem magada, ka kojuminekuks kulus vähe aega. Kindlasti võisid taolise geograafilise ligidusega kaasnedes omamoodi kõrvalnähud, inimesed vajavad ikkagi keskkonnavahetust. Keset koolimaja peamist osa mahtus ära improviseeritud aula, mille baasil kogu koolikollektiivi kogunemised aset leidsid. Seda kasutati kehalise kasvatuse tundide ajal ka võimlana ning sisemisel perimeetril lubati vahetunni ajal ringiratast jalutada. Loomulikult mõistagi korrapidajaõpetaja valvsa pilgu all. Ruumi keskel toestasid lage paar puidust neljakandilist posti. Nende vahele sai seisma panna ulakaid raturikkujaid, et päripäeva voogavad massid saaksid näidata oma kollektiivset hukkamõistu. Sageli tegi taoline keskne näitlikustamine tegelastest hoopis (10x) kuulsamad kangelased, sest enamus tempudest on initsieeritud tunnustusvajadusest.

Minu koolituse esimestel aastatel toimus klassiruumide fikseerimisel mingi arusaamatu süsteem. Mõnel klassil tuli teinekord liikuda uude ruumi, samas kui teised klassikomplektid aastaid sama ruumi omasid. Neil vahetus uksel lihtsalt number, tavaliselt tõusvalt kuni koolitee selles asutuses otsa sai. Kindlasti olid juhtkonnal omad põhjused teatava paindlikkuse ilmutamisel. Tõenäoliselt mõjutas liikumisi klassikomplekti suurus, mõnel aastal oli uusi tulijaid lihtsalt vähem. Olles minimalistlikumat sorti klassis, saime teisel korral ühte pisemat kambrit mitu aastat järjest kasutada. Selline stabiilsus ehk sunnismatus tekitas turvalisema tunde. Kindlate koduklasside süsteem toetas sisemist sidet ning andis koolile kodusema mõõtme. Alati oli tegemist oma armsa klassiga ja omaenda pingiga, mille sahtlisse sai raamatuid-vihikuid jätta ka peale tunde. Kodus ei viitsinud vahel või ei saanud regulaarselt õppida. Ka õpetajad teadsid kuhu tulla, kuid enamasti pidid oma õpetatava aine materjalid ja vahendid siiski kaasa tirima. Pedagoogilise kaadri alamotiveeritud suhtumine õppevahendite tarimiseks tingiski vajaduse fikseeritud kabinetisüsteemile üleminekuks. Ilmselt vajadusest spetsialiseeruda, toetasid eelkõige just aineõpetajad uut süsteemi. Vähemalt muusika- ja laulmisõpetajad olid varakult saanud paiksust viljeleda kuna klaveri tassimine kuulunuks raskemuusika valdkonda ja kahjustanuks ka materiaalseid väärtusi. Tegelikult ma isegi ei imesta kui kusagil mujal sedalaadi lollusega tegeldi. Pigem leiaks järjekindlalt kinnitust mõni totter loosung, mis ülistab kilplust ja teisititegemist kui seal kauges ja metsikus läänes.

Lõpptulemusena polnud oluline millises koolimaja nurgas ja mitmendal korral me oma haridust omandasime. ENSV haridusministeeriumi poolt kinnitatud õppekavad ja

kooliprogrammid kehtisid antud ajas ja igas ruumis. Ideoloogiatest olulisem oli tunda ennast väikese maakooli täieõigusliku pereliikmena. Selles hoones peitusid meie jaoks teatavad ruumilised ahvatlused. Lisaks inimfaktorile lisandus ajalooline atmosfäär, mis tekitas erilise aura. Ruumipuudust leevendas õpilaste suhteline vähesus, mida soodustas koolide rohkus piirkonnas. Teoreetiliselt oli maakohdades lihtne lapsi põhikooli panna maksimaalselt kümnekilomeetrises raadiuses. Sageli ka ligemal, mille tingis inimasustus sõltuvalt põlumajanduslikust aspektist läbi sovhoosi- ja kolhoosikeskuste. Kesk- ja erihariduse osas kehtisid juba teised normid, kuid küsimus oli alati valikutes, erinevad võimalused olid ka tollal olemas. Kuna isiklike transpordivahendeid oli minimaalselt, koolide pingeridasid ametlikult ei koostatud ega avaldatud, siis saadeti lapsed reeglina lähimasse haridusliku suunitlusega asutusse kirjaoskamatus likvideerima. Põhi- ja algkoolidesse sisenemine toimus reeglina ilma igasuguste vaimsete katseteta ega pidanud lapsed ka eelnevalt juba haritud olema nagu praegusel ajal parimates koolides tahetakse. Tavalisele töötajale oli kooli valik ja lapse haridustee alustamine piisavalt lihtne. Kohustus oli kohustus ja lapsed pidid haridust saama, alles hiljem jõudis lapseni arusaamine tema enda vastutusrikkast rollist antud protsessis. Teinekord jõudis taoline arusaamine mõnele rahutumale mürsikule kohale liiga hilja. Kõige paremini kirjeldavad haridusasutuse läbimist laulusõnad:

"Igal aastal uuel, tänades lahkume siit.

Punase niidina meelde süveneb koolitee viit"

Ei oodatud meie suurel kodumaal looduselt armuande, vaid võeti palju vaja ja rohkemgi. Tahtmise puudumisel sunniti osalistele peale tegevusi vastavalt riigi vajadustele kui mitte maailmarevolutsiooni huvidele. Taoliste omanäoliste kampaaniate saatel ja loosungite varjus tuli meil kasvada ja haridust omandada. Eellpool tsiteeritud laul lõpeb positiivse sõnumiga:

„Lisab siis isa, pois ole visa,

elutee algus on siin!"

Elutee alguse enam mitte päris alguses ei osanud veel keegi hinnata teadmist: kui mitte lahkudes, siis aastate pärast armastame sedasama pisikest kooli!. Reeglina kasvab sedalaadi armastus vastavuses eluea kõrgenemisega.

Koolitee algab

Enne haridusteele suundumist oleks hea tutvustada kohaliku tähtsusega kruusatee füüsilisi parameetreid, mille ääres elasin vanas Lota karjamõisas. Seda tunti kunagi ka rüütlimõisana kui mõisate võrgustik veel toimunud oli. Maantee laius vastavalt normidele

umbes 6-7 meetrit ning koolitee pikkuseks 3,5 kilomeetrit, milliste andmete baasil saaks lausa matemaatika- või füüsikaülesande koostada. Tollaste standardite kohaselt polnud seda palju teadmisjanulistele noortele ei ruutmeetrite ega kilomeetrite osas. Täiskasvanul kulub selle lõigu jalgsi läbimiseks poole tunni ringis, lapsel natuke rohkem. Seega kulus minul esimestel aastatel jalamehena piisavalt palju aega, kuid aega sai planeerida. Kuna tundide alguseks pidi kohal olema, siis tähendas see varajast äratust. Enne seitset tuli ennast liigutama hakata. Mitmel esimesel aastal koolibussi kui teenust kasutada polnud, seega tuli astuda nii pimedas kui jahedas. Pimedusele lisandus kõhedus, sest teepikkusest ligi poo tuli jalutada läbi metsa ja võsastunud maastiku. Mitmekesisemaks muutis teekonna kodulähedane sild üle Laatre jõe ja kilomeetri kaugusel paiknev valgustatud raudtee ülesõidukoht. Kunagi lausa õõpäevaringselt valvatav objekt lisas julgust enne metsa sisenemist. Tee läbimiseks mõlemas suunas kulus siiski palju aega, ka energiat kui statistikasse laskuda. Energiakulu ei arvuta, kuid hindasin läbitud kilomeetrite hulka ja kulutatud aega keskmise kooliaasta jooksul. Sain huvitavad tulemused: aastas läbisin jalgsi (edasi-tagasi) ligi 1000 kilomeetrit, millele kulus umbes 300 tundi. Kes tahaks statistikaga manipuleerida, siis siin on võimalus olemas. Koolikell kajas täpselt kaheksa ja enne tuli veel pealisriided keldrisse riidehoidu viia ning oma klassi hiilida.

Olin integreerumas kooliellu tervelt kaheksaks aastaks kui nominaalaega silmas pidada. Samapalju rutiinseid avaaktusi tuli taluda, kuid need olid igal järgneval aastal huvitavamad ja vahel ka kauaoodatud. Pikk suvi väsitab vahel ära ja tekkis igatsus sõprade ning omaseks saanud kooli järele. Siinkohal saab alustuse lõpetada luuleredadega: „Jälle kilkeid naerukaja täis on armas koolimaja...“ ja liikuda esimese koolikella juurde. Esimesest koolipäevast 1967. aasta 1. septembril mäletan vähe, mis ei olegi nii väga kummaline kuna palju aastaid on möödunud. Oluline ja murranguline sündmus peaks olema mällu kinni keevitatud. Kahjuks suudan meenutada kooli algust ja eelnevat perioodi vaid natukene. Koduse lapsena olin vabakasvatuse mõju all ning nautisin kollektiivsust minimalistlikus mahus. Piirdusin peamiselt koduste seltskonnaga, kellest kõige rohkem sõltusin ema kõrval oma paar aastat vanemast vennast Jaanist. Tema koolielust sain aimu kõrvalvaatajana, mis teatavat kadedust tekitas. Niikaua kadestasin kuni esimest korda koolieelsele tutvumisele saabusin, et oma tulevast kooli ning õpetajat kohata ja klassikaaslasi näha. Eelkooli juurutamine polnud enam kaugel, kuid meie suhtes veel sellises mahus ei rakendunud. Olin uje, tagasihoidlik kui mitte kartlik, sest hoidusin tahaplaanile ega osalenud ringmängudes ja ühislaulmises. Naerunäoline ja lahke tädi, minu tulevane klassijuhataja, ei surunud peale ja lubas kohaneda. Vaatasin ohutust kaugusest kui minu tulevased kolleegid püüdlikult ringe moodustasid ja usinasti kaasa laulsid: „Kes aias, kes aias...“ Mitmed nende seast olid lasteaias

taolist trallitamist korduvalt harjutanud ning tundsid oma tulevase kaaslasi. Selles osas olin mina rohkem nagu aia taga, kuid paljuski sõltub perspektiiv tõlgendamisest ja vaatevinklist, eriti nõukogudemaal. On ilmne fakt, et kooli ma läksin, olles pidulikumas riietuses mustade viigipükstega ja valges sägis. Hoidsin kindlasti mõne kaheksandiku käest arglikult kinni kui meid avaaktusel rahva ette toodi. Direktori sõnavõttust sain aru, et meil tuleb lausa mitu aastat taluda rasket koolikohustust. Sain temalt oma esimese aabitsa, mille abil omandasin lugemisoskuse peamiselt esimeses klassis. Kaasaegsed trendid selles osas eeldavad juba koolieelset kirjaoskust, mis on välja aretatud erinevate eksperimentide raamides. Aktuse pidulikkuse hajudes algas rutiinne argipäev, mille sisse mahtus nii enesekehtestamine kui kohanemine.

Esimene katsetus isiklikuks eksperimentaalseks enesekehtestamiseks algas tegelikult juba kodus kui käskisin lähedastel ennast Tõnise asemel Tõnuks kutsuda, et eristuda isa Tõnisest. Tõnis oli minu arvates vanainimese nimi, lisaks tuli kahel indiviidil kuidagi vahet teha. Sama mittetunnustamispoliitikat jätkasin koolis ning kogu koolikollektiiv kaasa arvatud pedagoogid kutsusid mind peagi Tõnuks. Paljud ei teadnud hiljemgi, et olen tegelikult Tõnis. Uued ja ajutised õpetajad, kes lapsi ei tundnud kasutasid klassipäevikut ja sellisel juhul pidin olukorraga ajutiselt leppima. Vahel kulus aega kuni aru sain, et mind mainitakse kui kedagi Tõnist vastama kutsuti. Minu privaatne initsiatiiv polnud kaugeltki võrreldav suurel kodumaal toimuvate katsetamistega. Näiteks eksperimenteeriti haridussüsteemiga nõukogude ajal kuna pidevalt viidi läbi erinevaid koolireforme. Korra isegi alustati laste saatmist esimesse klassi kuueaastaselt, kuid see kukkus millegipärast läbi. Ilmselt oli nõukogude lapsepõli maailma parim ja seda ei tohtinud lühendada. Nii toimisid ahned materialistid läänes, kui kohati isegi viieaastaste mudilaste harimist propageerisid. Ilmselt taheti lapsukesi kiiremini rakendada kapitalistlike ärihaide madalates huvides. Alati leiti idoloogilist-demagoogilist laadi vabandusi kui piiratud vaimsus ei lubanud rakendada edumeelseid meetodeid. Sageli ka vastupidi – totruste rakendamisel sai isegi lauslollust ideoloogiliste loosungitega õigustada kuni asi iseenesest vaibus ja unustati. Nõukogude inimese ja kogu suure kodumaa elurütm käis kampaaniatena edasi-tagasi nagu kellapendel. Sageli esitati seda mudelit lasteaedades ja koolides tantsuringide poolt sõnade saatel: "Kaks sammu sissepoole, kaks sammu väljapoole...". Reformid tuli omal nahal ära proovida, seega ei tohi raamistikku jutust välja jätta.

Kas kaadri- või ruumipuudusest tingituna alustasime koolitust samas klassiruumis koos neljanda klassi õpilastega. Vanad puidust kahekohalised lauaklappidega koolipingid paiknesid mitmes reas ja mahutasid vähemalt nooremat generatsiooni vabalt. Puitpinkide

eelis peitus naturaalses materjalis ning hooldamise lihtsuses. Igal suvel värviti need lastevanemate poolt üle mingi tumeda õlivärviga, et varjata noorkunstnikest maalijate ning graveerijate ponnistusi. Pehmet ja paksu õlivärvikihti oli lihtne isegi tavalise sõrmeküüne abil töödelda, kraapides sinna oma nimetähti omanikutunde kinnistamiseks. Laua pealmisel kaldus pinnal, oli hea lugeda ja kirjutada tindipotti kastetavate nn "redis" tüüpi sulgedega. Sedasorti metallsuled olid vahetatavad, mis pisteti vastava puidust varre sisse. Potid tavalise sinise tindiga torgati spetsiaalsesse auku, mis takistas pudelikese ümberpaiskumist aktiivse rabelemise tulemusel. Vahetundides ei saa ilma rabelemata kuidagi hakkama, kuigi esimestel nädalatel ja kuudel olin üsna tagasihoidlik. Vend Jaan alustas minu sisenemisel juba kolmanda klassiga ning tundis olusid. Tema klassivenna ja sõbra Eeri noorem vend sattus samasse klassi minuga ja tänu vanemate vendade kokkuleppele istus minu kõrvale. Olin saanud endale esimeseks pinginaabriks Heiki Pallavi, kellega toimus sujuv koostöö kuni tema lahkumiseni.

Pohmakas

Koduses Lotamõisas kulges elu samal ajal endiselt vaheldusrikkalt ja huvitavalt. Koolipoisina tajusin oma rollimuutust, nii sisemist kui välimist. Viimast eriti tänu koolivormile, tähtsam ja kuulsam pidin seega olema. Jagasin oma rõõmu majanaabritega, vanaema Mariega, tädi Hilda ja igasuguste tulnukatega. Valga sovhoosi ääremaa viisakaima majutusasutuse korterid polnud kunagi tühjad, mahutades parimatel aegadel viis perekonda. Meie pere olles millegipärast seal alaliselt majutunud, kasutas privileegi paremate ruumide kasutamiseks. Peale korduvat ringikolimist seadsime endid viimaks esimesel korrusel sisse. Ehitusmehest isa lõhkus seinu sisse vaheukse ning saime korterit laiendada koliruumi arvel. Selle endine koridorisse viiv uks tuli kinni müürida ja uus korralik aken välja ehitada. Viieliikmelise pere jaoks oli pinda piisavalt kui tollaseid olusid arvestada – kaks magamistuba ja suur köök. Kahekorruselises vanas paksude seintega kivimajas leiduvast viiest korterist oli parajasti kolm transiitruhma kasutada. Minu esimese kooliaasta alguses elasid teisel korrusel ajutiselt maaparandajad, kes rabasid ligiduses ja kuivendasid järgmist objekti. Nende hooaeg pidi külmade saabumisega lõppema, seni tuli pingutada. Päevad venisid pikaks, tööd tehti ka nädalavahetustel, kuid tasu oli vastav. Palgapäeval ja paaril järgneval päeval pandi kõvasti pidu. Kuulsime ülevalt korruselt lärmamist, räuskamist, laulmist ja vahel ka kaklemist saatvat mürglit. Ühel õhtul tundsim tugevat suitsulõhna ja tormasime emaga vaatama. Suured mehemürakad olid trallitamisest väsinud ja magasid

erinevates asendites põrandal ja mujalgi. Lahtisest ahjuuksest voogas sisse paksu suitsu, mille põhjustas vana vatikuub. Viimast paksu tööinimese riideeset tuntakse rahvasuus ka puhvaika (laensõna vene keelest) nime all. Keegi tahtis ahju kütta ning toppis oma vatijope sisse ning keeras ise ahju kõrvale magama, et soojem oleks. Ema tiris suitseva kaltsupuntra välja ja pistis pesukaussi ning viis kiiruga õue. Ilmselt päästis ta sellega 5-6 maaparandajat vingu- ja tulesurmast ning kogu hoone mahapõlemisest. Muidugi oleks paksud maakivist seinad püsti jäänud.

Järgmisel päeval peale koolist saabumist, vahetasin riided ja läksin õue. Märkasin ühte „kraavihalli“ maanteel taaruvat. Ta oli imselst paraja auru all ning tuigerdas tugevasti. Mees vehkis kätega ja suhtles valjuhäälselt iseendaga, suundudes Keeni raudteejaama poole. Ilmselgelt kavatses „METSÄ“ kauplusesse minna joogikraami juurde hankima. Hoidsin eemale, sest vanemad hoiatasid joodikutega suhtlemast. Purjus inimene on käitumiselt prognoosimatu ja tihti ohtlik. Vaatlesin kaugemalt ja panin tähele, et onu otsis taskust suitsupaki ning käe väljatõmbamise tulemusena pudenes miskit maha. Ootas kuni ta kaugemale kakerdas ning hiilisin mahakukkunud objektile ligemale. Lähemal uurimisel tuvastas paar kortsunud rahatähte, mille lahtiarutamises eraldas kolmerublase ja viierublase. „Raha nagu maast leitud!“, juubeldasin sisimas sellise mittetõise tulu avastamisel. Polnud mingit siseheitlust iseenda südametunnistusega raha õigusjärgsele omanikule tagastamiseks. Kartsin joodikule ligineda, pealegi oleks ta sellegi maha joonud. Seepärast ei saanud summat ka isale anda, kes napsu armastas. Seevastu võis emale teatud osa eraldada, toidukraami hankimiseks. Andsin emale kolmeka, viieka vaikisin maha pidades seda leiutasuks.

Alles järgmisel päeval jagasin oma saladust vend Jaaniga. Vend lubas seda ootamatud finantssüsti otstarbekalt kasutada. Peale tunde pidime koos koju minema, kuid esmalt liikusime koolimaja juurest kaupluse poole ning mitu Jaani vanemat semu tuli kaasa. Üks suurematest sai vennalt raha ja suhtles kohaliku tuttava napsuvennaga, kes meile pudeli viina ostis. Viinapudeli hind 3 rubla ja 62 kopikat võimaldas juurde osta limonaadi, kommi ja leivapätsi kui sakummi. Viivitamatult lahkusime avalikust kohast ja siirdusime pargi sügavikku. Leidsime ojakaldal turvalise koha, mida eraldas muust maailmast tihe võsa. Suuremad poisid eemaldasid korgi ja asusid vilunult sisu kallale ja haukasid leiba peale. Kuna ka pudel minuni jõudis, siis lonksasin teistega võrdselt. Veini ja koduõlut olin eelnevalt limpsinud, viina polnud testinud. See tundus olevat üsna kange kraam ega maitsenud hästi, kuid limonaad aitas mekki parandada. Ma ei tahtnud teistele ju näidata, et olen mingi tita. Mõne tiiru järel muutus olemine hubasemaks, jutuvada valjemaks. Korraga oli rääkijaid

rohkem kui kuulajaid. Pooleliitrine viinapudel ei kesta küll kaua kui mitmekesi timmida, samas pole noorele organismile palju vaja. Hakkasin tasapisi purju jääma, jook mõjus laastavalt. Vanemad poisid olid teovõimelised, mina kippusin kapsaks muutuma ja tundsin ennast pahasti. Jaan otsustas koolimajja tagasi minna, et meie koolikotid ära tuua. Ta laenas kohalikult poisilt jalgratta ja sõitis ligemat jalgrada kasutades minema. Nagu hiljem selgus oli tal teise ratturiga kokkupõrge toimunud, mille tulemusena teise ratturi püksid purunesid. Jaan leidis riidehoiust kotid ja naasis parki, põgenedes protsessi käigus korrapidajaõpetaja eest.

Selleks ajaks oli minu pilt kadunud ja suurem osas joodud tuliveest koos magustajatest lisanditega välja oksendatud. Joomakaaslased olid mu võsast minema vedanud ja lebasin maantee ligidal vana kuivati taga pikali maas nagu lestakala. Spetsialistid teavad diagnoosi panna – tüüpiliselt klassikaline alkoholimürgitus. Mind ametlik diagnoos ei kottinud, ei huvitanud ka muu ümbritsevt maailm. Tundsin ennast väga halvasti. Tahtsin vaid koju saada ja voodisse pikali visata, sest pea pööritas ning süda oli paha. Suuremad poisid hindasid olukorda ja pakkusid oma ratast laenuks, et selle abil transport korraldada. Kolme kilomeetrit poleks Jaan mind oma seljas vedada suutnud. Vanematelt inimestelt ei julgenud nad abi paluda, siis oleks pahandus suureks tõusnud. Mitmekesi upitati mind ratta pakiraamile istukil ning vend talutas seda käekõrval. Suutsin vaid sadulast kinni hoida tänu rahulikule tempole. Sõitmisega poleks ta toime tulnud tänu promillidele enda veres, lisaks polnud meie kaalude vahe eriti suur. Tuleb Jaanile au anda, ta vedas mu koju ning suutsime joomarlust isegi vanemate eest varjata. Hiilisime märkamatu sisse ja pugemin varakult voodi, tänu sellele magasin peatäie välja. Hommikul oli korralik pohmakas, kuid hoidusin selle demonstreerimisest ja kaeblemisest. Papsi näitel teadsin kasutada koduseid vahendeid leevendamiseks, pisut aitas kurgisoolvesi. Kogu loo moraal on selles, et jätsin joomise maha pikaks ajaks. Järgmise viinaklaasi lasin endale valada alles kümne aasta pärast ja kihlveo käigus. Niipalju oli siis seekordsest praktilisest õppetunnist ikkagi kasu.

Koolielust ja kaaslastest

Oluliste detailide meenutamine annab uemale põlvkonnale ettekujutuse tollasest ajastust kui taustsüsteemist. Kuigi ajalisel pole vahemik suur on kuuekümnendate-seitsmekümnendate ning praeguste koolilaste ja koolide vahe suur. Muutunud on moed ja kombed, muutunud on ka ideoloogiad ja tehnoloogiad. Nihked on toimunud ka teatud väärtushinnangutes. Vormist, sisust ja õppekavadest ning materjalidest rääkimata. Isegi tollaste ebamugavate ja haisvate väli- või kuivkäimlate asemel on moodsad vesiklosetid.

Kõikidest nimetatud valdkondadest pikalt juttu ei tee, polegi eesmärk. Talusin koolisolekut koos edasi-tagasi käimisega kui paratamatust, millega võib kohaneda kuni meeldimiseni välja. Rõhutan siinkohal kogu protsessi kui tervikut, milles leidis ka ebaseeldivaid elemente nagu õppimine. Paljuski piisas voolusängis püsimiseks ehk klassist-klassi edenemiseks kohalolust, mõnel juhul tuli rohkem pingutada. Mingi oivik ma polnud, kuid nominaalaja piirides liikusin edasi. Esimeses klassis polegi veel sellist õppeainet, millega tõsiselt maadelda saaks. Pigem maadlesin kohanemisega ning likvideerisin esmast kirjaoskamatust. Siinkohal olid taas paremas seisus Keeni sovhoosi lasteaiast tulnud, kes omavahel kokku harjunud sotsiaalsemas mõistes. Neile oli lasteaias ka eelnevat baasharidust lugemise-kirjutamise osas antud. Olen mõnikord mõelnud, et milleks kooli kui institutsiooni üldse vaja kui inimesed niigi targaks saavad kas enne või väljaspoolt seda.

Süsteemse kasvatuse ja pideva arengu seisukohalt on see muidugi vältimatu, kuid igal inimesel on õigus ka alternatiive kaaluda. Kahjuks ei propageerinud ega toetanud sotsialistlikud haridusametnikud koduõpet. Vantsisin koos teiste Lota küla lastega igal hommikul läbi pimeduse. Samast suunast kogunes mitmeid eri vanuseklassis õpilasi, kellest suurimad ei kartnud ka individuaalarvestuses pimedale vastu astuda. Olin liiga pisike poisiklutt ja kartsin piisavalt, seega sõltusin teistest. Üksindust pidin pelgama juhtudel kui vend Jaan mingil põhjusel ei pidanud kooli minema ja teised lapsed meie majast kuidagi märkamatuult möödunud juba olid. Telefoni majapidamises polnud, et tegevust detailsemalt koordineerida. Õnneks juhtus üksikuna kooliteele asumist harva, kuigi vend üritas vahetevahel haigusi simuleerida ja koolist pääseda. Tema motivatsioon kooliminekuks oli tunduvalt madalam kui minul. Omavahelised suhted olid tavaliselt vennalikud – jagelesime ja kaklesime tihti. Jaani arvates olin memmekas, sest lugesin palju raamatuid ning ta üritas oma üleolekut realiseerida kiusamise teel. Koolivägivallana rakendus see siiski harva, sest koolis seisis ta pigem minu eest kui tegutses vastu. Vastav vajadus protektsiooni osas kerkis esile pigem harva, eriti algklasside ajal. Sellises pisikeses maakoolis polnud võimalik vägivallatseda, üritaja suhtes kasutati kollektiivset hukkamõistu kui ka muid vastuabinõusid.

Koolist naasmine polnud nii melodramaatiline kui minek, sest toimus suuremas osas ikka päevavalges. Jalgsimineku kõrval võis valida ka bussisõidu, kuid liinibuss korjas rahva peale alles kell 1630. Kui algklasside õpilane on tundidest vabaks saanud umbes lõuna ajal, siis elementaarse rehkenduse kohaselt tuleks oodata ligi neli tundi. Siinkohal polnud kaaslaste hankimine enam oluline, kuigi kambaga jalutada on alati lõbusam. Vahel ei viitsinud teisi oodata kuna tunniplaanid olid ju erisustega ja päevad erineva pikkusega. Tihtipeale marssisin peale koolilõunat uhkes üksinduses minema, sest teiste passimine piiratud võimalustega

koolimajas polnud mugav. Oli lihtne silma torgata mõnele õpetajale, kes võis koormata aktiivse füüsilise tegevusega. Mingil ajavahemikul pidin osalema pikapäevarühmas ja selle egiidi all koduseid töid tegema. Mis filosoofiliselt peaksid antud juhul koolitööna kõlama, kodutööd peaksid ikkagi kodus valmima. Kahjuks kerkisid taolised pikendatud päevaga rühmitused esile kuidagi kaootiliselt, kuigi aitasid õppetulemuste paranemisele kaasa kui endal motivatsiooni jagus. Teinekord nagu ei jagunud ja hiilisin minema.

Kord kolmandas klassis ja kevadisel ajal kutsusin oma järjekordse pinginaabri Ervin Popko kaasa. Ervin elas kusagil Sangaste lossi piirkonnas ning sinna sai raudtejaama metsast otseteed kasutades üsna lihtsalt. Ervin oli kuradima kange poiss, keda kasvas ema üksinda. Tema olemusest õhkus küll lihtsust, samas kiirgas positiivsust ja jõudu. Millegipärast erines ta teistest, seega pälvis entusiastlike kiusajate tähelepanu. Kauaks paaril vanemal poisil entusiasmi ei jagunud kuna Ervin osutas ägedat vastupanu murdes oma vaimuga teiste füüsilise üleoleku. Ervinit narriti hiljem heathtlikult omapärase fraasi pärast: "Tehke või tõrva, mina alla ei anna!" Kui lisada, et tema kõnepruugis polnud kohta kirjakeelele, siis ei maksa imestada koloriitseks kujunemist. Võru dialektis kõlas tema lemmikfraas eksootiliselt: "Teko vai tõrva!", millest isegi ajutine hüüdnimi kujunes. Vend Jaan võttis Ervini oma protektsiooni alla kuna tegemist oli minu sõbra ja klassivennaga. Lisaks vedas Ervin Jaanile padruneid ja jutustas lugusid mingitest relvadest, mis nende aidas peituvat. Selline informatsioon huvitas mindki ning kutsusin Ervini enda poole, et oma relvi ja laskemoona demonstreerida. Ajast ette rutates peab tunnistama, et informatsioon relvade kohta osutus pisut liialdatuks. Vend Jaani poolt korraldatud ekspeditsioon avastas ainult vana roostetanud saksa kiivri ja vene vintpüssi täägi.

Jalutasime tasapisi Lota poole ja lobisesime koolielust ning peatusime olulistel rahvusvahelistel valupunktidel. Mina raamatusõbrana tutvustasin vähese lugemusega kambajõmmile viimaseid loetud materjale, olin parajasti mingi seiklusjutu kallal. Metsa vahel logistas meist mööda pruunikas postitakso GAZ 21 (Volga). See korjas igal tööpäeval postkontorist kirjad, saadetised nagu pakid ja ilmselt ka raha ning vedas rajoonikeskusesse Valga linna. Olime vahetundide ajal poistega sinna postkontorisse jooksnud, et postmarke uurida. Kontor oli kohe koolimaja vastas üle tee. Tavaliselt oli keegi keskealine tädi kulleriks, keda üks kindel takso sama autojuhiga transportis. Onu oli üsna lastesõbralik ja meist möödudes lehvitas ning tõrtsutas signaali. Lehvitasime vastu ja liikusime kiirustamata edasi. Enne metsa sisenemist jälgisime paremal pool kaugustes kihutavat kaubarongi. Tartu-Valga raudteest paistis metsade vahel umbes poolekilomeetrine lõik, selle taga oli näha üksikuid majakatuseid külast, mis jaama ümbrusesse kerkinud aegade jooksul. Kuuekümnendatel

kasutati veel auruvedureid, seegi veerevkoosseis polnud erand kuigi diiselveedurid olid pealetungile asunud. Vedur pahas paksu valget suitsu ja sikutas keskmist portsu kaubavaguneid Valga suunas. Läbi metsa jalutades pidime meiegi umbes kilomeetri pärast üesõidukohani jõudma samal raudteeharul.

15-20 minuti pärast olime metsa serval, raudteeni oli kiviga visata. Selline lühike vahemaa tundus kuidagi ohtlik, sest nähtavus mõlemas suunas olematu ning reageerimiseks aega sisuliselt polnud. Olukorda ei parandanud ka vastavad hoiatusmärgid, mis rööbaste olemasolust märku andsid. Olime kuulnud rahvajutte selle paiga ohtlikkusest kui mingi masin olla rongiga kohtunud või tõkkepuule otsa pörganud. Metsast väljudes võttis ülesõidukohal avanev pilt meil jalad nõrgaks. Meist möödunud takso oli kaubarongile ette sõitnud, tegemist oli täistabamusega. Masina rusud olid paiskunud kaugele, kaassõitjat lohistati pikalt veduri all ning tema elutu keha lebas raudteetammil sadakond meetrit Valga suunas. Tõkkepuu tüki vedesid laiali ning pisike valvuripukta oli nihkunud oma aluselt. Meie saabumise hetkel oli kaubarong lahkunud, seda polnud mõtet enam kinni hoida kuna takistas normaalset rongiliiklust. Miilitsat veel polnud, kuid kohalikud raudteelased askeldasid ringi. Nahkses kuues taksojuht oli šokis, tema jutu kohaselt oli ta masinast välja paiskunud kohe kui mats käis. Mehe riided olid katki rebitud, nägu ja käed verised ning kogu olemine masendav. Jalutasime Erviniga sündmuspaigal ringi, keegi meid minema ei ajanud ega takistanud. Mina meelitasin Ervinit edasi liikuma, kuid poiss tahtis sellisest juhtumist maksimumi saavutada ja suundus kohe naisterahva surnukeha poole. Surusin klombi kurku ning jägnesin talle. Olin paari surnukeha varem ligidalt näinud, küll matustel. Tugevastu muljutud keha oli veel katmata, tema tume seelik oli lõhki ja pruunid sukkepüksid tundusid liiga kontrastsed kahvatu naha foonil. Tädi vedeles liiprite ligiduses tammil ja ootas ilmselt uurijate saabumist ja surnukuuri vedamist. Olime alles minutite eest seda inimest elavana ja naeratavana näinud ja nüüd lebas ta purustatult ja elutult meie ees. Olime Erviniga hoobilt kaotanud oma hea tuju ning loobusime plaanitud üritusest minu elukoha külastamisel. Ervin suundus uhkes üksinduses ja otsemat teed läbi paksu metsa Sangaste lossi poole, tema ei kartnud midagi ega kedagi. Mina lonkisisn koju ja jutustasin hiljem vanematele toimunud avariist.

Ervini hulljulge ja oskus pahandustesse sattuda, tõid noormehele tõsise vaenlase. Ervini ema ei suutnud poissi taltsutada ja palus appi naabrimeest. Mingil konkreetsel põhjusel sekkus naabrimees vahetult Ervini kasvatusprotsessi ja andis poisile korralikult rihma. Protseduuri käigus polnud Ervinist suurele mehele vastast ja ta surus hambad kokku ning vaikis vihaselt. Ilmselt tasub meenutada tema lemmikfraasi: "Teko vai tõrva, mehed ei nuta!" Nii või teisiti on raske teise inimese pähe mõtteid panna, kuid on siililegi selge, et kättemaksu

ta ihkas sellise jõhkra füüsilise vägivalda eest. Ühel õhtul sõitis naabrimees oma külgorviga mootorrattal üle tee tõmmatud kõiele otsa, paiskus sadulast ja sai tõsiselt vigastada. Nõõr oli kinnitatud puude külge sellisel moel, et oleks võinud ratturil pea otsast rebida. Ilmselt päästis juhus naabri elu, tema tursket keha tabas nõõr rinna piirkonda. Lisaks pehmendas matsu masina aeglus, mees ei olnud eriline kihutaja. Süüdlane selgitati kiiresti välja ning Ervin lahkus meie klassist ning tema emagi kolis lossiküllast mujale. Arvata võib millise erikallakuga koolis jätkus tema koolitee. Meenutan siiani ühe koloriitsema koolivenna lemmikütlust: "Tehke või tõrva!"

Me oleme Nõukogude lapsed!

Nõukogude inimeste elus mängis väga olulist rolli organisatsiooniline kuuluvus ning sümbolika alates sirsist ja vasarast kuni monumentideni välja. Parim sümbioos niinimetatud tööriistade kui monumentaalskulptuuri ühendamiseks peitub teatavasti seltsimees Muhhina epohhiloovas metitsriteoses "Tööline ja kolhoositar". Miks tuntud skulptor ainult tööinimestega piirdus ega õppivat noorsugu ei kajastanud on raske välja selgitada. Tuleb seega keskenduda teistsugustele semiootilistele elementidele nagu vorm. Koolivormi saaks lugeda nii sümboliks kui kuuluvust deklareerivaks, kui sellel oleks teatud erinevad elemendid seotud kohalike objektidega. Kindlale koolile kindla koolivormi kujundamine polnud ideoloogiliselt soovitatav. Ühtsustatud vorme kasutati ohtralt ja mingil ajal kandsime riideid, mille parameetrid kehtestati üleliidulise standardiga (GOST). Oli lihtne osta Valga linna lätipoolsetest Valka poodidest vajalike riideid ja vastupidi. Juba hilisemad mitmedki versioonid kehtestati vabariiklikul tasandil, eristudes liidu teistest piirkondadest. Vormis ja sisus võis suures liidus erinevusi leida rohkemgi, kuid üleliiduliste noorsooühingute jaoks paindlikkust ei lubatud. Esimeses klassis saime pidulikult aktusel rinda viisnurkse punatähekese noorukese Uljanovi pildiga keskel. Ilma pikalt tseremoonitsemata olime astunud oktoobrilasteks in corpore kogu klassiga. Valgel pluusil sirendav plastmassist märk muutis maailma, sest nüüdsest olime lausa sm Lenini lapsukesed. Kulus hulga aega kuni meieni jõudis tõeline sõnum selle geniaalse ja kordumatu „paljulapselise“ onukese kurjakuulutavast tähendusest. Laulsime: „Suur Lenin ta oli nii üllas, nii hoolitsev tark ja hea. Meid lapsi võtaks ta sülle ja silitaks hellalt pead“ Hoidsin oma häält vaos, sest sm Leninist tuligi laulda vaoshoitult, kuid emotsionaalsete tunnetega ehk lausa kiindumuse ja jäägitu armastusega. Laulmisõpetaja arvates polnud minus mingit musikaalsust. Ei kuulmist ega laulmisoskust ega nootide äratundmist. Ehk oli viga ka õpetajas endas, tema ei tundnud

näiteks jälle minu kirjutatud noote ära. Kuidagimoodi venitasin kolme välja, kuid barjäär oli tekkinud ning loobusin laulmisest avalikkuse ees nii individuaal- kui muudes arvestustes. Ilmselgelt võitsid sellest mõlemad osapooled, kuigi pikas perspektiivis kannatas minu laulmisoskus.

Kui laulu vaikimine pole tervistkahjustav, siis teine ja ületamatum barjäär tekkis hambaarstide suhtes. Tasuta arstiabi juurutamine andis tunda ka koolides kuna laste hambaid kontrolliti ja raviti regulaarselt. Korra nädalas astus vastav pisikene kaheliikmeline brigaad sisse kuni kooliperele ring peale tehtud. Suuremates koolides olid koguni vastavad hambaravikabinetid rajatud ja alaline personal ametis. Hinnati kihvade seisundit ja vajadusel kasutati tollaseid algelisi instrumente suuõõne saneerimiseks. Osaliselt oligi paljude koolilaste hirmu faktoriks peamiselt instrumentarium, millega katkisi hambaid puuriti ja juurikaid välja kangutati. Puuril polnud erilist kiirust, selle ülekanderihmad jooksid kuidagi pikalt üle võlli ja kippusid vahel maha lendama. Seadme kaubanduslik välimus disaini kujul meenutas keskaegset piinariista, kuigi ajam oli juba elektriline. Esimestel aastatel hoidsin kuulekalt suu lahti ning kannatasin puurimist ja plombeerimist. Hammaste seisund polnud eriti hea, seda peamiselt pärilikkusest kui mitte kehvast toidust. Umbes kolmandas klassis tundsin, et mõõt on täis ja keeldusin suud lahti tegemast. Loomulikult ähvardati ja kutsuti õpetaja kohale, kuid hoidsin suud lukus. Sama kordus ka hilisematel kordadel, kuigi hammaste seisund ei paranenud. Isetaastuvaid hambaid polnud võimelised leiutama isegi nõukogude leiutajad. Neljandas klassis olid arstid taas majas ning lahkusime erimeelsuste tõttu, hoidsin endiselt keelt hammaste taga. Umbes nädala pärast hakkas tagumine alumine parempoolne purihammas valutama ja juure alla tekkis põletikukolle.

Kannatasin kaua kuni emaga Valga linna polikliinikusse sõitsime. Kabinetis viskas tugev vene mammi korraks pilgu peale ja haaras tangid. Tädi kangutas purika välja vaevamata oma pead selle ravimisega, teda ei huvitanud isegi põletik. Saatuslik eksitus, sest järgmisel päeval kerkis palavik maksimumini ning olin sirakil voodis. Sovhoosikeskusest kutsuti kohale velsker Ojala (Janka), kelle saabumine toimus alles järgmisel päeval. Minu olukord polnud selleks ajaks paranenud, pigem halvenenud. Velsker diagnoosis veremürgituse ja kirus hambaarsti, kes selle oma hoolimatusega põhjustas. Ravikuuriks määrati levinud antibiootikum penitsilliin, seda süstiti tuharapiirkonda kolm korda päevas. Olin ligi kuu aega voodis ja võitlesin elu eest, need süstid olid kuradima valusad. Viimaks haav paranes ning palavik taandus, kooli läksin juba meelsasti. Nagu kiuste oli samal päeval koolis hambaarsti visiit. Õnneks polnud seekord meie klassi lapsed ootelehel. Ajutine arstikabinet oli meie klassiruumi kõrval ja läbi õhukese seina kostus piinatavate hädaldamist

ja puuri vingumist. Demonstratiivselt laulsime kooris populaarset Andres Otsa poolt kuulsaks lauldud puuriida laulu oma sõnadega: „Puurida puurida puurida jah, aga mida sina puurid kui puuri ei ole ...“ Sellise napilt pääsemisega oleksin pidanud õppetunni saama ning laulmisest loobuma. Selgus, et saingi ja kartsin hambaarste veelgi rohkem kui soololaulumist ning hoidusin neist eemale kaua-kaua.

Koolielu rikastasid negatiivsete ametiisikute kõrval mitmed teised, kes pakkusid näiteks kultuurilist meelelahutust nagu kino. Õppefilmide kategoorias jagus materjali teatud ainevaldkondade katmiseks, millest eelistatumad keemia, füüsika, bioloogia ja muu taimekasvatus. Nende kitsasfilmidega muidugi popkultuuri ei arenda, vähemalt meie silmis. Ilmselt oli sellises kiduras nomenklatuuris actioni vähe. Ootasime rohkem iganädalast mängufilmi, mis laupäeva lõunale langes. Laupäev oli paljude aastate jooksul tavaline (lühendatud) tööpäev tavalisele nõukogude inimesele ja sellest lähtuvalt koolipäev ka lastele. Oli piisavaks filmielamuslikuks motivatsiooniks pika nädala lõpetamisel. Kinomaja ja koolimaja vahe oli sadakond meetrit, minutiga olime kohal. Tundsime kinomehhaanikuid samahästi kui kuulsaid näitlejaid, eriti populaarne oli Mati Parkja ehk Kino-Mati. Mati elas ligidal ja tegutses valdkonnas aastaid, tema olemasolu tundus kuidagi loomulik ning kõik lasped tundsid ja pidasid kinomehest lugu. Mati suhtles lastega kui võrdsetega, alati lubas oma aparaadiruumi ning vahel pani kettaid ümber väntama. See polnud raske, pigem tüütu tegevus. Pikk ja vibalik heatahtlik onu pani esimese filmirulli jooksma ning aparaadi surisedes müüs pileteid. Hind varieerus viiest kopikast kümneni näidatava filmi kohta. Nii oli multikas 5 kopikat ja mängufilm 10 kopikat, mis õhtustel seanssidel 20-ks kasvas. Mutlikatest demonstreeriti ainult kodumaist toodangut, samas kui päris filme ka välismaalt hangiti. Prantsuse filme liikus piisavalt, ju taheti nende roiskuvat süsteemi näida või olid riikidevahelised suhted head. Igal juhul jooksis ekraanidel mitmeosaline põnevusfilm „Fantoom“, kus suurejooneline kurjam politseinike lollitab ja maailma alistab. Maskis kurikaela tegevust jäljendati lausa terves liidus, sümbolina joonistati sündmuspaika suur „F“. Oleme meiegi oma rahutus nooruses igasuguste „effidega“ kokku puutunud. Vägivallatsemise pehmendamiseks tehti ka laste- ja noorsoofilme, millest vene muinasjutufilmid küllaltki headeks osutusid. Paar ulmelist fantastilist põnevikku mürsikutsest („Mürsikud kosmoses“ jt) toetasid nõukogude kosmosespetsialistide edusamme. Esimesena saadeti ka kuu peale ikka nõukogude inimesi ja hiljem teisigi ja pidevalt. Rahva seas liikus lahe anekdoot, mille jutustamisel pidi seltskonda valima.: „Üks vanamammi ütleb teisele mammile, et venelased lendasid kuu peale. Teine mammi küsib kohe ja õhinal vastu, et kas kõik läksid vai?“

Rahutud kooliaastad

Aastate jooksul nägime natuke meis endis ja rohkem oma klassikaaslastes toimuvaid arenguid ja muutusi. Klassis joonistus edukate lühike pingerida, mille tipus püsisid samad õppurid-tuupurid. Esikümnesse kuulusime nagunii kõik, mida polegi nii lihtne teha kui klassis on alla kümne õpilase. Vaid teatud valdkondades ulatusin tippudele ligidale, kuid tüüpilised näitajad olid siiski keskmised. Klassikollektiiv tundus teatud erinevustele vaatamata piisavalt hea olevat, hoidsime kokku kus vaja ja jagelesime vastavalt olukorrale. Nii astusime taas in corpore ka pioneerideks kas kolmandas või neljandas klassis, selline detail polegi siinkohal oluline. Saime uue punast värvi viisnurkse märgi rinda, millel tuleleegid nilpsasid ülemiste viisnurgaharude vahelt välja ning tekst kinnitas: "Alati valmis!" Loosung muutus rahvasuus lahedaks ütluseks: "Alasti vannis!", sest keegi ei lähe ometi riietega vette. Tulekeelte keelelisusest oli niipalju aru saada, et maa pidi vaenlaste jalge all kustumatult põlema lausa igavese tule kombel. Sellest märgilisest vidinast olulisem oli punane kaelarätt ja suurejoonelisemad traditsioonid ning tseremooniad. Süsteem tulevaste tulihingeliste kommunistide inkubeerimiseks ja väljaarendamiseks toimis perfektselt. Samm-sammult mindi süsteemselt edasi, lisades ideoloogilist temaatikat, kaalukamat sisu ja atraktiivsemaid sümboleid. Lapsena tundus igasugune kuulumine loomuliku osana kooliteest, polnud iseseisvat võimekust ideoloogiliste tagajärgede anaüüsimiseks. Vanemate seltsimeeste eeskuju eriti pedagoogilise kaadri kujul oli tolle ajastu raames poliitiliselt korrektne. Lapsevanemad ja vanavanemad võisid teatud juhtudel lapsukesi suunata teadlikult takistades, kuid pidid olema ettevaatlikud. Rumalad lapsed võisid oma klassijuhatajale rääkida, et isa-ema ei luba sisse astuda. Lapsesuu ei valeta ja siinkohal peituski oht, et jutt liigub edasi ja valvsust võisid ilmutada teatavad organid vastaliste meelsuste paljastamisel. Paljastamisele järgneb tavaliselt karistamine haiguse leviku ohjeldamiseks. Kui noorsooliikumiste juures valdkonnale ideoloogiata läheneda, siis leidis ühistegevuses ka palju positiivset. Tulevaste sotsialismiehitajate kasvatamine eeldas parimat igas valdkonnas. Ei saa keskenduda ainult vaimsetele väärtustele kui seda harimist ei teha vastavates tingimustes. Parimatest parimate kommunistiloojate väljaselgitamiseks otsiti ideoloogilis-vaimsete lahenduste kõrval teisigi võimalusi nende arendamiseks.

Vaimu kõrval ei jäetud unarusse füüsilist treeningut: „ Terves kehas terve vaim!“ Optimistid leiavad kindlasti, et vaimu võib välja ajada ning terve kehaga saavad isegi nõukogude meedikud hakkama. Seda kindlasti kui vaim valmis pole ja liha on nõder, kuid

alati tuleb valmis olla. Tavalise sporditegemise jaoks leidis koolil piisavalt lahendusi. Kohaneti olemasolevate võimalustega: joosta, karata, hüpata, visata, suusatada ja palli mängida sai õues, aias, pargis ja ümbritsevas looduses. Muidugi sõltus aktiivne tegevus aastaajast ja ilmast. Nii muutus talvine tiigijääl uisutamine suvisel ajal ujumiseks. Kuigi ka talvisel ajal polnud viimane välistatud kui jää polnud piisavalt paks. Täismööduline staadion ja sisespordihall oleks kindlasti kasuks tulnud. Spordipisikut saab levitada siiski ka ilma nendeta, hea tahtmise juures pole tingimused esmased. Loevad motivatsioon ja eeldused, mille arendamisel on abiks juhendajate olemasolu. Nagu korra mainitud askeldasid noored kirjeldatud ajajärgul rohkem värskes õhus. Eriti palju rohkem tegid seda maalapsed, sest neil oli ka kergem rasket tööd hankida. Majapidamises leidis alati millele käed külge panna – aiamaal, heinamaal, aias, laudas ja puukuuris. Koolis toimusid regulaarselt spartakiaadid, mille käigus arvestati individuaalseid tulemusi ning koguti punkte klassidevaheliseks sotsialistlikuks võistluseks. Jooksin natuke, hüppasin kaugust ja kõrgust lihtsalt osaluse pärast. Niiviisi korjasin klassile vähemalt mõnegi punkti. Rohkem saavutasin kui palli kauguse peale loopisin, siin olin kõva viskekäsi. Kiire käsi aitas efektiivselt kaasa võistkondlike pallimängude puhul. Eriti populaarne mäng oli rahvastepall, mida tunti ka kahe kaptenina. Saime kaptenite mängimist harrastada alati kui ilm vähegi lubas. Selleks oli parki muldkattega palliplats rajatud, mis lubas seal nii korvpalli kui võrkpalli viljeleda. Rahvastepallis sattusin tihti kapteni rolli, sest võitlesin visalt ja suutsin tänu jõulisele viskele hulga vastaseid rivist välja lüüa. Vahetundidel kees pargis ja platsil meeletu elu, seda muidugi lähtuvalt aastajast ja ilmast. Peale kella helinat ei mallanud keegi umbes koolimajas passida.

Aeg-ajalt korraldati koolivälisel ajal mõni sportlik ja meeskondlik rebimine nagu maastikumäng orienteerumisoskuste tugevdamiseks. Kaardi ja kompassiga olime pealiskaudselt tutvunud ja oskasime natuke peamisi suundi ja isegi asimuuti määrata. Tavalisele täiskasvanud inimesele polnud selline oskus oluline, sest partei näitas alati õiget suunda. Siinkohal ei tohtinud parteid kompassiga võrrelda, kui üks näitas kindlalt põhja, siis teine vedas kindlalt põhja. Midagi põhjanevalt ühist leidis mõlemas. Kaardilugemise oskus tuli seega kasuks, sest sageli kiskus partei liin rappa. Meie olime veel liiga noored, et suurt põhisuunda silmas pidada, lihtsast põhjasuunast oli rohkem kasu. Kuigi vanemad inimesed teadsid rääkida, et Siberis kasvab sammal puude põhjaküljel eriti hästi.. Ainuüksi sellise avalduse eest oleksid lobisejad vastavate organite jutule kutsutud (viidud) koos vanematega, et arutada seda suundade küsimust. Kindlasti oleks minu väärastunud topograafilisi arusaamasid korrigeeritud igasuguste vahenditega kuni õiges ja vajalikus suunas suundunuks.

Praktilist metsandust poleks enam pakutud, need ajad olid möödas. Praegusel ajal on demokraatia ja sõnavabadus loomuliku sisuga mõisted, mille puudumisest lastena tollal arugi ei osanud saada. Teatud tegevusvabadusest piisas kui see oli piisavalt hästi organiseeritud.

Järjekordne maastikumäng, mille sildi all koolimajas ruumides kogunesime ühel sügisõhtul, oli korralikult korraldatud. Alustuseks pidime vastama teoreetilistele küsimustele ning luuletuse koostama ja võistkonnale nime leidma. Panime Maretiga pead kokku ja leidsime nii nime kui saime valmis luuletuse, samal ajal vastasid teised küsimustele. Luuleread on siiani meeles:

„Oli kena sügispäev, mida kogu aeg ei näe.

Lund oli parasjagu maas, talv nüüd kätte jõuab taas.

Maastikumäng läheb väljas lahti, mis siin enam pikalt vahti.

Kohe teele rutuga aga mitte nutuga“

Kihutasime kohe rajale terve võistkonnana, mille nimetus suviselt putukane „Lepatriinu“. Pidime otsima loodusest teatud objekte nagu teerist, kraav, metsatukk või küngas. Loomulikult olid need laiali mitmekilomeetrilisel alal, seega tuli kiiresti jalgu liigutada. Isegi raudteejaama metsa pidime korraks sisenema, et leida vana punkri jäetud auk, mis topograafilisel kaardil täiesti olemas. Kogu selle tormamise juures pidime silmas pidama võistlusmomenti, tahtsime ju teistest kiiremad olla. Tänu varajasele pimedusele muutus kogu askeldamine omamoodi põnevaks ja meeliterutavaks. Taskulampe polnud piisavalt ja vahel tuli otseteed kasutades ja pimeduse kätte all, läbi murda tihedast võsast ning ületada kraave. Olime higised, porised ja märjad kui rajalt tagasi jõudsime peale kõikide kontrollpunktide läbimist. Ilmselt olime saavutanud parimad tulemused nii teoorias kui orienteerumises. Luristasime hiljem koolimajas sooja teed ning nosisime saiakesi, mida korraldajad ettenägelikult olid varunud. Olime väsinud, kuid paksult rahul nii oma tulemusega kui kogu üritusega.

Talvisel ajal rabelesime majas sees, kuid siin kehtisid teatavad piirangud. Aulas lihtsalt niisama ringiratast jalutades tundus tegevus kuidagi piiratud ja ahistav olevat. Tütarlastele selline uimerdamine ehk sobis, kuid normaalsele aktiivsele poisile oli seda vähe. Suuremas osas kooliajast püsisime teisel korrusel, kuigi paljudes tundides tuli ka alumise korruse klassiruumides viibida ja pidime vahetunni ajal manööverdama korruste vahel. Kui vähegi võimalik eelistasime ka vahetundidel teisel korrusel püsida kuigi vanemate klasside korrapidajad sealt rahvast alla ajasid. Omamoodi abiteenistus pidi toetama korrapidajaõpetaja pingutusi, kuid omas vähem autoriteeti. Selle kompenseerimiseks kasutasid õpilased (eriti tüdrukud) valjemat häält, et õpside tähelepanu olukorrale tõmmata. Õnneks tehti teisel korrusel

erand aktiivsematele sportlastele, kes lauatennist oskasid mängida. Tänu lauatennisele leidsime alati ettekäände kutsest loobumiseks. Pinks oli vaieldamatult kooli populaarseim mäng, selle laua ümber võideldi vaba koha nimel. Kehtis reegel „võitja lauas“, mis lubas huvilistel roteeruda kiiresti. Tavaliselt tehti kuue punktini ning kannatamatult tormas kaotaja asemele uus. Nagu nõukogude sõjafilms kus langenu asemele astus uus kommunist, kes surematusse pürgib. Ka pisematel jõmmidel oli mingi lootus, lisaks polnud tõelisi fanaatikuid liiga palju. Tänu sellele sain juba algklassides toksimise selgeks, mida hiljem arendasin korraliku tasemeni. Kui pinksilauale ligi ei saanud, siis keskendusime trepile. Vana, logisev ja käänuga mitmeosaline puutrepp kuulus marakrattide meelisobjektide paremikku. Seda sai ka sihtotstarbeliselt kasutada ja korruste vahel oma asukohta tasandiliselt muuta. Ometigi polnud selline funktsioon normaalne, trepist sai lihtsalt niisama alla tormata pikkade hüpsetega ja selle käsipuudel liugu lasta. Avo Joonas oskas oma pikkade kätega käsipuudest nii madalalt kinni haarata, et sai ühe hüppega pikemast osast alla järgmisele mademele. Oma neli meetrit treppi tuli seda maad, mida pisemad poisid vudisid Avoga võrreldes kaua. Lisaks andis mitmel muul moel turnida ja ronida igas suunas. Omamoodi ohtlik tegevus, mis mitmel korral ebapüsivaid terviserikkeid tekitas nagu kriimustused ja põrutused. Kujutan ette kui lõbus oluks meie elu moodsamas majas ja modernsemate vahenditega nagu liftid.

Tavaline sport oma erinevates vormides ei seganud koolitööd, sest kuulus lahutamatu üldfüüsilise tegevuse kui protsessi juurde. Kehalise tundidest ei tahtnud keegi puududa ega minema viilida ilma mõjuva põhjuseta. Paar suuremat ülekoolilist üritust see-eest „raiskasid“ õpetajate arvates harimiseks vajalikku aega, kuid kuulusid ideoloogilise kasvatuse juurde ning neid ei saanud asendada. Üleliiduline sõjalis-patriootlik liikumine „Kotkapoeg“ algatati kuuekümnendate teisel poolel kellegi kommunistist väepealiku poolt, et noored varakult riigikaitset toetaksid. Pealkirjaks sobis suurepäraselt kolmekümnendatest pärinev hittlaul "ORLJONOK" (kotkapoeg). Propageerides sõjamängulisi tegevusi nooremale vanusele: luuramine, saboteerimine, kombineerimine, simuleerimine, esmaabi, raadioside, relvaõpe, laskmine, riviõpetus jne. Kui oleksime saanud lisada veel spioneerimise, langevarjuhüpped, lähivõitluse, diversiooni, lõhkamise, ülekuulamise, piinamise ja muu sellise ellujäämiseks olulise, siis oleks eriüksused kohe valmis. „Põuavälg“ oli selle pisikese linnupoja nimelise liikumise loogiline ja suuremas mastaabis peetav jätk vanemale astmele, sisaldades keerulisemaid planeerimiselemente ning otsuse vastuvõtmise harjutamist. Teiste liiduvabariikide pea- ja suuremates linnades leidis koolides huvilisi kordades rohkem kui meie pisikese maakoolidega võrrelda. Samas pole määrav suurus vaid tahtmine. Suurtes linnades pesitsevad nõukogude armee väeosad moodustasid garnisone, mille juhtkond aitas

pioneere-komsomole toetada lausa lahingtehnikka kaasamisega. Kahjuks ei saadetud soomukeid ega tanke Keeni kohalikku suurõppust toetama. Parajasti olin kolmandas või neljandas klassis ja osalesin lahingutegevuses reakoosseisu kuuluvana. Kool jagunes kaheks osapooleks ja ettevalmistusi tehti täie tõsidusega. Eelnevalt toimusid planeerimiskoosolekud, milles kaasati tulevase juhiomadustega õpilasi vanemast astmest. Ettevalmistusi tehti põhjalikult kuni vormielementide ja sümboolikani. Varusime pilotkaside, lõikasime välja papist eraldusmärke ja paberist paguneid vastavate auastmetunnustega. Klassivend Avo joonistas oma pagunitele punase värvipliiatasiga suured viisnurgad, mis näitasid nii kuuluvust õigele poolele kui toimusid auastmetunnustena. Poolte valimisel polnud erilist valikut, kuid tavaliselt tahtsid kõik olla omade ehk heade poolel. Normaalne nõukogude koolilaps ei saanudki valel poolel olla, ainuke õige värv selle kajastamiseks oli muidugi ainult punane. Pagunid tuli õueriide baasil loodud vormile ise külge õmmelda. Kavalamad tegelasid õmblesid need korralikult kinni, et alatu vaenlane ei saaks näppe taha ajada. Õlakute eemaldamine lahingus ja vaenlase poolt pidi toimuma tsiviliseeritult kui lahingureegleid tsiteerida. Ilma paguniteta tegelane kuulutati selle tagajärjel „langenuks“. Tegelikult tähendas ühe kaotus esialgu haavataasaamist, mis vähendas kombatandi liikumiskiirust ning alles teise maharebimine (järgmise vastase poolt) täielikku hukku. Nagu hiljem selgus ei tahtnud keegi oma elu kergelt loovutada, toimusid pigem ägedad käsitsivõitlused kui järjekordne hääletu alistumine.

Vormidest ning pagunitest olulisemaks peeti relvastust ja muud varustust. Isehakanud insenerid-relvameistrid ehtasid tööõpetuse tundide ajal lausa suurtükke, käsitulirelvadest rääkimata. Lahinguväljaks valiti koolist paari-kolme kilomeetri kaugusel asuv Kõrgepalu mets. Manöövrivid algasid rivistusega kooli ees, mille käigus direktor kui ülemjuhataja ja peakohtunik inspekteeris väeosi. Kaks osapoolt „sinine“ ja „roheline“ pidid oma vastutusaladesse liikuma teatud ajaliste vahedega erinevatest suundadest. Punase värvi kasutamist poolte määramisel üritati vältida kuna punaste kaotuse korral oli raske sellist uudist avalikkusele serveerida. Peale vastava signaali saamist astusid väekoondised lahingusse. Operatiiv-taktikalise eesmärgiga luurata vaenlast, selgitada välja tema lahinguliste elementide asukoht, hävitada „elavjõudu“ ja „tehnikat“ ning hõivata vastase lahingulipp. Lipu leidmine teenis ühtlasi strateegilist tasandit ning tähendas lipu kaotajale tingimusteta kapitulatsiooni. Kuna kuulusin reameeste hulka ning olin pisike naga, siis sattusin strateegiliste väljundite asemel taktikalisele tasandile. Keegi isehakanud alama astme komandör saatis mind koos klassiõe (reanise) Maretiga tiibkaitsesse ebamäärases suunas ja veelgi segasema ülesandega. Hiilisime pealöögi suunalt minema käegalõõmise piirkonda ja

kuulasime kaugemalt metsast kostuvat sõjakisa. Ilmselt toimusid sealkandis ägedad lahingud. Istusime Maretiga rahulikult maha, kuid ei kaotanud valvsust, sest vaenlane ei maganud. Olin selleks ajaks juba paljulugenud inimene ning tahtsin Maretiga lihtsalt suhelda kui reamees reamehega, sest ka Maret luges raamatuid. Sellises olukorras pole mõtet daamile demonstreerida oma militaristlike kalduvusi. Pigem tasub tsiteerida hipilikku loosungit: "Vähem sõda, rohkem armastust!" Olles anatoomilises ja sotsiaalses mõttes piisavalt ebaküps armastuse parimaid vorme propageerima, tahtsin rõhutada meie dialoogis armastust looduse, raamatute, kommunistliku partei, Lenini ja suure kodumaa vastu. Loetelus leidub ka neid objekte-element, mille nimel pole välistatud võimalus sõjategevuses osaleda. Sedapuhku katkestati meie arutelu looduse ja raamatute teemadel. Eemal vilksatas korraks vastase luuraja, kes raginal madalast alusvõsast läbi murdis. Ilmselt tundis ta ennast lausa luuresoomukina. Meid märgates sattus väikesekoosseisuline soololuureüksus paanikasse ja eemaldus organiseerimatult. Hiilisime ka ise minema, sest olime avastatud ning vaenlane võis abiväge kohale kutsuda. Lisaks telliti ja juhiti luurajate poolt reeglina kaudtuld, mida antud mängus muidugi ei kasutatud. Rohkem võimalusi kangelastegude sooritamiseks sellel korral ei avanenudki. Paar tunniga oli ühe leeri lipp avastatud ja maha rebitud, mis jättis liputa osapoole automaatselt teiseks. Pagunite maharebimise raames tekkis mitmeid erimeelsusi, sest sõjas tulebki elu eest võidelda. Komandörid organiseerisid oma väeriismete metsast väljameelitamise ja baasidesse naasmise. Üllataval kombel ei eksinud keegi metsas ära, ikkagi maalapsed ja metsaga harjunud. Järgmisel samalaadsel suurõppusel määrati mind „eriüksusesse“ ja vahtisin direktori kabinetis ENSV lippu. Punast värvi teine ja siniste lainetega, kuid ometigi nii püha ja puutumatu. Valvepost number üks osutus oma vastutuse määrale vaatamata lihtsalt molutamiseks. Pigem oleksin teistega metsas rassinud ja vastalisi nottinud. Tegelikult tundus nende mängude korraldamine ja militaarne manööverdamine vajalik olevat. Kiiresti selgusid mitteformaalsed liidrid, kes tavaliselt õppetöös kuidagi positiivses rollis silma ei paistnud. Vend Jaan oli ühe koondise võtmeisik kuigi õpetajad tema positsioneerimist alguses ei toetanud. Üllataval kombel olid sellised valulapsed ülematena asjalikud ja konkreetsemad kui haridustöö ja teised eesrindlased. Paljudel on selles eas vastava militaarvaldkonna vastu suur huvi. Kahjuks tekivad hiljem muud kahtlasemad huvid kui sõjaline külg arendamata jäetakse.

Külalised

Parim tõestus huvipuuduse puudumisest ilmnes päris reaalseste nõukogude armee sõdurite delegatsiooni saabumisel meie kooli perimeetrile. Sangaste aleviku taga metsas peitus väeosa, tõenäoliselt raketiväelastega. Valga rajoonis oli militaarseid objekte palju, kuid nendega tavaliselt asutused, ettevõtted, koolid ja muud kollektiivid otse ei suhelnud. Punaarmee elas omas maailmas ja tavalised inimesed teises maailmas. Kokkupuutepunktiks sai siinkohal meie kooli jaoks pioneerijuhataja Aari Alliksaar, kes abiellus nõukogude ohvitseriga. Ohvitseriproua suutis organiseerida sõpruskohtumise, mida osalevad sõduripoisid nautisid rohkemgi kui koolilapsed. Paari masinaga toodi ühel talvisel päeval grupp sõjaväelasi meie trepile. Jooksime neid tervitama, olin keelemehena esireas ja aitasin vahendada vajalikku informatsiooni. Koolipere ootas sees ning üritus toimus aktuse formaadis. Toimusid vastastikused tervituskõned, anti kingitusi suveniiride sildi all ja suruti kätt. Peale ametliku osas lõppemist esinesid ajateenijad improviseeritud kontserdiga, millele andis tooni nende endi vokaal-instrumentaal-ansambel trummide ja kitarridega. Paar sõduripoissi laulsid üllatavalt hästi ja plaksutati isegi tagasi. Eriliselt löi lained laul „Grenada, Grenada...“, mis teatavat ideoloogilist sõnumit kandis. Väeosas kultuuriohvitser hoolitses kindlasti selle eest, et repertuaaris vaid õiged laulud oleksid.

Kontserdi järel proovisid poisid ka lugusid tantsuks teha, kuid massilist jalakeerutamist ei järgnenud. Meie tüdrukud olid liiga tagasihoidlikud ja keeldusid külalistega tantsimast, küllap takistas ka keeleoskuse puudumine. Nooremad poisid nagu mina ei laskunud ennast tantsuoskuse puudumisest takistada, karglesime ringi ja suhtlesime soldatitega. Kugi sisuliselt olid need noorukid okupatsiooniar mee esindajad, tundusid nad tavaliste inimestena. Enne lahkumist tehti koolimaja välistrepil paar piltigi. Seejärel käsutati ajateenijad masinatele ja nad lahkusid vastu tahtmist. Tundus, et kohtumine meeldis sõduritele väga ja ilmselt mõnigi igatses koolipinki tagasi. Paljud poisid seevastu lootsid kunagi suurteks sõjameesteks hakata, nende seas ka mina ise. Kevadel tegime oma klassiga sellesse militaarmetsa vastukülaskäigu ja imestasime kuidas nii suure ja võimsa riigi kaitsjad kehvasti ja askeetlikult elavad. Madalad ja kehvasti ehitatud hooned, viltused postid, ripakil traataed, auklikud teed. Kuidagi meenutas valvatav territoorium rohkem vanglat ja kogu üritus valmistas pettumuse. Mis ei vähendanud veel huvi militarismi kui valdkonna vastu, vähemalt minus mitte.

Lisaks militaristidele kutsuti kooli ka teiste ametite esindajaid ja lihtsalt igusuguseid külalisi harrastusteatritest kuni sõjaveteranideni ning tööeesrindlasteni välja. Eriti positiivse elamuse pakkusid tuletõrjujad mingist rajoonikomandost koos vastava paakautoga, millega sai ka praktilist lahinghargnemist läbi viia. Alguses tutvustati tuleohutusreegleid ja

teavitamise korda, kui punane kukk on lahti. Seejärel mindi sujuvalt praktilise osa juurde ja demonstreeriti erinevaid vahendeid leekide summutamiseks. Mingid punased metallkolakad seisid koolimajas mitmel pool nurkades ning pidime vajadusel taolise vahtkustutiga hakkama saama. Pikk ja raske metallist keemiline vahtkustuti kaalus mitu kilo ning käis nooremale generatsioonile kindlalt üle jõu. Samas oli hea kui oskas selle lahti päästa lingi väänamise teel ning kahjukoldesse pikali lükata. Osa väljuvast vahust oleks ka tule levikut aeglustanud. Parimaks osaks kujunes voolikute lahtivedamine ja veeproov, kokkukerimine polnud nii põnev. Hiljem seletati protseduur aeglaselt lahti ja suured poisid astusid tuletõrjute suurtesse saabastesse ja tunkedesse. Taas toimus liini lahtikerimine ning peale pumbaga ühendamist ja kraani lahtikerimist said joatoru hoidvad vabatahtlikud pritsimehed vett lasta niikaua kuni paak tühi. Eks seda lastigi igas suunas, vahel kadus kontroll ning isegi õpetajatele tõmmati vesi peale. Samal ja järgnevatel päevadel tõusid järsult nende soovijate arv, kes tahtsid kosmonaudi või militaristi asemel tuletõrjajaks saada. Aja jooksul huvi langes kuna muud ametid ja koolielu surus peale. Kunagi hiljem külastasime Otepää komandot ning tutvusime meeskonna elu- ja teenistustingimustega ning ei tundnudki enam suurt vaimustust. Põhikooli kui institutsiooni kasutamine kutsesuunitluse kujundamisel ei ole adekvaatselt hinnatav nii kauges tagantjärele perspektiivis. Teatav süsteemsus kindlasti eksisteeris, kuid keskendus ilmselgelt maalähedastele erialadele. Tuleb aru saada ajastu kontekstist ning geograafilisest ja ruumilisest mõjust, mida kollektiivne põumajandus projitseeris. Kui enamus lastevanematest töötas ligemas ümbruskonnas kas sovhoosides või kolhoosis, siis oli lapsi lihtsam suunata. Huvitaval kombel kippusid Vene Föderatsiooni noored samades oludes saama kas sõjavälasteks või kosmonautideks. Pole ka imestada kui võrrelda erinevust majandite toodangus ja üdises elatustasemes. Olime paremates tingimustes ja püsisime kindlalt ja rahulikult maa peal, mis ei välistanud siiski ka lennukaid tulevikuplaane.

Reformid ja kampaaniad

Kampaaniad kuulusid lahutamatu osana nõukogude elulaadi juurde. Reeglina negatiivsema osana kuigi harva kohtas ka positiivseid üeskutseid. Näiteks kuue kuuga trammijuhiks, mis tuleneb omaaegsest revolutsioonijärgsest loosungist: "Kuue kuuga professoriks!" Raskel ajal vajas suur kodumaa haritlasi kuna revolutsiooni edukaks elluviimiseks tuli tsariaegsed intelligendid mättasse lüüa. Ilma järjekordse ettevõtmise väljakuulutamisetähtsusega läbi ajada kuni see ammendus või läbi põrus. Siis tuli uus

kiiremini, et vana ebaõnnestumist varjata. Pisemaid kampaaniaid võis üleriigiliste kõrval välja kuulutada iga kollektiiv, nagu: "Saak kaduteta salve!" Keegi ei hoolinud, et salvest kadus hiljem rohkem kraami. Sellisel juhul oli tegemist rahvaalgatusliku initsiatiiviga või halvemal juhul loomuliku kaoga, mis loodusõnnetuse eriliik. Koolilaste puhul tekkisid omalgatuslikud liikumised niisama kiiresti kui hääbusid. Ühel nädalal olid moes teatud saadaolevad vidinad, mis järgmiseks nädalaks olid poodidest otsa saanud ja kasutamisel lagunened. Ots otsaga, sest vidinad otsas ja puru ning huvi otsas. Siinkohal on poisterahva seisukohalt heaks näiteks mängupüstolid, millele oli kategooriliselt keelatud pärisrelvade kuju anda. Mõned nendest olid oma imelikule värvile ja totakale disainile vaatamata teatud funktsioonides kasutatavad kasvõi veepüstolina. Lolluste kontrollimise ja suunamise rollis tegutsev pioneerorganisatsioon ja komsomoliaktiiv otsustas vahel mõne suurema peavooluga kaasa minna. Erakordselt kaasahaaravaks osutus vanapaberi kogumise kuu, mis kestis lausa mitu kuud. Ei maksa unustada, et kuu võis vahel ka pikemaks venida kui osalejatel tahtmist jagus või partei "palus". Hea reklaami ja massipsühhoosi koosmõjus tassiti kokku tohutu hulk makulatuuri. Põnevust lisas klassidevaheline sotsialistlik võistlus. Kogused kaaluti ja kilogrammid liideti klasside arvestuses. Omamoodi pingete õhutamine varjatud kujul, sest taheti teisi pidevalt üle trumbata. Kogutud materjal topiti puukuuri kõrval paiknevasse ruumi, mille hõreda ukse sai raskusteta avada. Kui esialgne entusiasm otsa sai, oli panipaik pungil hinnalist toorainet täis. Vanad raamatud, ajakirjad ja vanad ajalehed kippusid ukse alt välja vajuma ja laiali valguma. Paljud „vanad“ raamatud polnud kunagi lugejaga kohtunud, millest minul kui tulihingelisel raamatukoil eriti kahju oli. Tassisin sealt mitu kotitait lugemist oma riiulisse. Tegi haiget kui silmasin poris mõnda korralikku jutukat, millest pidi ümbertöötlemise tulemusena saama sama kirjutise kordustrukk või hoopis parteiline kirjandus. Seda viimastki leidis hulgaliselt kraami hulgas, küll pisut paremini pakenditesse varjatult. Lepitud tähtajal arvestati kilod kokku ja kuulutati välja ka võitja. Klassile anti diplomi nimeline kiitusekiri ning kampaani ammendus. Makulatuur vedeles kaua kuni direktor selle vanemate poiste abiga veoautole laadis ning kusagile raudteejaama kanti metsa alla sokutas. Fakti olen kinnitanud oma silmadega kui trehvasin nägema kuidas suuremad poisid vastavat kraami kooli veoautolt metsavahelisel kõrvalteel jäärahusse loopisid. Teatavasti on paber ökoloogiliselt puhas kraam, praeguseks ajaks kindlasti looduslikus taaskasutuses.

Ilma suurejoonelistel muutusteta ja reformideta polnud sotsialistlikus edasiliikumises jõudu. Hoo lisamiseks algatati järjekordne kampaania nagu kabinetisüsteem. Paljude spetsialistide arvates kujunes kabinetisüsteem revolutsiooniliseks. Hoobilt tekkisid

olulisemate ainevaldkondade nagu keemia, bioloogia, geograafia, eesti keele alalised ja suletud kabinetid. Need sisustati tollal saadaolevate parimate kodumaiste õppevahenditega – plakatid, pildid, masinad, mudelid, kemikaalid, gloobused ja muu liikuv ja liikumatu pudipadi. Bioloogiatunniks isegi luukere, mille päritolu polnud naturaalne kuigi naljamehest ajalooõpetaja Jorss väitis selle kuuluvat rahvavaenlasele. Isegi projekteid ja mitmel pool ka kinoaparaat õppefilmidele kui tunniandja oli piisavalt fänn ja tehniliselt oskuslik. Osad vanemad pedagoogid seda paljukiidetud süsteemi ei toetanud, ju neil oli kainet mõistust rohkem. Ilmselt oli neil lihtsalt materjali vähem tassida ja nad said igas ruumis hakkama. Tegelikult peitus peamine iva selles, et õpilased ise ei toetanud uuendust. Olime kaotanud midagi kindlat, omast, armsat ja kodust, samas pidime kogu aeg rändlema ja olime juurteta, sest kadus side senise omase klassiruumiga. Edaspidi tuli alati päevikus peitavas tunniplaanis näpuga rida ajada ja otsida oma järgmist kabinetti. Seega pidid koolikotis kaasas olema ka kõik vajalikud vahendid, mis tegi koti muidugi raskemaks. Kuna õpilastena leidsime selle muutusega kaasnemas vaid negatiivseid momente, siis ei armastanud me süsteemi eriti ja seda tuli talutavaks teha käepäraste vahenditega - tuli kohaneda. Kool suutis nii ühel kui teisel moel vajalike ruumidega õppeprotsessi tagada ja ruume jäi veel ülegi kui maja põhjalikumalt tundma õppisime.

Kooliks kohandatud mõisahoones leidis hulgaliselt keldreid, pööninguid ja teisel korrusel ka mingeid väljaehitamata katusaluseid, mille juures leidis ootamatuid ühendusteid. Neid kasutades sai liikuda hoone tiibade ja korruste vahel ilma personali teadmata. Nemand ju ei raatsinud oma korralikes riietes tolmustel pööningutel ronida. Ega oleks täiskasvanud mahtunudki oma kehakaaluga ja solliidsusega igale poole, meie oma koolivormist ei hoolinud. Olime niigi heas vormis isegi kortsus vormiga. Elasin ise ühes vanas ja pisut väiksemas mõisas, mille pööningul oli ka palju avastusi tehtud. Oskasin otsida ja osalesin koolimajas toimuvatel ekspeditsioonidel erapooletu eksperdina ning teadsin selle konstruktsioonilisi lisaomadusi hästi. Suutsime nii mõndagi kinnisesse klassiruumi ja kabinetti siseneda ka suletud uste korral. Seejuures tuli hinnata õigusjärgse omaniku vajadust teatava konfidentsiaalsuse järele. Meie sissehiilimine pidi jääma märkamatuks. Keldrite osas puudus tõmme, sest need olid üksteisest eraldatud, jahedad ja niisked. Eriti keskmise osas all paiknevad, mis lisaks ka suhteliselt hämarad. Ainuke keldriosa, milles teatud külgetõmme koosmõjus funktsiooniga, oli riidehoid. Sinna oli vahel hea peitu pugeda. Jorss teadis rääkida, et sõja ajal olid koolis sakslased, kes lahkudes olid maja õhkimiseks ette valmistanud. Tema sõnade kohaselt paiknes üks suur laeng just meie riidehoius. Sein all oli selleks hästi sobiv sügav orv. Millegipärast polnud sakslaste plaan õnnestunud, ilmselt oli punaste pealetung nii

kiire olnud. Lisaks mõisale endale pakkus avastamisrõõmu 30 meetrit eemal asuv puukuuur, milles hoiti kooli talvist küttepuude varu. Selle sisemuses sai puuvirnade vahele salakäike rajada, milles liikumisel (kõhuli libistamine) kasutasime vanadest koolipinkidest tehtud kaldteid. Oli hea vahetundide ajal ja peale koolitunde omaehitatud labürintides varjata ennast nii vanemate koolivendade kui pedagoogilise kaadri ja nende käsilaste eest. Kuuri nimetaks lisaks koolimajale üheks olulisemaks objektiks kogu kompleksiga kaasnevast infrastruktuursest taristust, mille hulka veel kasvuhuone ja töökoda kuulusid.

Koolimaja sisene tegevus aktiveerus eriti pimedatel ja külmadel aegadel, mil vahetundide ajal eriti õue ei tormatud kuna jalanõude vahetamist ei viitsitud teha. Teatud juhtudel polnud ka midagi vahetada, seega polnud nõuded karmid. Peamiselt pahandasid lastega koristajatädid, kes jalgedega sissekantud pori või lumelõrtsi juba uksele likvideerisid. Vastasel korral kanti sopp laiali. Tollal oli kliimaga kõik veel normis, talvekuud olid paksult lumised ja miinuselised ning tavaliselt oli detsembriks ja alati ootamatult alanud korralik talv. Rahavasuus liikus küll pahaloomuline luuletus aastaegade vahetumisest, mille puhul tänati peakorraldajat Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteid. Kas partei suunamisel või ilma, kuid ilma oli igasugust ning keskmised talved polnud pehmed, kuigi algasid ootamatult. Teed olid kõrgete lumevallidega ääristatud ja veekogud kaanetatud. Muidugi kasutati vastavaid talvetingimusi laste kehaliseks arendamiseks kui suuskadel kooliga piirnevas pargis tiirutasime. Kehalise aktiivsuse osas piirasid meie tegevust vaid limiteeritud ressursid. Poest võis leida mingisuguseid lihtsamaid puidust rahvasuuski, mis toodetud omas vabariigis. Saapad ja sidemed veeti sisse mujalt liiduvabariikidest ja kogu komplekti ostmiseks ei jätkunud meie peres kunagi raha. Tundsin siiski huvi suusatamise vastu ning sain oma sõidud tehtud laenatud vahenditega. Uisutamise osas olin paremini kasutatud vahenditega varustatud, sest teatud kasvuperioodil sain midagi alla panna vanema venna varudest. Liikumist värskes õhus ei pidanud keegi ei kodus ega koolis propageerima, selline tegevus oli tollal enesestmõistetav. Sisemiseks koduseks tegevuseks polnud piisavalt atraktiivseid vahendeid ei saadaval ega masstootmises. Telekas muidugi oli ammu leiutatud, see aitas kuigipalju sotsialistlikku ajaviidet suunata. Vahest ehk leidis rohkem vahendeid vanemale naispõlvele kui vokitata veeremist ja kangastelgede klõbistamist silmas pidada. Meessoost vanem generatsioon kipus napsuga lahendusi leidma, sest joodiku elu on raske aga huvitav.

Vaba aja veetmiseks kõlbas ka lolluste tegemine ja teiste kiusamine, mida alati igavusest ette võetakse isegi kodustes tingimustes. Ebameeldivaid vahejuhtumeid esines siiski vähe, sikutamisi-sakutamisi ei saanud tõsiselt võtta. Rusikakangelasi kerkis esile väga harva, vargusi ja muid kriminaalseid tegusid veelgi harvem. Kui rahvas on võrdselt vaene ja

varastada on vähe, siis pole vargused levinud. Niinimetatud suured huligaanid, pätid, kaabakad ja korrarikkujad saadeti pikemas plaanis vastavasse erikooli või visati välja kui ümber kasvatada ei suudetud. Paari tuttava koolikaaslase näitel saan oma eelnevat väidet lähemalt selgitada. Vend Jaan oli nii huligaan kui rusikakangelane, kes pidas vastu lõputunnistuseni. Meie naabripoisil Lehar Lipul nii hästi ei läinud. Olime tema ja õe Maarikaga aastaid suhelnud ja koos mänginud lapsepõlves, hilisem kooliaeg kasvas laiali. Ometigi tundsin Leharit, teadsime tema musikaalsusest ja andekusest, samas nägime ka raskeid koduseid olusid. Lehar oskas mängida akordeonit, klaverit, kitarri ja suupilli ning laulis. Tegemist oli iseõppijaga, kellel vastav kuulmine looduse poolt kaasa antud. Ema Virve pidas sisuliselt punkrit, milles toimusid regulaarselt pummeldamised ning lastel polnud omaette nurkagi (ega lauda) koolitöö tegemiseks. Mis privaatsusest saab pisikeses majakeses olla, mida kõik ümbruskonna napsuvennad tundsid "sauna" koodnime all. Koduse kasvatuse puudumise mõjul muutus Lehar huligaaniks ning terroriseeris koolikaaslasi. Teda prooviti kasvatada olemolevate vahenditega, kaasa arvatud kooli seinaleht. Seda lehte toimetasid aktiivsed ja eesrindlikud koolilapsed nagu kunstikalduvustega Riho Hütt. Väljaandjad joonistasid karikatuuri suurte rusikatega poisist ja kirjutasid juurde salmi:

„Lehari suured rusikad nagu puulusikad.

Toksivad ja poksivad, teisi maha koksivad.

Kes aga jõudu proovivad – kohe alla annavad!“

Kui hiljem peatoimetaja samade rusikatega pörkus, millest kirjutas, oli kangelase saatus otsustatud. Lehar heideti koolist välja, kellest pikemas plaanis arenes kriminaalne element ehk retsidivist.

Teise juhtumi puhul kukkusin natukeseks supi sisse minagi. Meist mitu aastat vanem noormees Hillar Sarv elutses samuti Valga sovhoosi territooriumil, meist paar kilomeetrit kaugemal. Tema koolitee oli veelgi pikem, kuid tihti sammusime koos kooli ja hiljem koju. Ka Hillar osutus raskemate õppurite kilda kuuluvaks nii suhtumise kui halva käitumishinde tõttu. Ühel õhtupoolikul sammusime taas koduteele kui Hillar mulle oma mantlihõlma alt paistvat õhupüssi näitas. Teadsime koolil olevat paari vene õhukat, mis tavaliselt Jorsi vastutuse all. Tema korraldas vahel suurematele klassidele laskmisi ning hoidis vahel püsse kusagil oma klassiruumis. Hillari sõnade kohaselt olla seda relva temale laenatud koduseks kasutamiseks. Olin veel poisike ja uskusin mitu aastat vanema noormehe juttu. Järgmisel hommikul Hillar puudus, mind kutsuti ootamatult direktori juurde ning süüdistati alguses varguses, hiljem kaasosaliseks olemises. Olin sügavalt kohkunud, ehk poetasin silmanurgast isegi mõne pisara kuni lugu selgines ja minu osalus vähenes täieliku rehabiliteerimiseni.

Hillari elamisse suundus kooli auto direktoriga roolis ning Jorsiga kõrvalistmel. Relvahuvilise nooruki desarmeerimine toimus kiirelt, sest vastupanu oli mõtetu. Hillar Sarve pole ka Keeni kooli vilistlaste nimekirjas, ta vahetas poolel kooliteel õppeasutust.

Eks tegin ka ise lollusi, kuid püsisin healoomuliste kasvajate poolel. Polnud minus erilist agressiivsust ega kriminaalsust mingilgi moel. Vanemate suuremate koolivendade jaoks ilmselt olematu naga, kes jalus tolgendas. Ehk ainult viimastel aastatel pisut autoriteetsem kuju nooremate klasside silmis. Siiski osalesin ka mina mõnes suurejoonelisemas aktsioonis. Korra-paar oleksin osalenud koolimaja mahapõletamise üritustes. Tänu teisel korrusel pesitsemisele oli meil alaline eelis asjade aknast allaloopimisel. Need leidsid väljendust vahel veepommidena, vahel paberlennukitena ja teinekord muude identifitseerimata objektidena. lennukeid loopides tekkis ootamatu mõte, mille realiseerimisel sai saatuslikuks Avo kui suitsumehe kuulsus. Küsime temalt tuletikke ja panime lennukile tule sappa ning lennutasime hoogsalt kaugustesse. Sellisel moel sai imiteerida vaenlase (saksa) allalastud leekides ja suitsevat aeroplaani. Esimene põlev lennuvahend oli efektne ning lendas kaugele, selle viimased riismed maandusid asfaldil. Samal ajal voltisid osavad käed koolivihikust väljarebitud lehti kasutades uusi sööstpommitajaid ja hävitajaid. Isegi tüdrukud jälgisid suure huviga meie tegevust kuni ka ise käed külge panid konstruktoritena. Mitmel juhul kadus leegitsev lennumasin silmist, sest keeras ootamatu jõnksuga majaseina poole. Nende suhtes ei saanud lennujuhid silmsidet pidada, katuseäär ja vihmaveerenn varjas vaadet. Lootsime parimat, pealegi ei saanud paks kivisein kergesti tuld võtta. Valmistasin järjekordset viset sooritama ning palusin Avol see süüdata kui klassis pahaendeline vaikus algas. Pöörasin ennast ümber ning seisin vastamisi direktoriga. Kuna lennuk põles edasi ja leek kippus näppe limpsima, siis olin sunnitud sellegi teele saatama. Polnud mingit kahtlust, et olin otse teolt tabatud. Tunnistasin ennast kogu aviaatorlikus ettevõtmises täielikult ja tingimusteta süüdi. Juhtkonna viivitamatu sekkumise põhjustas lennuk, mis kadudes meie radariekraanilt, sisenes otse meie klassi all paikneva õpetajatetoa avatud õhuaknasse. Sain noomida ja korjasin hiljem teiste lennukite vrakid kokku. Pikemas perspektiivis ei saanudki minust lendurit.

Traditsioonid

Kooli pikaajaliste traditsioonide hulka saab lugeda teatud sisemiste ehk odavamate spordialade arendamise. Nagu kabe, male, koroona ja lauatenis, mille laud paiknes alati teisel korrusel. Selle ümber käis vahetundide ajal kõva rebimine. Harva pääsesid nooremad

huvilised löögile, sest suuremad andsid valu. Klassist-klassi edasi liikudes olime ka mängijate hulka jõudnud ja oskasime seda üsna korralikult. Kehalist aktiivsust soodustas võimaluste loomine ja vahendite hankimine. Lauatennise mängimise käigus tekkis tihti seisakuid pallide purunemise tõttu. Alati ei takistanud uute hankimist hind kopikates kuivõrd vastava spordikaupu pakkuva poe kaugus. Rajoonilinnas Valgas olid pallid alati olemas, kuid vahemaa pikk. Mingil ajal telliti neid ka Keeni kauplusesse. Maapoodide kaupade nomenklatuur polnud liiga rikkalik, lisaks oli kogu planeerimisprotsess küllaltki keeruline ja pikk. Pallide osas oskasid oma tähtsust upitada need noored, kes olid vanemate abiga tellinud portsu palle ja said alati tänu sellele mängu väljaspool järjekorda. Reketite osas polnud olukord samuti kiita, kodumaised lihtsad ja labased vahendid rahuldasi ainult algajatest amatööride vajadusi. Väga harva kui keegi suutis hankida vietnami päritolu reketeid. Neid siiski liikus, sest Nõukogude Liit toetas vietnami rahva kangelaslikku võitlust. Seega leiti spordi jaoks aega ja vahendeid rahvusvahelisele poliitilisele olukorrale vaatamata, kuid kohati sellest sõltudes. Tähtis on nii traditsioon kui ka suhtumine, mille kohaselt on teretunud igasugune huvitav idee laste füüsiliseks tegevuseks. Selleks piisab korralduslikest ehk organisatorsetest abinõudest, eeskujudest ja tahtest. Lihtsamate näidetena saab tuua spordipäevi, spartakiaade, sõjamänge, luuramist, orienteerumist, maastikumänge. Klassina olime tugevad tegijad, sõltumata erisustest sugudes ja vanusest kui istumajäänuid arvestada. Vaatamata koolis domineerivale süsteemile klassiruumide osas, oli enamikul õpilastel lähedane side oma kooliga. Sidet aitasid hoida eelkõige traditsioonid ja õpetajad, kes sageli ka ise mingis pisemas maakoolis käinud. Tänu omaenda kogemusele suutsid seda pisikut kanda ja edasi anda. Sisemine side on seega peamiselt oma maja ja rahva ehk kogu kollektiivi traditsioonidest ning atmosfäärist tekkinud. Välimine side kaasab ka vanemad, teised koolid ning majandid kui mitte parteid ja valitsust. Traditsioonidest vajavad erilist lähenemist suuremad aulas korraldatavad ülekoolilised peod – kooli avaaktus, kevadpidu ja nääripidu. Teised üritused nagu kogunemised, rivistused ja aktused olid olemuselt liiga tavalised ehk rutiinsed.

Nääripidu kui tippude tipp oli lastele kindlasti aasta tähtsündmus, mis andis ühtlasi märku kalendriaasta lõpu ligidusest. Pidu toimus detsembri viimastel päevadel ehk poliitilise-ideoloogiliselt korrektsel ajal kui mittedoovitatavad religioossed jõulud olid vähemalt ajaliselt selja taha jäetud. Viimaste tähistamine polnud kuidagimoodi aktsepteeritud ei individuaalselt ega ka kollektiivselt. Tagurlik väärjumalate kummardamine tõi veel 50-ndatel kaasa repressioone ning 60-ndatel osutus taunitavaks. Nõukogude näärid seevastu väärtsid ülistamist üleliidulises ja rahvusvahelises mastaabis. Koolilastena kisti meidki sellesse

võitlusesse vanade traditsioonide vastu, kuid me ei osanud jõulude kadumist kahetseda. Tundsime näärdest ilmselt samasuuurt rõõmu, kuigi osa religioosseid elemente oli mängust välja jätud. Seevastu olulisemad tunnused nagu kuusk ja kinke jagav punase mantliga onu säilisid. Isegi ilma kuuseta saanuks veel hakkama, mis kindlasti rohelistele meeldinuks, kuid kingitused olid asendamatu sümbolika. Reeglina toimus nääripidu sellise arvestusega, et järgmisel päeval saaks lastele tunnistused talvevaheajale mineku puhul kätte anda. Lisaks jõudsime ka koolimaja korralikult ära koristada ning peoks konstrueeritud massiivse lava lahti monteerida. Lava püstitamine ise oli juba osa traditsioonist ja nõudis vanemate klasside poiste sekkumist. Tuli töökoja seina kõrvalt varju alt sisse kanda paar-kolm suuremat ja raskemat laudkonstruktsiooni (a 4x8 meetrit). Need tuli aulas pukkidele punnitada ja suur hulk riidematerjali nii taustaks, külgedele kui eesriieteks riputada. Lava kõrguse tõttu tekkis selle alla hämar ja müstiline maailm, sinna kippusid nooremad jõnglased ennast peitma. Natuke neutraalset päevakohast disaini veel lisaks kuldse kuu, kuuseokste ja viisnurksete tähekeste kujul. Peoks vajalikud rakendused nagu taust ja õhkkond oli loodud. Loomulikult ei tohtinud unustada klass- ja teisi abiruume kuhu samuti ehteid ja vanikuid riputati. Laste osas algas näärieelne häälestamine pisut varem kui klasside isetegevuskavasid koostama hakati: tuli otsida luuletusi, õppida laule ja tantse ning aeg-ajalt tehti ka suuremaid lavastusi. Laulude osas suutsin parimal juhul olla vaid kohatäitja kooris, siis ei kostunud minu ebanusikaalsus kaugele. Tantsimist vältisin kategooriliselt, eelistasin olla massistseenides tavaline statist kui selline passiivne osalus võimalik oli. Viljelesin peamiselt sõnakunsti - näitlesin ja lugesin luuletusi.

Lisaks lastele tajusid erilist ärevust ka nende vanemad. Tuli tegeleda nääripakkide otsimise ja komplekteerimisega nii omadele kui laste klassikaaslastele. Eelnevalt tõmmati koolis omavahel loosi, et selgitada kes kellele paki teeb. Midagi leidis ikka kasvõi raamatute ja maiustuste näol. Lisaks paisati enne aastavahetust lettidele hulgaliselt mandariine, mis eksporditud kusagilt soojalt ja vennalikult sotsialismimaalt. Pikka aega assotseerusid näärid just nimelt mandariinidega, mis eksootiliste puuviljadena pakkusid vaheldust kodumaisele õunale ja kartulile. Kui kavad ja lavad koos ning ettevalmistused tehtud, siis saabus lõpuks ka kauaoodatud õhtu. Õpilased, õpetajad, lapsevanemad ja muud külalised kogunesid vastavalt dekoreeritud saali. Lapsed olid sinna eelnevalt ka toolid ja pingid reastanud, kogu komplekt mõjus hingesoovendavalt. Mitmest suunast tulvav rahvamass hajutati sujuvalt, et paksud üleriided saaksid maha kooritud. Ajutiste riidehoidudena kasutati klassiruumi ja abiruume nagu pioneerituba. Pikkade raskete naturaalsest materjalist palitute ja kasukate alt koorusid välja pidulikult riietatud nõukogude töörahva parimad esindajad. Leidis ka intelligente ja

muidu normaalseid inimesi. Valitud aktivistid said jagada käsitsimeisterdatud peokavasid ning eriti valitud ja usaldusväärsemad müüsid külalistele pileteid. Reeglina tegid seda vanemate klasside poisid, keda direktor delegeeris vastutama. Piletid ja kavad pandi müüki väga sümboolse hinnaga ja tavaliselt maksid need kopikaid. Kopikas ise maksis suhteliselt palju kui arvestada, et maitsev viiekopikaline sai maksis umbes viis kopikat ja sellest ampsust piisas jupika ajaks. Kuna rahvast kogunes rohkem kui sadakond, siis muundusid kopikad rubladeks. Olles korra koos Avoga vastutusrikkas ametis müügimeestena, õnnestus meil teenida isegi kommiraha. Mitmel juhul „unustasime“ pileti anda, mõnel juhul ei tahtnud piletiostjad peenraha tagasi ja nii seda metalli kogunes. Rõhutasime omavahel tuntud, kuid reeglina omakasupüüdlikult tsiteeritud loosungit: „Kes kopikat ei korja, see rublat ei saa!“ Eeskava koos vaheaajaga kestis tavaliselt paar tundi, et anda iga klassi isetegevuslastele mingi esinemisvõimalus ja kogemus. Pikaks venitasid kontserdi tavaliselt näidendid, mille valimine ja lavastamine lasus aastaid emakeeleõpetaja Liiberti õlgadel. Rahvateatri tasemel küll, kuid omad staarid laval ja tükid võeti hästi vastu. Ühel peol suutsin ka ise näidendis „Haruldane postmark“ peaosalisena üles astuda. Selle lavastas taas õpetaja Liibert, kasutades osades meie klassi esindajaid. Olin etenduses margisõltlane, kes keeldus kodustes töödes osalemast ja ekspulsteeris öde. Hiljem korraldas öde koos oma sõbrannaga petuskeemi ja tõmbas venna haneks ning vend pidi tuba koristama. Loos kõlavad tuttavlikud noodid ka tänapäevases võtmes. Saime sellega edukalt nääripeo suurlaval maha, mis minule kordades kuulsust lisas. Isegi vend Jaan patsutas tunnustavalt õlale. Tema oli Loore kui klassijuhataja survele paar aastat tagasi kurja hunti mäginud kassahitis „Hunt ja 7 kitsetalle“

Õhtu naelaks kujunes tavaliselt näärivana, keda paljude aastate jooksul kehastas füüsikaõpetaja Jüri Jõeveer (Jorss). Jorss andis vajadusel ka muid aineid (ajalugu, matemaatika) erinevatele klassidele nagu pisemates koolides heaks tavaks. Ta tegi seda meeldejäädvalt, muutes tunni huvitavaks, tekitades oma tugeva kehaehitusega respekti ning tagades korra. Tema erakordse populaarsuse nii tundides kui laval garanteeris mitte ainult Jorsi ületamatu huumorimeel, kuivõrd oskus tuua igast eluvaldkonnast praktilisi näiteid. Lisaks esinemisoskus ja kõva hääl, kombineerituna nalja- ja napsumehe tuntuusega. Paljud lapsevanemad nautisid laste isetegevuse kõrval rahvameheliku natuuriga ja vaheda ütlemisega kingituste jagajat ja nautisid peo teist mitteametlikku osa rohkemgi. Näärivana luges alustuseks ette pika tervituskirja, milles kirjeldati naljakalt kooli ja personali tegevust jooksval aruandeaastal. Kirja koostaja oli loomulikult Jorss ise, ainult tema suutis tõsiselt naljatada. Seejärel asus punase mantliga „külmavana“ kingijagamise juurde. Traditsiooniline nõukogude näärivana (DED MOROZ) omas alati abiliseks graatsilist lumivalgekest.

Standardist tuli kinni pidada ning vahel abistas Jorssi keegi julgem meesõpetaja kleidis. Kogu komplekt kokku pannes tekitas erilise tervikliku, millest jagus meenutamist järgmise peoni. Pakke jagati reeglina kollektiivselt ehk klasside kaupa. Klassikollektiiv tuli korraga lavale ja esitas mingid numbrid – tants, laul, deklamatsioon ja teenis kingikoti välja. Tegime ka omaloomingut, seitsmendas klassis aitasin luuletust kirjutada:

"Näärimees, mis meist Sa tead?

Ei tea halba, ei tea head!

Saaniga Sa kaugelt tulnud,

midagi meist pole kuulnud.

Neli poissi, neli plikat,

saame hästi läbi ikka.

Loeme raamatuid ja lehti,

uurime mis Tšiilis tehti."

Algses versioonis oli konkreetse geograafilise punkti nimetamise asemel „mujal“, kuid detsembris tuli Tšiilis võimule sõjaväehunta ning kukutati kommunistist president Salvator Allende. Asemele astus pikaks ajaks diktaator Pinochet. Muutsime luuletuse kiiresti päevakajaliselt aktuaalsemaks. Alati pidime teadma, mis riigis pektakse parajasti sotsialistekommuniste. Nagu hiljem selgus pekti neid ikka asja pärast.

Koti sisu mindi laiali jagama tavaliselt oma klassiruumi kui see veel alles oli, vaatamata kabinetisüsteemi juurutamisele. Vahel päästis olukorra klassijuhataja, kes omas mingit klassiruumi kui aineõpetaja. Õpetajatel ja teistel suurematel inimestel kui pakisaajatel nii lihtsalt asi ei käinud. Nendega tegeles näärivana lumivalgukese toetusel ja alles peale lastepakkide jaotust. Täiskasvanud seltsimeestel pedagoogidel tuli luuletada, laulda ja tantsida individuaalarvestuses, mis ka rahvale palju nalja pakkus. Kummaline oli vaadelda meie õpetajaid teises rollis, mis aitas vahel neid inimlikumaks muuta. Kordagi ei tekkinud keerulisi ebamugavaid olukordi, mis piinlikust valmistavad nii peategelastele kui kõrvalvaatajatele. Mõnigi sirgeseljaline ja pealtnäha ligipääsmatu inimene näitas korraks hinge sügavusse peidetud nooruslikkust. Jorssi tegevuses oli alati kergest napsuvinest inspireeritud improvisatsiooni sugemeid, kuid isegi tema napsulembus ei muutnud pakke jagavat ametimeest kiuslikuks ega labaseks. Paljuski olen alateadlikult matkinud samasugust stiili, kui vastavat habemega ja mantliga pakikeste distribuutorit olen sunnitud tegema. Traditsiooniline ja samas meeldejääv pidu kordus aastast aastasse. Vähemalt minu kooliajal protseduur oluliselt ei muutunud, ei lava ehitamise, eeskava kui näärivana osas. Küll varieerusid detailid ja vahetusid osalised ning abilised. Mingiks ajaks kõrvaldati Jorss

teenistusest ning tookordne nääripidu kujunes kahvatuks, valmistudes sügava pettumuse kõigile. Sisuliselt oli tegemist läbikukkumisega, mida ei kompenseerinud muu atribuutika. Hilisemad põlvkonnad kaotasid tänu progressile unikaalse traditsiooni kui peod kolisid koolimajast ära moodsaks ehitatud sovhoosiklubisse. Kultuurimaja oli kahjuks koolimajale liiga ligidal. Viis aastat noorem õde (ka kooliõde) Riina nostalgitseb juba teistsugusel pinnal, nende peod, tavad, kavad ja lavad olid muutunud kuigi vana kooli vaim polnud kadunud. Uuest koolimajast peaksid kirjutama need, kes selle kompleksi baasil põhihariduse omandanud. Vaim kandus sellele edasi osaliselt õpilaste, kuid peamiselt pedagoogide abil.

Töökasvatusest

Kasvatamise ja arenemise osas tuleb kindlasti ära märkida töökasvatusliku printsiibi osatähtsust nõukogude noore kujunemisel. Põhimõtet juurutati koolides, kodudes ja teistes töökollektiivides. Maalastel oli alati võimalus midagi oma kätega ära teha koduse majapidamise huvides. Sageli küll pealesunnitud kohustus, kuna samal ajal oleks ju tahtnud raamatut lugeda või sõpradega mängida. Oli koduste sundidega ja loomuliku tööjaotustega kuidas oli, siis koolis sellest pääsu polnud. Tänu toimivale sümbioosile vastastikkuse ja kasuliku kooperasiiooni nimel tuli kohalikku majandit aidata. Vastutasuks aitas sovhoos kui institutsioon teist asutust nagu kool. Peamiseks väljundiks polnud meie odava ja madala tootlikkusega tööjõu ekspluateerimine, mis oli rohkem kõrvalprodukt. Peamine oli protsessi, protseduuride ja kooseksisteerimise tutvustamine kasvatuslikel eesmärkidel. Lisaks taheti juurutada organimis tööharjumust. Lapsed tegid vastavalt võimalustele ja vajadustele hooajalisi kergemaid põllutöid. Kevadel vajati põldudele kivide ja juurikate korjajaid. Suvel kapsa, kaalika ja peedipõllule rohijaid-kõplajaid ning heinamaadele abilisi. Sügisel jagus tööd veelgi rohkem, sest saagid tuli salve koguda. Panime oma pisikesed, kuid räpased käed külge seal kus vähegi vaja – võtsime kartuleid, korjasime õunu, sikutasime maast lahti juurikad. Lisaks kasvatuslikule küljele saime niiviisi aimu suurte inimeste elukorraldusest ja majanduse keerukusest. Skeemid tundusid kõvalt vaadates lihtsad ja praktilised, keegi korraldas ja asi toimis. Saabus transport, meid viidi kohale, sest keegi planeeris, koordineeris ja organiseeris. Õigel ajal toodi võilevad ja limonaad ning kokkulepitud ajal saime minema. Lisaks maksti taolistel juhtudel osalistele ka taskurahaks palka, mida polnud kunagi liiga palju.

Sovhoos eraldas koolile regulaarselt transpordivahendeid nagu busse laste vedamiseks ekskursioonidele ja kultuuriüritustele. Klassiekskursioonid toimusid igal suvel kui kooliaasta ootamatult otsa sai. Nooremal generatsioonil piirdusid reisirid kodumaaga ja oli ühepäevalised.

Lõuna-Eesti olulisematele objektidele suutis mitme aastaga tiiru peale teha. Suuremad klassid liideti vastavalt vajadusele ning neid veeti juba kauemaks ja isegi piiri taha. Vennalikud Läti ja Leedu kui samuti Nõukogude Sotsialistlikud Vabariigid, polnud kahjuks klassikalised päris „välismaad“, kuid parema puudumisel kõlbasid. Selles osas oli meie oma Saaremaa isegi rohkem piiritagune asi. Sinna pääsemiseks tuli taotleda luba piiritsooni sisenemiseks ning saata eelnevalt osaliste nimekirjad. Kool tegi läbi selle kadalipu paberite ajamiseks ning sõitsime aasta vanema klassiga kaheks päevaks mandrilt minema. Vaatasime suurte silmadega kui nõukogude piirivalvurid tõsiste nägudega bussi sisenesid ning meie õpilaspileteid eelnevalt kinnitatud nimekirjaga võrdlesid. Reis meeldis, sest Saaremaa oli eksootiline ja eriline just oma suletuse tõttu. Suurt elamus pakkus Kuressaare kohal tiirutav piirivalve helikopter MI-8, millelt lendlehti alla loobiti üleskutsega uute saavutustega vastu minna oktroobrirevolutsiooni aastapäevale. Korra rebin ajast ette, kuigi ajamasinat pole veel leiutatud. Samas on seda ka ilma hea teha, pastaks on ju minu käes. Tollase pisikese poisikesena ei osanud ma unistadagi, et paljude aastate pärast olen ka mina nende kodumaiste piirivalvurite seas, kes nõukogude piirivalvelt Saaremaa valvamise üle võtavad. Olin Kuressaare õppekeskuse asutajate hulgas ning õpetasin noori Eesti poisse vabanenud kodumaa piire kaitsma. Samasugune kui mitte sama kopter MI-8 veel lendas kuni minema lendas tagasi Venemaale. Alguses kontrollisid minugi poolt väljaõpetatud ajateenijad ka Saaremaale sissesõitjate dokumente. Hiljem kontroll kadus, sest riigisisest ei saa vabade kodanike liikumist piirata, seda sai endale lubada vaid totalitaarne süsteem. Pikas perspektiivis ilmnevad ootamatult mitmed seosed kunagise kooliajaga. Ka tööharjumuse ning kohusetunde baaskoolitus toimus paralleelselt harimisega. Ekskursioonid kui töökasvatuse parim tulemus tänu majandi transpordile, aitasid omakorda silmaringi laiendamisele kaasa ja tekitasid reisihuvi.

Ekskursioonide puhul polnud lihtne loksuda vanas TA (Tartu tehas) bussis, mille puidust raam nagises ja ragises arvestades teelusid. Istmed polnud eriti mugavad, need olid kavandatud tavaliste tööinimeste veoks lühematele distantsidele. Asfaldil sõites polnud väga vigagi, kuid kruusateel oli kolin suur ja halvasti tihendatud kere ajas tolmu sisse. Ajutised ebamugavused taandusid siiski reisisihtide ja kambavaimu varjus. Lastel oli alati lõbus ning tihti peale lauldi tuntud poplaule, mis televiisorist iganädalase estraadisaate „Horoskoop“ abil rahva sekka jõudnud. Suureks abiks laulusõnade omandamisel ja levitamisel osutusid paksemate kaustikute baasil käsitsikoostatud ning pilte täis kleebitud laulikud. Sellega tegelesid loomulikult plikad, kes lisaks veel isiklike salmikuid tootsid. Sinna kirjutati vastastikku soove, soovitusi, luuletusi, salme ja elutõdesid aforismideni välja. Vahele

joonistati värvipliatsitega ning kleebiti juurde ajakirjadest pildikesi. Neid ajakirju ja moezurnaale liikus muidugi põhjendamatult vähe, millest midagi heakvaliteedilist välja lõigata andis. Seega tuli ise rohkem pingutada parima tulemuse nimel. Laulikud osutasid omamoodi rahvaloominguks, samas aitasid laulmist edendada. Avo kui kuldse kõriga „superstaar“ oli sellistes asjades kõva tegija. Lihtsalt hämmastav, kuidas pahast poisist sai hoobilt teine inimene kui laulma hakkas. Mina hoidusin tahaplaanile ja pigem vaikisin, et isiku kahestumist vältida. Kuigi sageli jorutasin vaikselt kaasa kui tuntud viisid lahti löödi. Töörindel olime õnneks samal tasemel, olin maast-madalast virgaks kasvanud ega kartnud pingutada. Olude sunnil aitasin emal loomi talitada ja tegin muudki majapidamises vajalikku kuna suurem vend Jaan põgenes pidevalt sõprade juurde ja isa napsutas.

KLASSIKAASLASED

Avo Joona („Jim“)

Koolist kirjutades ei tasu ainult majale ja õpetajatele keskenduda, olulisemad on klassiõed ja -vennad ning ülejäänud koolikaaslased. Sageli ilmnevad meenutamise käigus ootamatud seosed just tänu isikutele. Alates esimesest klassist toimus klassikaaslaste vahetumisi-liikumisi kui mitte arvestada minu iga-aastast regulaarset edasiminekut järgmisesse klassi. Selline positiivne nihe astmetes mõjutas tegelikult laste liikumisi kõige rohkem. Mõnikord jäi meie omadest keegi istuma ehk klassikursust kordama ja teinekord sattus meie klassi mõni „vana“ uustulnukas. Istujatest saime paariks aastaks Vello Laine ja kauemaks Evi Verevi, tema liikus kaasa kuni kaheksanda lõpetamiseni. Muude tulijatevahetumise taga oli teinekord vanemate elukoha või töökoha vahetus. Mäletan mõne transiitklassikaaslase nimegi: Ülle Kits, Heiki Pallav, Mihkel Šprenk, Heli Mumm ja Ervin Popko. Seega kõikus klassikomplekt mitme õpilase võrra, kuid jäädes piisavalt suureks. Alustasime kümnega ja lõpetasime kooli kaheksakesi. Tollastes maakoolides ilmselt keskmine näitaja. Võimaldas kontrollida koduseid töid ja piisavalt keskenduda kogu kollektiivi ühtlasele arendamisele. On suur vahe õpilase seisukohal ja õpetaja seisukohal nimetatud küsimuses. Meile oleks meeldinud kui klassis oleks rohkem lapsi, siis poleks nii tihti küsitud ja koduste töödega saanuks ka villast vedada. Meie klassi põhituumiku moodustasid: Joona Avo, Liibert Arne, Pool Madis, Maret Pool, Uibo Tiina, Smitt Hilja ja mina. Nõukogudeaegne nimekuju on endiselt mällu sööbinud. Viimast kasutasime

vahetevahel ka naljapärasest slaavi kontekstis nagu Avo Ervinovitš, Arne Adolfovits, Madis Jaanovitš ja Tõnu Tõnissovits. Muhe vaheldus „pütikirve“ katsetele meid ideoloogiliselt paremale kallutada lääne ees lõimitamisega oma Abelite, Jimmide, Huckide ja Tiku-Takuga.

Klassipäevikus olin nimekirjas esimene, natukene olen endast kirjutanud. Tuleb minna edasi - minust järgmisena tuli Joonas Avo. Tuntud kui keskmine „joonapoiss“, kelle ema oli Keeni sovhoosi pearaamatupidaja ja isa autojuht. Nad elasid koolist ja keskusest kilomeetrikese eemal, pisikeses eramajakeses. Avo oli omamoodi frukt ja teda ei loetud eeskujulike õpilaste hulka, sest ta ei pingutanudki selle nimel. Poliitiliselt korrektne on öelda, et Avo edenes rahuldavate õppetulemuste toel. Teatud pedagoogilise kaaadri hinnangud olid isegi madalamad, leidis ka vastalisi. Paljud õpsid oleksid sellisest nuhtlusest hea meelega vabanenud, kuid pidid arvestama tema vanemate mõjuga ja teiste arvamusega. Siinkohal tuli appi poisi vanemate staatus. Samas oli ta ise alati tegutsemisvalmis ja konkreetne kutt, keda pidasin oma heaks sõbraks. Kooserdasime koos ringi, avastasime koolimaja mittesoovitavaid ruume, ronisime puukuuris ning korraldasime ekspeditsioone kooli pargis tiigi äärde ja oja kallastele. Peale tunde jalutasin tihti temaga kaasa, sest minu bussipeatus jäi samas suunas ja oli Avol koju minnes poole tee peal. Vahepealsetel aastatel oli käivitunud koolibussi projekt ning saime kooli ja koju bussiga. Ainuke probleem oli selles, et startisime hommikul kell seitse ja olime koolis liiga vara ning õhtul asusime tagasiteele kell neli.

Kuna tunnid said teinekord otsa varem, siis oli bussini mitu tundi aega. Vahepealne aeg tuli kuidagimoodi parajaks teha ning olime tihti Joonase elamises. Avo ema ja isa olid nagunii tööl ja me saime vabalt askeldada. Avo mehistus kuidagi kiirelt, tundus meist kehaliselt küpsem, kasvult pikem ja vaimult vanem olevat. Poisiraisk alustas ka varakult suitsetamist ning tüdrukutega sahmerdamist. Alati oli tal kusagil mingi sümpaatia, kellega kirju vahetati ja kohtamas käidi. Avot peeti mitmeid aastaid tüdrukute poolt kooli popimaks poisiks. Tihtipeale olid Avo sõbrad suuremad ja vanemad ning mujalt. Avo suhtles palju ja leidis imetlusväärselt kiiresti kontakte, ta tunnistati kohe kampa kuuluvaks. Luges palju tema kraadelikkus ehk ka kerge pätipoisi renomee. Siin olid omad mõjud ka teistele kooliõpilastele kuna selline eluviis tundus nii ahvatlev olevat. Eelkõige kadestati Avot tema edukuse pärast plikade juures, keda pahad poisid tõmbavad alati ligi. Samas tuleb Avo vastu aus olla ja tunnistada, et ta oli julge, õiglane ning abivalmis. Alati valmis sõpru aitama ja vajadusel oli valmis nende eest välja astuma. Ta lihtsalt tahtis kogu aeg tegutseda, nautis elu ja ei hoolinud koolist rohkem kui vaja, meenutades kohati Joosep Tootsi. Avo peamine takistus püsimaks minu, Madise ja Arnega samal vaimsel lainel, oli vähene lugemus. Õppeedukuselt ei kuulunud ta priimuste hulka, kuigi pea võttis mõnda ainet (matemaatika)

väga hästi. Lisaks leidus plusspoolel selliseid oskusi ja andeid, mida teistel ei esinenud kui sporti, autojuhtimist ja laulmist silmas pidada.

Avost kolm aastat vanem vend Raivo oli loomult teistsugune, tundus peenutsev, ülbe ja noriv. Sageli pidi Avo temaga jagelema ning maad jagama, mis kohati kähmluseks kiskus. Mäletan tõsist kokkupõrget kui Avo oli viiendas ja Raivo kaheksandas klassis. Ühe vahetunni ajal alustasid vennad Joonad koolis mingit omavahelist arveteklaarimist. Jagelusest kasvas välja suur kaklus, seda jälgis huviga suur osa koolirahvast. Pealtvaatajaid rabas see ägedus millega nad üksteist tümitasid - riided rebenesid, nõöbid ja ettejuhtunud asjad lendasid kaugele ning verigi mõlemil väljas. Kumbki ei tahtnud alla anda kuni lõpuks vanem vend Raivo nuttes kägarasse maha jäi. Sellega kaotas Raivo lahingu kui ka populaarsust. Loomulikult oli Avo selle järel veelgi (kuri)kuulsam, kes mitu aastat noorema venna Margusega paremaid suhteid hoidis. Õnneks ei lasknud iseloom tal despootlikuks kurjamiks muutuda, kes oleks seda staatust nautida tahtnud. Leidus neidki kes kaitsesid Avot kuna poiss oli kõva sportlane ja hea lauluhäälega, näitajad mis teenis kogu kooli huve. Jooksis kiiresti, hüppas kõrgele ja kaugele ning suusatas ja tegeles tõstmisega, mis aitas koolivõistlustel esirinda ronida. Tal tuli ka rajoonivõistlustel meie kooli esindada, mis kindlalt välistas vastavasse erikooli saatmise. Oma klassi poistega hoidsime tavaliselt kokku, kuid olime loomulikult väga erinevad. Sellest lähtuval sömisime omavahel ajutisi liite, teatud perioodidel tegutsesime koos Avoga. Kuna lugesin palju, siis suutsin maailma laiemalt mõista ja olin teatud küsimustes teoreetiliselt informeeritum, mille Avo tasa tegi oma praktiliste oskustega. Raamatute lugemisest ta ei hoolinud ning polnud tavaliselt tutvunud isegi kohustusliku kirjanduse nimekirjaga.

Tänu lugemusele suutsin iseseisvalt mõelda, ei vahtinud ammulisui ja suure vaimustusega Avole otsa. Ma ei tormanud pimesi lollustega kaasa ja seega saime koostööd edukalt teha. Mind hoidis tagasi teatav enesealalhoiuinstink ja oskus ette aimata sündmuste võimalikku kulgu. Ilmselt vajab ka Avo mingit tasakaalustavat jõudu, sest tegutses tihti piiril, mille ületamisega sattunuks ta kolooniasse. Ereda näitena on mees kui Avo tahtis midagi tõestada paar aastat vanematele poistele kui autoriteetidele, et on julge mees ja lubas neile poest midagi organiseerida ilma maksmata. Keeni keskuses oli korralik ETKVL-i (Eesti Tarbijate Kooperatiivi Vabariiklik Liit ehk Elame Teiste Kulul Väga Lahedasti) maakauplus. Poes müüdi nii toidu- kui tööstuskaupu, selle kõrgete riiulite vahel sai tegutseda varjatult. Mõne minutiga oli tal poes tiir tehtud ja taskusse topitud korralik taskunuga, mille ta suurematele poistele kinkis. Samas tahtis ta ka endale taolist, tegi veel ühe reidi ning saigi. Hiljem katsetas kommikarpidega samalaadset tegevust, kuni mõistus pähe tuli. Imetlesime

tema julgust ja aitasime võimalusel kommikarpe ka tühjendada, kuid ei julgenud järele teha. Olin temaga isegi korra kaasas kindla plaaniga endale kihvt taskunuga soetada, kuid kartsin. Samal ajal kui mina kõhklesin, oli Avo juba assortiikarbi jope hõlmade vahele sokutanud. Pistsin noa taskusse ja lahkusin poest, et demonstreerida ka enda saavutust teistele. Näitasin poistele, et olen ka kõva ja julge „mees“ ning sisenesin uuesti ning viisin noa tagasi samale riiulile. Niiviisi olin enda jaoks südametunnistuse paika tagasi saanud ja katse sooritanud, kuid erilist rahulolu polnud. Ohtlikud mängud, kuid poistele meeldib tulega mängida mitmes mõttes. Parimas mõttes eelistasin sotsialistliku ja muu omanduse überajagamise asemel saadaolevat pürotehnikat kasutada.

Vedasin kooli padruneid, tonge, püssirohtu ning tegime sutspüsse ja tossupomme käepärastest materjalidest. Padrunitega, tongidega ja rohuga sai pauku teha ja selles vallas olin mina ekspert. Padruneid korjasin meie kartulimaalt, mis Laatre jõe sillale ligidal. 1944. aastal sai venelaste laskemoonaauto pihta ja lendas õhku, külvates suure maa-ala väiksema kaliibriga relvade moonaga üle. Igal kevadel ja sügisel noppisin paar taskutäit, mis peale kuivatamist taaskasutatavateks muutusid. Kadunud vend Jaan vedas erinevat laskemoona kusagilt mujalt koju, moona ja relvi leidis alati vanades mahajäetud maamajades. Püssirohtu „laenasime“ kadunud isa Tõnise varudest. Isa oli jahimees, omades kaheraudset 12-kaliibrilist relva ja vastavat varustust padrunite laadimiseks. Eespool niinimetatud „sutspüsse“ sai teha lihtsalt tavalisest peenikesest torust, mille tagumine ots taoti kokku. Peale viiliti imepeenike auk, torru topiti rohtu (möödukal) ja suleti paberist ropiga. Toru tuli isoleerpaelaga või peenikese traadiga lauajupile kinnitada, mille tulemusena tekkis lausa relvataoline ese kui meister oli osav. Päästikut ja selle mehhanismi asendasid tavalise tuletikud, mis niidiga selle augu juurde seoti. Tiku süütamise tulemusena läkski pauk lahti, täiesti ajalooline meetod. Tossupomme meisterdasime tselluloidist, milline materjal oli kasutusel kammide ja pinksipallide tootmisel. Piisas kui materjal peenemaks murda ja millegi sisse (karp, tops jne) toppida ning põlema panna. Suure leegi kustutamise järel tuli kiiresti karp-tops-purk sulgeda (mitte hermeetiliselt) ning tossu tuligi paksult. Avo oli alati kambas ja ei kartnud midagi, selles osas ajas ta vahel minulegi hirmu nahka. Pakkusin talle paari automaadipadrunit suveniiriks. Semu pani ühe neist kohe kivile ja haaras kirve ning lajatas sellele kirvesilmaga pihta. Käis ilge jõmakas, kuul kolksatas vastu seina, padrunikest kukkus meie ligidale. Ohkasin raskelt, paugutamiseks oli tunduvalt ohutumaid viise. Siin oli selgesti vahe sees võrreldes nendega, kes kartsid ja eemale hoidusid isegi kui tahtsid paugutada. Avol jäid siinkohal näpud terveks, ta kartis rohkem klaasikilde, sest alati juhtus midagi kui klaasidega tegemist tuli teha. Klaasidega oli Avol kogu aeg mingi imelik side, korra virutas ta klassis

ühe aknaruudu kildudeks malenupuga (vankriga) kui mind sihtis. Vahetundide kasuliku sisustamise tarbeks evisime kabemängu ja malendeid, mis regulaarselt kasutust leidsid. Selle klaasiruudu asendamisel uuega sai ta suure killuga korralikult viga. Hilisemas keemiaklassis viskas Avo tindipoti aknast välja, tehes eelnevalt topeltakna ühe poole mõlemad osad lahti. Kahjuks käsi pisut vääratas ja ta virutas tegelikult poti läbi kinnise osa, mitu ruutu purunesid klirinal. Loomulikult eemaldusime kiiresti sündmuskohalt ja Avo asus nurga taga harjutama, et teinekord paremini visata. Minule pakkus nalja just see, et ta tegi akna aeglaselt ja demonstratiivselt lahti ning tahtis tegelikult selle täis tindipotti esimesele korrusele puruks virutada. Trepile lennutamine pidigi antud juhul iva olema, kuid kummalisel kombel pott isegi ei purunenud. Faktiga saab ilmekalt illustreerida nõukogude tindipottide üleolekut pehmetest lääne omadest. Siiski polnud tindil erilist kasutust ei siin ega sealpool, sest pastakad saabusid. Siis purustas ta mingi vitriiniklaasi koridoris (taas minu kaasabil) ja korra lendas kooli puukuuri põõningult traadiga laskudes suurde klaasikildude hunnikusse ja vigastas oma käsi korralikult. Igal juhul oli Avoga ohutum teiste vahendite kallal jõudu proovida, eriti sobis puit.

Kuuenda-seitsmenda klassi suvevaheajal liikusin sovhoosi töökoja juures ajutise tööjõuna. Lammutasime poistega mingit vana mahakantud autokraanat. Päevad polnud pikad, koormus madal ja vaba aega ringikooserdamiseks palju. Sain Avoga kokku ja läksime suitsutundi pidama. Tema tõmbas aktiivselt ja mina passiivselt, toetasin moraalselt. Olin mittedisainaja vastukaaluks paadunud suitsumehele Avole, kelle kalduvust isegi direktor teadis. Peale suitsupausi läksime vaatama ligiduses toimuvat vana kino- ja kultuurimaja kapitaalset ümberehitamist moodsaks kultuuripaleeks-klubihooneks. Ehitusplatsil vedeles palju puitmaterjali ning pakkusin välja, et küsime natukene laudu ja ehitame tiigile parve. Tammiga tõkestatud oja moodustas pargis korraliku tiigi, milles palavate ilmadega sai ujuda. Parvetamise osas olin ekspert, sest igal kevadel purjetasime lausa oma maja taga. Suurvesi aitas moodustada Laatre jõe üleujutatud luhtadel suuri järvistuid. Avo tundis hästi sovhoosi ehitusinseneri, kes parajasti platsil viibis. Küsisime luba ja saimegi mõned prussid 15x15 cm ja portsu laudu koos naelte ja instrumentidega. Vahendid pidime loomulikult hiljem tagastama, materjal oli meie oma. Tassisime süllelangenuid varanduse kohe tiigi kaldale ja rajasime ajutise kuivdoki. Varasemalt olin osalenud umbes kolme parvelaadse moodustise ehitamisel koos venna ja teiste külapoistega. Kuna need olid meid kandnud, siis pidasin ennast spetsialistiks. „Korralik kogemus tuleb alati kasuks“ tsiteerisin kedagi ja laotasin ujuvvaheendi kiilu koos teiste pikisuunaliste emapuudega maha. Kolm paksemat kandvat prussi aluseks, millele naelutasime olemasolevad lauad peale. Kuna materjal oli kuiv, siis

tundus hinnanguline veeväljasurve piisav olevat kolme-nelja meresõitja kandmiseks. Pikaajalisel ligunemisel tavaliselt kandejõud vähenes, kuid üheks suveks piisas. Meie tööd tuli uudistama ka ligiduses askeldanud direktor Aksel Hütt. Ehmusime ära, sest igasugune tiigiäärne sahmerdamine oli kooliajal keelatud ohutustehnilistel põhjustel. Õnneks oli vaheaeg ja korralik parv võis tulla ainult kasuks suvitajate löbustamisel. Saime lubava noogutuse toimingute jätkamiseks. Ilmselt pidas direktor projekti vettpidavaks ning meeskonda pädevaks. Valmis laevukese lükkasime vette ilma tseremoonitsemata. Kahjuks polnud käepärast pudelit vahujoogiga, et seda vastu laeva ristimisel purustada. Naljapärast ristasime aluse „Maretiks“, et oma kaunist klassiõde tunnustada. Igal veesõidukil peab nimi olema, tavaliselt sobivad naiste omad kõige paremini. Ilusaid nimesid antakse ka suurtele loodusõnnetustele, ilmselt mingi kindla tagamõttega. Parv kandis meid suurepäraselt ja teenis teisigi veesõpru kuni sügis saabus. Kahjuks unustasime ujuvvahendi kaldale tõmmata ning puit ligunes läbi. Järgmisel kevadel polnud sellest parvest enam asja kandejõu devalveerumise tulemusel.

Suurejoonelisi ettevõtmisi tasus Avoga alati plaanida, sest sellise semuga võis luurele minna. Tänu temale tutvusin minagi Sangaste noortega, kellega koos saunapidu pidasime. Selle toimumisaeg oli juba kaheksanda klassi kevadel ja osalesid Tsirguliina keskkooli poisid-tüdrukud. Saunatamise kõrval tarvitati ohtralt alkoholi ning lärmati ja trallitati hommikuni. Alguses kartsime, et läheb kakkuseks meie ja nende vahel. Olime Avoga ainukesed mujalt pärinevad tegelased. Õnneks pinge maandus, kriis taaandus ning läbustasime täiega. Tasub meenutada, et olin juba esimeses klassis joomise maha jätnud. Limpsisin niisama morssi, tantsisin, saunatasin ja suhtlesin uute tuttavatega. Paari-kolmeka olid siiski ka eelnavalt põgusalt kohtunud nagu Riho Falkenberg (Aino vend). Saunapeo korraldajad olid tavalisest aktiivsemad, kelle seas ka muusikuid trehvas nagu Varjun Tõnu. Suhtlemise käigus püüdis Avo tüdruksõber Aino mind suudelda ning väitis, et meeldin talle rohkem. Selline lähenemine mulle muidugi meeldis, kuid ehk oli tegemist lihtsa testiga. Arvestades osapoolte vähest kogemust ja erinevat joobeastet, meie vahel peale meelitamiskatse midagi ei toimunudki. Pealegi olin sõbrale lojaalne – „naised tulevad ja lähevad, kuid sõprus jääb!“ Alaealiste selline alkoholiga saunapidu tõi hiljem kaasa suuri sekeldusi Tsirguliina õppuritele. Kusagilt imbus info läbi ja õpetajad korraldasid juurdluse. Mitmel alandati käitumishinnet, mitmel juhul vesteldi lapsevanematega. Uurimise käigus tuvastati, et osalesid ka „teised poisid“ mingist maakoolist, kuid nende selgitamisega ei tahetud enam tegelda. Vastasel korral oluoks meiegi lahingpaar jamasse ehk sattunud.

Suvevaheajal enne kaheksandasse klassi minekut juhtus nende peres õnnetus, mis muutis Avo palju tõsisemaks. Avo isa sooritas enesetapu naisterahvaga seonduva skandaali pärast. Meie jaoks jäi asi segaseks, kuid tundsi sõbrale kaasa kaotuse osas. Ta oli isaga hästi läbi saanud ja isa oli Avo varakult autot juhtima õpetanud. Sellise oskusega oli poiss tegija isegi direktor Hüti silmis. Vahel andis direktor Avole kooliauto võtmeid kui pargis lehti vedasime ja lahkus ise. Avo polnud kade poiss ning teisedki said roolida. Proovisin elus esimest korda veoautot, kabiin tundus suur ja rool keeras raskelt. Sain aru, et vastava masina juhtimine polegi nii kerge nagu eemalt tundub. Nii on see elus ikka, et kõrvalt vaadates on asi lihtsamast lihtne ning kipume teisi õpetama. Selles osas olime aru saanud nii mõnegi õpetaja saamatusest tegelikus elus majandamisel. Vähemalt tundsi ennast tugevamad teooriates kui vanematesse klassidesse edenesime. Elukoolil on palju erinevaid vorme, kuid tolles asutuses ei kannu keegi koolivormi. Teooria osas olin Avost ehk ees suhetes teise sugupoolega, kuid siin tegi sõber tasa praktiliste kogemustega. Enamasti vaatavad nooremad tüdrukud vanemaid poisse, kuid Avo puhul leidis isegi vanemaid austajannasid. Samas polnud meil mingit põhjust kadetsemiseks, loodus ei kiirustanud tagant. Olid minulgi mõned silmarõõmud noorematest klassidest, siiski platoonilist laadi. Rohkem tõmmet tundsin aasta nooremate vastu, nende klassis leidis kolm võluvast neidist tasakaalustamiseks poistekarja. Mingi intellektuaalse eksperimendi raames meelitasin Avo osalema operatsioonis A.V.O. Alguses arvas semu, et selline koodnimetus on tema auks, kuid dekodeerisin selle: Alliksaar, Valle ja Oras ehk esitähed = A.V.O. Pidime tüdrukutelt eraldiarvestuses küsima, kas temakene meid armastab. Päringu teostasime kahekesi, et keegi ei saaks tulemusi varjata. Seevastu vastaja ehk uuritav subjekt pidi olema üksinda. Vastata võis valikvastuste abil – kas mind või Avot või mõlemat. Tulemused meid eriti ei üllatanud, sest Avot armastati ikka rohkem (1x). Kuigi ka minu vastu ei olnud kõik väga ükskõiksed. Teooriast me seekord kaugemale ei jõudnud ning salastasime uurimismaterjali kuni selle kirjutamise avaldamiseni. Kokkuvõttes sai Avo kooliga hakkama ja lõpetas plaanipäraselt nominaalaja piires umbes kaheksa aastaga. Tunnistuse kohaselt isegi normaalsete tulemustega. Peale kaheksandat klassi läks koos Madise ja Arnega edasi õppima Tihemetsa Sovhoostehnikumi põllumajanduse mehhaniseerimise erialale. Sellise haridusega tulid spetsialistid-mehhanikud majanditesse keskastme juhtidena ning tegid hiljem ka paremat karjääri kui edasi pingutasid. Paraku ei püsinud Avo Tihemetsa mail kaua ja järgnes minule ja oma vennale Raivole Antsla tehnikumi. Tehnikumis püsis aasta ja liikus edasi kuni maandus peale sõjaväge Tallinnas, soetas endale varakult pere ja hakkas korralikuks inimeseks. Nagu paljude aastate pärast selgus, ärkas temaski huvi raamatute vastu.

Arne Liibert („Huck“)

Arne oli meie klassi poistest vanim, keskmist kasvu, füüsiliselt ehk tugevaim, kuid aeglane ja keskmisest suurema peaga. Ka tema vend Tarmo omas suurt pead, mis neile omamoodi firmamärgiks kujunes. Tihti ka pahatahtliku narritamise esile kutsus kui neid kandilise peaga vendadeks kutsuti. Ei päästnud poisse selles osas isegi ema kui Eesti keele ja kirjanduse õpetaja, pigem valas see fakt õli tulle. Loreida sakutamine ja näpistamine tuli ometigi tagasi teha, kuigi tema enda pojad said sakutamist rohkemgi tunda. Kuna Arne oli samuti raamatusõber, siis oli meil alati rääkimist, saime hästi läbi ja pean teda siiani heaks sõbraks. Meie klassis palju poisse polnud ka parimatel aegadel, see aitas sidususele kaasa. Samas olime piisavalt erinevad, mis soodustas ajutiste pisemate huvigruppide teket projektipõhisel pinnal. Põhikooli läbimise jooksul tuli parimaid sõpru roteerida ehk regulaarselt vahetada. Huvid muutusid, klassivennad vahetusid, mingil hetkel võisid tekkida lahkkelid ning ajutised liidud lagunesid. Üldiselt hoidsime kokku ja erilist jagelemist ette ei tulnud, isegi siis kui hea sõber asendus teise ja paremaga. Arne elas mingis vanas rehehoone tüüpi majapidamises, mida Pipramäe taluks kutsuti. Talu asus Avo kodust ligi kilomeetri võrra edasi ehk koolist veelgi kaugemal. Eluase paiknes siiski sama kruusatee ääres ja teinekord tulid nad hommikul koos kooligi.

Arne isa Aadu töötas sovhoosis farmimehaanikuna ja olla teeninud saksa sõjaväes. Istus selle eest ka kinni ja abiellunud Loreidaga vabanedes kui mõlemad olid juba keskealised. Teiste lastega võrreldes olid Arne ja Tarmo vanade vanemate lapsed. See torkas silma kuna nende isa-ema tahtsid poistest alateadlikult teha pisikesi vanainimesi. Silmatorkamine oli tingitud omakorda taustsüsteemist kui vaadelda nõukogude elulaadi, milles tollal toimus lihtne mudel. Alg- ja baasharidus + mingi eriala ning ameti omandamine, kohustuslik ajateenistus, töökoht, naine ja lapsed, vanaduspension. Ajateljel tuleks naine ja lapsed sisse tuua keskmiselt 20.-25. aastast, mis tingiski isside-emme suhtelise nooruse. Mudel sobis sotsialistliku süsteemiga kokku, sest noortel polnud aega ja tahtmist maailma parandada ega ringi rännata kui perekond kodus ootas. Ka sai alati selle liikmetele eraldi survet avaldada kui keegi tahtis lollustega tegelda või lausa minema lipsata. Tagantjärele tunduvad sellised tõlgendused uskumatud, isegi naljakad olevat, sest normaalse inimese arusaamade kohaselt selliseid asju ükski riik ei korralda ega kontrolli. Ometigi elasime omamoodi ebanormaalses maailmas. Lapsed ei hooli taustast ja totaalsest riigikorraldusest, neil on niigi lõbus ja lihtne elu. Nende vastutused on piiratud – tuleb olla õigel ajal õiges kohas ja õppida. Lapsed on samas vägivaldsed ja kurjad, mõnikord õelamad kui süsteemi

nomenklatuursed tegelased. Liibertipoisse narriti nende vanemate ja suure pea pärast, teisi millegi muu pärast. Alati kordusid samad põhjused: vanemad ehk päritolu ning positsioon ja enda olemus-välimus. Aadu andis tegijatele mitmeid põhjusi ja neid kasutasid meist vanemad poisid agaralt. Paljud irvitasid läbi akna kui Aadu 125 cm³ vanal vene mootorrattal "Govrovets" koolimajast mööda põristas. Arne oli aeglase olemisega ja kohati ka aeglase mõtlemisega, kuid kindlasti need torked kohale jõudsid ja teda riivasid. Õnneks hoidus ta tuuleveskitega võitlemast, jättes pigem mulje paksunahalisusest.

Pole oluline kuidas tema suhted tuuleenergiaga olid, kuid vesi tõmbas. Ühel kevadel hiilisime Arnega tiigi äärde. Tegemist oli lõunapausiga, mis vajas täitmist aktiivse tegevuse abil. Tiik ja oja kuulusid nende objektide hulka, mille uurimine võis toimuda iga ilmaga ja igal ajal kui sobiva kambajõmmi leidis. Ilm oli haruldaset ilus ja päikeseline nagu vahel maikuus esineb. Arne kutsus ka oma noorema venna Tarmo kaasa. Tiigi kaldal tutvusime esmalt veetemperatuuriga, mis kevadele kohaselt veel jahe tundus. Samas oli ilm palav ning vesi tõmbas. Kuni meie Arnega kõhklesime oli Tarmo juba riietega vette libisenud kuna reetlik saviperv vedas alt. Sikutasime noorema maade- ja veteavastajast kolleegi veest välja ja panime kohe tema riided kuivama ja otsustasime päikest võtta. Kogu protsessi käigus olime ka ise poriseks ja märjaks saanud. Kuidagi suutsime Tarmo sokid ja ühe kinga kaotada, ilmselt päästetööde käigus. Kogu protsessile koos vee- ja mudaprotseduuridega kulus niipalju aega, et tunnid olid taas alanud. Meie olime kaotanud ajataju ja tegime tahtmatult poppi. Paraku tuleb keskenduda olulisemale nagu inimelu, mis on rohkem väärt kui koolitunnid, labased sokid või jalanõud. Seda me hiljem ka kohalerutanud Loorele selgitasime. Kirusime neid kadedaid inimesi, kes olid Arne ja Tarmo ema meid otsima osanud juhatada. Ehk oli tegemist kallite sokkidega või haruldase kingaga, meie juttu arvesse ei võetud. Arne kui algataja ja vanem vend sai kõvasti sakutada, mina kui kirjandushuviline oskasin vaid klassikuid tsiteerida: „Palju kära ei millestki!“ Milline huvi aitas hiljem minu aktsiate väärtust taastada Loore silmis.

Loomult küll aeglane, kuid kehalise kasvatuses tunnis suutis Arne teistega sammu pidada, ehkki kiired spordialad talle ei istunud. Korra olen teda välgukiirusel tegutsemas näinud. Olime kaheksandas klassis ja peremehetsesime „oma“ keemiakabinetis, sest teistel polnud selles parajasti ainetunde. Avo ja Arne vahel tekkis vahetunni ajal mingi tüli, mille põhjus peitus pisiasjades. Konflikt eskaleerus ning Avo kasutas jõudu, toimus korralik rüselamine. Kakluseks see ei paiskunud, kuid Arne oli tõeliselt marru aetud, sest ei saanud Avost jagu. Asi tundus viimaks lahenevat, Avo eemaldus ning Arne istus rahulikult oma laua taha. Vaevalt oli poiss maha istunud kui sahtlist tühja pudeli haaras ja selle tagantkää Avo

suunas jõulise liigutusega lendu saatis. Pooleliitrine klaaspudel möödus sihtmärgist väga napilt, paiskus mürtsuga vastu seina, pörkas pörandale ja purunes klirinal. Olime kõik üllatunud, Avo ilmselt ka ehmunud. Sellise hooga lennutatud raske objekti tabamus toonuks kaasa mõne vigastuse. Uurisime seina lähemalt – pudelikael oli krohvi sisse sügava augu tekitanud. Aitasime killud koristada ning Avo hoidus edaspidi Arne kiusamisest. Raamatute lugemises osas oli meil alati midagi arutada, meie vahel polnud kunagi mingit jagelemist. Arne harrastas hiljem tõsiselt raskejõustikku, tegeldes tõstmisega. Suhtlesime ka kooli lõpetamise järel ning peatusin tihti nende kodus kui peale sõjaväge keeni sovhoosis autojuhina tööle asusin. Arne naasis kodumaale teenistusest kusagil Ukrainas ja asus Sangaste kolhoosis autot juhtima, olime seega kolleegid. Hiljem liikusime laiali erinevates suundades ja suhtlesime harvem, kuid kooli- ja klassikokkutulekutel oleme kohtunud. Ta lahkus Sangaste ja Keeni maadelt ning liikus Võrumaale kus kinnitas kanda põllumajanduses mehhanisaatorina ja pereisana.

Madis Pool („Dick“)

Madis Pool saadeti kooli meist mitu kuud hiljem. Siia sobiks „Kevade“ algus päris hästi: „Kui Madis isaga koolimajja jõudis olid tunnid ja kool juba ammu alanud...“. Tegelikult polekski poiss meie klassi pidanud tulema, sest oli alles kuuene. Tema vanem õde Maret alustas meiega õiges vanuses ja seitsmeaastasena. Madis oli kodus vanematega niikaua jonninud kuni need ta kooli panid. Esialgu taheti lihtsalt proovida, et las laps mängib pisut koolipoissi kuni tüdineb. Alati on võimalus järgmisel sügisel uuesti alustada, kuid kange iseloomuga Madis osutus visamaks ja jäigi meiega. Tegelikult tuli see kasuks nii meile kui temale endale. Saime klassi juurde ühe toreka kaaslaste, keda toetada ja vajadusel kaitsta. Samas harjus Madis enda eest võitlema, et suurematega sammu pidada. Viimane oli kindlasti raskem ja seda on kerge öelda. Samas polnud vahe nii suur, et teises dimensioonis hõljuda. Meil leidis ühiseid kokkupuutepunkte, kuigi olime erinevad. Olen mitmes punktis oma klassivenda kadestanud. Siinkohal tuleb teha kõrvalepõige kirjeldamiseks inimloomuse varjukülgi, mis eksisteerivad ajastust sõltumata. Teatav kadedus esines juba kiviajal kui kahtlustati, et naabril on suurem kivikirves ja tema tabatud mammut on rasvasem. Isegi nõukogude ajastul leidis vahendeid, objekte ja muid pehmeid väärtusi, mille pinnal negatiivsemaid omadusi lihvida. Klassikaaslastel oli elu korraldatud minu arvates parema mudeli järgi. Neil olid omad kodud eramajade näol, vanemad olid tuntud ja respektitud oma ümbruskonnas. Lisaks olid vanemad ka ise kuidagi lahedad ja enamasti ei liialdanud

alkoholiga. Vähemalt nii arvasin mina, kaaslaste kodudes peitusid ilmselt ka teatavad varjuküljed. Oluline polnud niivõrd varanduslik seis, pigem valitsev atmosfäär. Kuigi mõned perekonnad omasid lisaks majadele isegi sõiduauto. Madise (ka Mareti) osas olid nimetatud näitajad parimad: oma maja koolile küllaltki ligidal ja isiklik sõiduauto "Žiguli" (VAZ 2101). Mõlemal lapsevanemal loomulikult ka kõrgharidus. Isa Jaan Keeni sovhoosi tunnustatud tegelane, ema Leida maaparandusspetsialist. Tänu isa Jaani võimalusele reisida välismaale, saime poistega esimest korda närimiskummi proovida. Madis pistis meile pihku mingi valge pisikese täidisega padjakese, mis Ida-Saksamaalt toonud. Nõukogude toiduaineteööstus ei saanud nimetatud toodangut väljastada ideoloogilistel kaalutlustel. Näts oli muutunud „lääne“ sümboliks. Madise emale andis lisaväärtuse suurepärane kokkamise oskus. Vastavat oskust demonstreeriti klassile ühe praktilise tunni ajal kui ema Leida tegi valmis vapustava võileivatordi kaubanduses saadaolevate toiduainetega. Ainuüksi see on märkimisväärne saavutus, kuna poodides oli valik kesine ja paremate palade jaoks pidi tutvusi olema isegi maapoodide tasandil. Keskmise tolle ajastu nõukogude kokaraamat oleks pidanud retseptides, peale igat vajaliku aine lisamist, sisaldama (standartset) lauset - "kui on!". Näiteks: "Lihtsa ja maitsva toidu valmistamiseks võtate 200 g liha (kui on) ja lisate seda ja teist (kui on) ning asendate neid (kui ei ole) sellega mida on (kui midagi on)". Tegelikult oli alati midagi lauale panna, elasime ikkagi maal. Vahel oli vaja lihtsalt oskusi ja fantaasiat, et peret maistvalt toita, mida ilmselt Madise emal oli. Teine tuntud kokaraamat "100 toitu paljast veest" jäi nende peres mahukate raamatukappide riiulile.

Nende kappide sisu pärast oli mul rohkemgi põhjust Madist-Maretit kadestada. Stiilsete kappide klaasuste taga leidis minu jaoks palju unistuste raamatuid, mida isegi külaraamatukogudes polnud. Oletan, et Madis sai oma lugemispisiku arenemiseks süsti minult. Kuigi eeldused olid olemas tänu kodustele tingimustele ja õde Mareti raamatuhuvile. Madis tassis mulle nii mõnegi harulduse kooli kaasa ilma vanemate teadmisedeta. Sellisel juhul olid raamatutel eraldi spetsiaalsed nahkkaaned ümber ja ma pidin neid hästi hoidma kui kodus lugesin. Eriti raske oli hankida oma lugemislauale teoseid sarjast "Seiklusjutte maalt ja merelt". Minutaolisele poisikesele suunatud väärtkirjandus (55 raamatut) eri maade autoritelt. Kellest kuulsamad Jules Verne, Alexander Dumas ja teised tuntud nõukogude autorid, kes sarja ideoloogiliseks õigustuseks vahele pistetud. Hoidsin laenutatud lugemisvara korralikult ja tagastasin need kiiresti, lugesin ca 100 lehekülge tunnis. Paksu raamatu sain ühe-kahe päevaga läbi. Menükite ajutist kadumist ilmselt ei märganud. Olime Madisega parimad sõbrad ja pinginaaabrid. Taoline heanaaberlik tegevus kujunes kasulikuks sümboosiks eelkõige minule. Kirjutasin sageli tema pealt maha ja tegin kiirelt vahetundide ajal koduseid

ülesandeid, sest lugesin õhtuti kodus jutukaid. Madis oli hea muusikamees ning spordipoiss, mida tema vanemad toetasid vastava varustuse tagamisega. Ostes lastele korraliku suusavarustuse ja jalgrattad. Ka selline materjalism piasjasjades annab kadeduseks põhjust. Pidin ise kasutama laenatud ja kehvas seisus varustust, mis täitsid oma peamist funktsiooni mitte rohkem. Nii oli see suuskade, kelkude, rataste ja muu varustusega. Tegelikult polnud vahet, sest kasvasime pidevalt asjadest välja või purunesid need aktiivse kasutamise tulemusel. Nii kihutas Madis kehalise kasvatus tunnis oma korralikel suuskadel mäest alla ning pani puusse, mille tulemusena puu ei purunenudki. Pigem andis järele nõrgim lüli – suusanina ning Madis ise, kes sai paar muhku. Samal ajal kui Madis mitu kilomeetrit lumes sumpas ning oma katkist varustust seljas tassis, „kihutasin“ mina naabritüdruku vanade „pütilaudadega“ ja kitsastes suusasaabastes koolimaja poole. Kohale jõudsime ju mõlemad ning hiljem oli mida meenutada. Teadaolevalt oli Madis ainuke koolivend, kelle kooliajal oma sünnipäevale kutsusin. Laste sünnipäevade tähistamine polnud meie peres (ka teistes) nii oluline traditsioon nagu praegusel ajal. Tegelikult ei takistanud kompleksid ja kadetsemine klassisisest koostööd ja suhtlemist. Ei leidunud selgesti mõõdetavaid eristuvaid väljundeid ega lubatud eputada. Välisele võrdsustamisele aitas koolivorm kaasa, muid vidinaid ei jõudnud ega lastud kooli vedada. Kindlasti oli ka minul midagi sellist, mida saanuks kadestada. Olen hiljem klassikaaslastelt kuulnud, et kohati kadestati teatud näitajate pärast nagu raamatulembus ja suur lugemus, vene keele oskus ja volgasakslastest sõprade rohkus. Isegi elamist kadestati jõe ja loodusläheduse pärast. Seega on kõik suhteline ja väljamõeldud kompleksid diferentseeruvad ajapikku.

Korra said Madis, Avo ja Arne hakkama mingi jamaga kohaliku spordiorganisaatori Valloja ruumides, kus sovhoosi vastavat varustust hoiti. Spordivarustus ja Valloja ruumid paiknesid üe tee asuva postimaja teisel korrusel. Nad astusid vahel sinna sisse ja kasutasid saadaolevaid riistu. Vallojal olid suusad, rattad ja tõstevarustus. Lisaks oskas ta remontida rattaid ja hooldada suuski ning saapaid. Konflikt tekkis vahendite mittesihipärase kasutamise tulemusel. Seetõttu esines varustuse deformeerumist, tekitades materiaalselt kahju väikeses ulatuses. Teisel korral sattus Madis jama sisse kaupluses, kui letilt mingi kommi suhu pistis. Sellist ampsu klassifitseeriti kohe varguseks ja anti vanematele teada. Tegelikult kahtlustasime hiljem, et sinna see koer maetud oli. Madise vanematele taheti ka näidata, et nende poiss on samuti normaalne ja ulakas nagu teised. Oli Madisel seejärel kodus illegaalsete omandivormi muutuste vormide kahjulikkuse selgitamine olnud. Suutsin osadest taolistest juhtumitest puhtjuhuslikult kõrvale jääda. Osalesin seevastu teistes tegemistes nagu seinakontaktide lõhkumises ja korkide läbi kõrvetamises, milles ka Madis kaasa löi. Ei maksa

imestada, et Madis igale poole jõudis. Poiss tahtis meile tõestada, et on meiega samaväärne kui mitte parem. Egas ainult tempudega tõestatud, tuli vahel ka klassi au kaitsta isegi koos plikadega. Aidates korraldada traditsioonilisi positiivseid üritusi nagu viktoriine, võistlusi ja klassiõhtuid. Klasside baasil moodustati ka üleliidulise V.I.Lenini nimelise pioneeriorganistasiooni raames jagusid ja rühmi. Tegime harjutusi rivistamise, marssimisega ja lauluga. Valmistusime ka malevasisteks rivivõistlusteks kui kohakaasluse alusel tegutseval pioneerijuhil aega ja tahtmist oli. Siin oli taas täht meie Avo, kellest musikaalsuse pärast maleva fanfarist ehk pasunapuhuja tehti. Ta puhus põsed punnis kogunemissignaali kui maleva aktus pidi algama, siis tormasid pioneerid kiirelt oma kohale ja vaatasid teda varjamatu imetlusega. Koolis toimis korralikult juba mainitud mitmeastmeline süsteem patriootiliseks kasvatuses: oktoobrilapsed, pioneerid ja komsomol. Suurima osa moodustasid ikkagi pioneerid ja nende tegemistega sai teisi alati kaasata. Mina, Arne ja Madis seevastu narritasime Avot selle puhuri ametis ja proovisime ka ise seal piuksu välja saada, enamasti tulutult. Mingi imeliku nipiga tegi Hüti Virve minust ootamatult maleva trummari ja olin samuti tähelepanu keskmes ilma erilise musikaalsuseta, kuid tänu ootamatult avanenud rütmitundele.

Lisaks minule ja Avole kui varjatud talentidele, oskasid veel Madis-Maret ja Tiina akordioni mängida ja korralikult laulda, seega oli meil lausa muusikaklass. Omavahel pinksi mängides selgus, et oleme omamoodi samaväärsed – mina kaotasin Madisele, kelle võitis Arne või Avo, kelle omakorda võitsin mina ja vastupidi. Igaühel oli oma stiil, käekiri ja lähenemine mängimisele, kes servis vindiga ja sokutas, kes mängis kiirelt ja agressiivselt, kes rahulikult ja kindlalt. Koroonat prooviti samamoodi vahetundide sisustamiseks integreerida ja traditsiooniks kujundada, kuid laud ei pidanud ilmselt vastu ja lauatenis domineeris endiselt edasi. Kabe-male ja muud lauamängud polnud erandid. Madise mänguoskus osutus vähemalt esailgu males minu omast siiski tunduvalt paremaks. Omandasin male küllaltki hilja ja juhuslikult, kodus olime vend Jaaniga kabet ja kaarte tagunud. Madise abiga edenesin ajapikku ja oskasin peale kuulsat avakäiku e2-e4 ka teiste nuppudega liikuda. Kaotasin talle ilmselt sadu mängu teatava kergusega kuni viimaks kauem vastu suutsin seista. Tema tollaegsete õpitulemuste, intellektuaalsete eelduste ja muude näitajate põhjal oletasime, et Madisest saab suur õpetlane, teadur ja tarkur. Kuid ta pühendus tehnikale ja hakkas normaalseks inimeseks. Peale armeeteenistust soetas Pärnumaal pere (ilmselt tutvustega), majapidamise ja tegutses kohalikus majandis aastaid tehnika valdkonnas. Sõitis heal tasemel motokrossi ning on viimastel aastatel autode parandamise ja värvimisega tegeleenud.

Kambavaim

Paljud seigad, mis meenuvad ei mahu konkreetse koolivenna lahtrisse, seostudes pigem meeskonnatööga. Paljud episoodid on nüüdseks ununenud, mõned tunduvad pikaajalises perspektiivis hinnates täiesti tühised. Tollases kontekstis oli oluline omavahel suhelda ja tegutseda koos erinevustele vaatamata. Eraldi „tiimbuildingut“ ei saanud teha, meeskonnamängud initsieerusid spontaanselt protsessi käigus. Hoidsime poistega kokku ja tegutsesime, sattudes tihti ka küsitava kasvatusliku väärtusega sekeldustesse. Mitmekesi on võimalused selleks alati suuremad – tuleb ju teistele näidata kui kõva mees keegi on. Kord kooli kevadpeo ajal, ilusal mahedal kevadõhtul tiirutasime õues, otsides aktiivset tegevust. Koolimaja nurga taga algas katseaed, mille peenardel õpetaja Pettai taimekasvatust viljeles. Aia eesmisel servas nägime pisemat sorti klaasist kasvuhoonet. See kuulus koolidirektorile, kelle abikaasa Virve varajasi taimi oli aretamas. Maapoistena otsustasime inspekteerida kasvavate tomatite progressi. Selle tuuri raames mind tabatigi koos Madise, ja Arnega, sest tegime parajasti ka harvendustööd. Tegevusega kaasnes suur kolin kui potte lõhkusime ja juurikaid välja rebisime. Olime hoogu sattunud ega märganud direktorit, kes oli õue tulnud suitsu tegema. Kuuldes kasvuhoonest kolinat, tuli dire selle müra allikaid otsima. Ta sisenes kasvuhoonesse, milles oli ainult üks uks ja olimegi lõksus. Pidime pikalt epistlit kuulama ja kahjusid teatud koristustöödega hüvitama. Sain kogemuse võrra rikkamaks:

- 1) tuleb alati varuväljapääs valmis vaadata, tupikuid peab vältima
- 2) valvur peab kahtlast üritust julgestama
- 3) tegutseda kiiresti ja ilma kolinata
- 4) kui vahele jääd ja põgenemisteed pole, siis kahetse
- 5) alati vabanda ja luba hüvitada tekitatud kahjud

Järgmine kord oli vahele jääda „Jorsile“ kui kunagi kevadel kusagil koolimaja nurga taga suitsutundi pidasime ja isetehtud „kuuba“ sigareid popsutasime. Need olid kuivanud putkede taimevarrest tehtud. Toppisime kuivad puulehted sisse ja otsast põlema. Maitseid kibedalt, mis olenes ilmselt ka puude liigist. Nägid välja kuuba sigarite moodi, olles eemalt vaadates samaefektsed. Sisuliselt olid vastikumad kui mistahes päris sigarid-sigaretid-sigarillod, kuid oluline oli stiil ja trendi matkimine. Madis tõmbas parajasti kõva mahvi ehk lausa punnsuutäie, kui meesõpetaja Jõeveer nurga tagant välja astus ja meie juurde tuli. Käsi omatoodetud sigariga kadus küll kohe selja taha, kuid punnis põsed ja suitsevad suunurgad ei suutnud fakti varjata. Jorss konfiskeeris pläru, õigemini lasi selle kannal all purustada, raputas hoiatavalt pead ja luges sõnad peale. Pääsesin kerge ehmatusega, kuid Madise vanematele

tehti lugu teatavaks ja seal tuli lisa. Kus suitsu seal tuld! Ilmselt selle mõjul lubasin oma sõpradele, et jätan suitsetamise põhimõtteliselt ja igaveseks ajaks maha. Oluline oli deklareerimise demonstratiivsus, samas olen siiani sõna pidanud. Kuigi ma polnud tollalgi eriline kimuja, pigem popsutasin osaluse pärast. Ei imestanud kui direktor ka minul palus osaleda tubakavastases liikumises, mille raames esmalt kaardistati tubakasõltlased. Ju oli Jorss tallegi meie stiilsest sigarite mekkimisest rääkinud.

Lisaks ebakorrapärastele suitsutundidele korraldasime regulaarselt jõuproove spordis, males, kabes ja lauatennises. Lihtsamate spordialade kõrval esines poistega omavahelisi arveteklaarimisi ka füüsilisel kujul. Enamasti need küll klassikaliseks kakluseks ei arenenud, kuid rusikad välkusid. Siiski kaheksandas klassis pidasin Avoga maha korraliku löömingu. Kisma sai alguse pinksilauast kui ta Madisele liiga tegi ja sekkusin kaitseks. Madis ajas oma visa vinditamisega Avol hinge täis, tema kaitsest oli raske läbi murda. Avo kaotas mängu ja kippus Madist kätega kiusama, esialgu nalja pärast hiljem tõsisemalt. Astusin nõrgima ja noorima kaitseks kohe välja ja läks andmiseks. Madistasime pikalt ja liikusime selle käigus teiselt alumise korruse geograafiaklassi. Löömingu hoog viimaks vaibus ja ma andsin naerdes alla. Avo seisis morni näoga kõrval ja hoidus käsi rusikas, kuid temagi hoog oli raugenud. See oli spontaanselt puhkenud lahing ja sama spontaanselt see ka otsa sai. Vaatasime haavad üle - olin saanud mõne muhu ja kriimustuse, Avol olin hamba sisse või välja löönud. Vahet pole, igal juhul oli hammas kadunud ja igemest immitses verd. Kloppisime riided puhtaks, Avo pühkis näo verest ja läksime tagasi teisele korrusele, et poolelijäänud lauatenniseturniiri jätkata. Tundub, et pinks on verine ja hasartne mäng.

Kui sõprade vahel tekkivad pinged ja õhus on tunda elektrit, siis aitab pingeid maandada korralik kaklus. Kahjuks ei saa nii lihtsalt neid pingelisi protsesse maandada, mis elektrijuhtmetes toimuvad. Vähemalt tasus katsetada, kuid elekter erinevalt sõbrast võis ka maha lüüa. Olime peale aastavahetust kooli naasnud ja otsisime mingi pealelõunase tunni ärajäämise tõttu huvitavat tegevust. Tüdrukutel polnud aja sisustamisega probleeme. Nad lugesid või kirjutasid midagi üksteise salmikutesse, vahel punusid patse. Poistel oli igav ja lisaks tuli tüdrukute tähelepanu kõiata. Leidsime portsu kuuskede ehtimisel kasutatavat karda ehk peenikesi mitmevärvilisi hõbepaberi ribasid. Ribade tavalise elektrilise vahendi tepsliharude ümber mässimisele ja kontakti pistmisele järgnes korralik tulevärk. Seinakontaktist lendas tuld, vahel lajatas ka pauk ning vahel lühistusid isegi kaitsekorgid. Ei tohtinud palju ja paksult panna, siis oleks korgid täiesti läbi põlenud ja vahel isegi peakaitse. Automaatkorke polnud alati kasutada, kuid korke traadiga parandades oli oht, et noored sõbrad põletavad mingi katse tulemusena maja maha. Panime alustuseks karda jupikaupa ja

saime nalja ka natuke. Viimaks leidis Arne kusagilt juhtmeta tepsli, sest olime parajasti füüsikaklassis. Ta mässis selle ümber ribasid liiga paksult ja pistis kontakti. Hetkel ei juhtunud midagi, sest tepsli harud ei ulatunud veel vooluga klemmideni. Arne haaras nurgast põrandaharja ja virutas tepsli sügavale - kontaktist lahvatas välja tulekeel ning käis kõva pauk. Korgid kärssasid läbi, valgeks krohvitud sein paksult tahmunud ja seinakontakt purunes kildudeks. Alguses olime kõik vaimustunud sellistest valgus- ja heliefektidest. Hiljem juba jahmunud ja ehmunud, tuli alustada kiirelt tagajärgede likvideerimist. Koristasime ruumi prahist, korjasime killud kokku ja valgendasime seina kriidiga. Pealiskaudsel vaatlemisel eemalt polnud midagi märgata. Kuna oli nädalalõpp ja viimane tund, siis läksime laiali. Jama algas uue nädala esmaspäeva hommikul kui selgus, et tuled ei põle mingis majaosas ning seinakontakt füüsikaklassis on katkine. Alustati uurimist ja kohe paljastati ka tahmunud sein. Tunniplaani alusel tuvastati kiiresti süüdlased. Olime viimased tolle klassiruumi kasutajad. Rahvas tiriti ühekaupa kantseleisse ülekuulamisele kuni keegi tüdrukutest rääkis. Järgnes korralik moraalilugemine osalistele ja märkuste päevikusse kandmine. Mind päästis mingi külmetushaigus, sest puudusin terve nädala. Osalus küll tuvastati, kuid nädala pärast oli lugu juba unustatud – tulid uued tembud ja esile kerkisid uued kangelased.

Moodustasime aeg-ajalt uusi liite ja suhtestusime sõpruskonda ümber. Paar korda jagunesime mingitel põhjustel lahingpaaridena: mina/Madis ning Avo/Arne, siis jälle mina/Arne ning Avo/Madis, lõpuks mina/Avo ning Arne/Madis. Kui omavahelised võimalikud kombinatsioonid otsa said, siis olime taas neljakesi koos. Meie tollase TV- ajastu poola põneva seebika "Kaalul on rohkem kui elu" alusel mängisime korra isegi gruppenfüürerit nimega „JOASLIPO“ (Joonas-Asson-Liibert-Pool). Muude sihtotstarbeliste jagunemistega tegelesime vastavalt vajadusele, korra isegi kirjanduslikel-ajaloolistel põhjustel. Lugu kolmest musketärist on sõpruskondade klassikaline standardmudel. Selles on teatavat paindlikkust juhuks kui semusid on rohkem kui kolm. Musketäre oli Dumase romaanis alguses ju kolm, kuigi sõpru neli. Mina, Madis ja Arne olime raamatukoidena seda lugenud, Avo tundis kangelasi prantslaste filmi alusel. Jagasime omavahel rollid vastavalt omadustele, otsides alateadlikult sarnaseid jooni samastumaks kangelastega. Üllatuslikult leidsime endale sobivaima tegelaskuju ilma kisklemata. Mina olin d'Artagnan, sest tulin Keeni mujalt ning tundsin huvi sõjanduse vastu. Avo muutus Aramiseks, sest oskas naistega suhelda ning mõjutas teisi. Madisele meeldis Athose staatus, ta samastus tänu õilsusele ja õrnale hingele. Arne kui kõige jässakam, füüsiliselt tugevam, aeglane ja rohmaks haaras Porthose aliase. Tavaliselt ei kestnud taolised rollimängud pikalt. Muutusi kutsusid esile uued positiivsed kangelased, keda imetletud kas telekas, kinos või loetud ilukirjanduses. Telekas

jooksid seriaalid vapratest nõukogude luurajatest, keda alatu vaenlane spiooniks nimetas ja taga ajas. Neljaosaline „Kilp ja mõõk“ polnudki paha, kuid kahvatus hiti 'Seitseteist kevadist hetke' kõrval, mis siiani suure naabri (ja meiegi) ekraanidel jookseb sedapuhku juba värvilisena. Igal suvel näidati lastele seriaale sotsialismimaade patriootides, kes vabaduse eest võidelnud. Ungarlaste vabaduse sümbol kapten Tenkeš peksis austerlasi. Poolakate põnevusfilmis „Kaalul on rohkem kui elu“ peksti saksa fašiste, mida ka nende teises hittfilmis „Neli tankisti ja koer“ tehti lausa sakslaste endi aretatud lambakoera Šariku abiga. Loomade osatähtsust rõhutas ka poola krimifilm „Koer Ciwili seiklused“. Kui lääne manduv noorsugu põrnitses tardnud pilguga labast seriaali hulkuvast kollist nimega Lassi, aitasid korralikud sotsialismileeri koerad suuri tegusid korda saata. Nalja tankisti matkisime kindlasti ka meie, kuigi tanki polnud kerge leida. Koeraga oli lugu lihtsam, meil kõikidel olid mingi krantsid. Igas korralikus maakodus leidis koeri ja teisi elukaid, kuid kooli vedada neid ei tohtinud. Äärmise vajaduse korral saime ilmagi hakkama, alati leidis noori kiibitsejaid, kes pugesis suurematele ning osutasid kannupoisi teenust. Rollitamised toimusid kaootiliselt, kuuludes rohkem kampaaniate alla. Koolis toimusid alati erinevad kampaaniad, mille käigus mingis klassi alanud tegevus laienes kiiresti kogu koolile. Piisas kui keegi tõi kooli mingit sorti mängupüstoli, mis parajasti kaupluses saada oli ning paari päevaga levis see kullutulena. Isetehtud viskenooled, veepommid, paberlennukid, pastakate tagavaratinadest tehtud miniatuursed vibud ja muu selline nagu kaardimäng ja kopikamäng. See oli pikk ja kurnav kampaania, mille käigus osavamad teenisid korralikult. Tuli samaväärse nominaalsusega metallmüntidega teineteise vastu (kordamööda) tegutseda, vajutades raha servale kammiga või vastava plastmassist abivahendiga, et raha edasi ja vastase mündile peale hüppaks. Alumine kopikas läks seejärel võitja omandisse ning laostunud mängurid lahkusid lauast (sageli nuttes). Olin kohati edukas ja sain taskusse mõnegi lisakopika, alati oli võimalik kedagi koorida. Ka Madist tabas kopikapalavik, mida soodustas vanemate toetuspakett. Pidin suure vaevaga need temalt välja pigistama, kuid mitte alati. Palavikud ja kampaaniad sõltusid üsna palju aastaegadest, kui vähegi ilm lubas tormasime loodusesse.

Ühel järjekordsel avastusretkel peatusime oma klassi poistega oja kaldal kus jalgrada ristus ojaga ning selle ületamiseks oli purre ehitatud. Istusime korraks maha ja vaatasime otsivalt ringi, et hinnata olukorda. Keegi ukerdas madalaveelise veenire keskel balansseerides tasakaalu otsides suurematel kividel, keegi proovis kalakesi tabada kividega loopides. Valitses asjalik ja tõine meeleolu ekspeditsiooni koosseisu kuuluvate osalejate hulgas. Oja tegi selles kohas järsu jõnksatuse muutes voolusängi. Taandunud ala paljastus mitme meetri ulatuses, sinna olid kohalikud uuristanud augu ilusa sinisavi kaevandamise tulemusena.

August edasi kõrgus kaldaperv. Uurisin parajasti seda veega täitunud auku kui märkasin savis roostetanud metallitükke, mis vajasid ligemat uurimist. Olin maast madalast padrunite ja muu kraamiga kokku puutunud, tundsin vene vintpüssi (7,62 mm) padrunid kohe ära. Näitasin leidu teistele ning meeskonnas tekkis sportlik huvi, olime juhuslikult sattunud lahingukuulsuse radadele. Urgitsesime augus ja vaatasime otsivalt kaugemalgi ringi kuni Madis käe kaldaperve alla sirutas. Robinal hakkas pervest pudenema padruneid nagu küllusesarvest. Padrunikasti lauad olid mädanenud ja aastakümneid peidus olnud laskemoon vallandus robinal. Esialgse hinnangu kohaselt arvasime suures hunnikus olevat sadu padruneid. Sellist meedlivat uudist tuli ka teistega jagada, keegi tormas kooli ja kutsus suuremad poisid. Vanemad poisid olid kiiresti kohal minu vend Jaani juhtimisel. Jaani tunti koolis suure militaareksperdina ning oma staatust kasutades kuulutas ta leitud laskemoona konfiskeerituks. Lahendus sobis minule, kuid Avo avaldas protesti ja sai Jaanilt füüsilise märkuse. Solvunud ja nutune poiss jooksis kooli tagasi ja kutsus kohale õpetaja Jõeveeri. Jorss kuulutas ametiseisundit kuritarvitades kogu militaarleiu ohtlikuks ning kihutas meid minema. Hiljem kutsus rajoonikeskusest isegi demineerijad kohale. Jaan oli vahepeal oma taskud padruneid täis toppinud ja suure portsu minema vedanud. Sõjaväelased olid paari tunniga kohal, sulgesid ala ja otsisid natuke miiniotsijatega ning leidsid lisaks paar granaati. Padrunitega sai hiljem pauku teha, tõin hiljem Avole lohutuseks paar tükki kuigi Jaan lubas Avole veel peksta anda pugemise pärast.

Seda ka meie lubasime kolmekesi teha kuna seitsmendas klassis toimus korraks ideoloogiline lõhenemine, mille alusel Avo kambast eraldus. Oktoobrilastest ja pioneeridest väljakasvamise järel tuli teha järgmine samm ja astuda komsomoli. Kommunistlikuks nooreks ehk Üleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu (ÜLKNÜ) liikmeks võeti alates 14-ndast eluaastast ja vabatahtlikkuse alusel. Ootamatult avastas Avo, et on vabatahtlik koos teiste tüdrukutega. Meie Arne ja Madisega avastasime samal ajal, et pole veel küpsed ega vabatahtlikud. Plikade puhul polnud probleemi, sest tagant kihutasid nii tavapärase aktiivsus kui head õpitulemused ning võib-olla isegi bioloogiline varaküpsus. Igal juhul olid nad samaealistest poistest sammukese ees nii kehaliselt kui vaimselt. Avo sunnik oli muidugi vähemalt kehalise valmiduse osas meist eespool ning seekord ka ideoloogiliselt, vaimsuse osas kahtlesime. Valga linna komsomolikomiteesse nad koos läksid ning märkide ja piletitega naasid. Mina, Madis ja Arne kuulutasime kambajõmmi suhtes välja nii boikoti kui moratooriumi kui teisi keerulise tähendusega võõrsõnu mille raames teda põlata. Vastukaaluks moodustasime Madise ettepanekul: „Vabade pättide partei“, millesse ei saanud kuuluda ükski kommunistlik noor. Kaua meie vastuolud ei kestnud, parteistumine ei

takistanud edaspidi suhtlemast ka Avoga ning meiegi astusime kunagi hiljem komsomoli. Peamiselt proosalistel põhjustel, anti vaba päev ja organisatsiooni sildi all korraldati tihtilugu huvitavaid üritusi.

Plikad ehk naiskond

Madise kõrval on tihti ka tema õest Maretist („Becky“) juttu olnud ja tuleb veelgi. Nad olid koos Madisega klassi parimad õpilased, korralikult õppis ka mitu aastat noorem vend Andres. Ilmselt oli tegemist geenitehnoloogilise nihkega - sündinud naturaalseteks priimusteks. Maret ehk isegi natukene Madisest eespool kui neid tuleks hinnete alusel ja aktiivsuse põhjal järjestada. Siin oli eelis tuntav tänu vanusele, isegi mina pidin tema paarinädalast ealist üleolekut tunnistama, kuigi olime mõlemad jaanuarilapsed. Keskmist kasvu, mitteköhn, meeldiva välimusega, patsidega ja sõbraliku iseloomuga plika. Vahetavahel omas kambavaimu, kuid oskas demonstreerida ka isikliku iseloomu kangust. Maretile suutsin varakult ülekoollilise staatusega hüüdnime "Sirts" külge pookida. Tänu onu Ülole, kes seltskonnaga vanaema Amanda poole saabus ja ühe ägada Valga neiu kaasa tiris, keda „Sirtsuks: kutsuti. Selles osas oli Maret eriline, sest hüüdnimesid pandi õpilastele harva ja harvemini need ka külge jäid. Tavaliselt kutsuti enamust lihtsalt perekonnanimega. On minulgi mitmeid seiku meenutada kokkupuudetest ja kontaktidest „Sirtsuga“.

Esimeses klassis osalesime klassijuhataja surve all kontserdil ja tantsisime laval tuntud laulu järele "Meistrimehed oleme...", ise pidime loomulikult kaasa jorutama. Maret oli seal minu elu esimene arvestatav tantsupartner. Kaugemale me ei jõudnudki, sest loobusin Keenis edaspidi igasugusest rahvatantsust, muusikast ja laulmisest kui sellisest nii lavatul kui lavalisel kujul. Maretiga suhtlesime tihedalt, sest tema vend kui minu parim sõber moodustas selleks omamoodi silla. Kõigele lisaks oli ka Maret suur raamatuhuviline. Olime tõsiste lugejate klass - keskmiselt üle keskmise, meil olid pooled ülekoolliselt arvestatavad tegijad. Igas klassis oli seni vaid üksikuid eredamaid raamatusõpru esinenud, kuid suutsime neidki ühekaupa isegi eraldiarvestuses trumbata. Absoluutarvuna tuleks loetud raamatuid kogu meie klassi kohta rekordiliselt palju. Kui statistikat oleks tehtud, siis poleks ka kogu ülejäänud rahva loetud kirjandus summeeruvana meie oma ületada suutnud. Mingi eriline krooniline raamatulugemise sõltuvus aetas pitseri kogu klassikollektiivile, milles esines üksikuid erandeid mittelugejatena. Tasakaal valitses, sest mida rohkem meie lugesime, seda vähem lugesid need teised. Ometigi võin julgelt kinnitada, et lugemus luges palju ja andis teatud eelised laiema silmaringi omamiseks, mida praegusel ajal asendab internet.

Mareti olemust sügavusteni lahti lugeda ei osanud ilmselt keegi. Pehmeks plikatirtsuks ja pugejaks teda pidada ei saanud. Madisega nad vahetevahel jagelesid, sest Maret proovis venda korrale kutsuda. Selline vanema seltsimehe positsioon ei meeldinud omakorda Madisele ning kohati kiskus olukord kontrolli alt väljuma. Tavalised peresised õe(lad)-venna(likud) suhted kui resümeerida. Paljudes kehvema majandusliku olukorraga peredes jageldi rohkem, sest ei jagunud näiteks vahendeid vaba aja veetmiseks. Madisel-Maretil seda muret polnud, sest mõlematel olid oma suusad, jalgrattad ja muud vajalikud vidinad. Rattad olid igal juhul korralikud, mitmekäigulised nn „Turist“ tüüpi. Sellisega pöörutas Maret korralikult „puusse“ otse minu silme all. Ta keeras suurelt teel parki viivale rajale, sealt sai otsem. Kõrguste vahe tegi sellisest manöövrist julgustüki isegi poiste jaoks. Järsust teerajast kiirelt allapoole sõõstes kohkus Maret isegi ning otsustas hoogu pidurdada. Siin sai saatuslikuks rattamudeli eripära ja korralikud piduriklotsid. Tavalistel vene ratastel olid tagumised trummelpidurid ning seiskumiseks (kui toimised) vajutasid jalaga pedaalile. „Turistil“ olid hoopis moodsam süsteem kasutada. Pidurdamiseks tuli teatavaid hoobasid sõrmedega pigistada. Tavaline kaasaegne ratas on samasugune kus legstangi küljes on käepidemed. Maret vajutas mõlemat korraga ja tugevasti ning esiratas blokeerus hetkel kui rattanina oli all ja suur hoog sees. Kuulsin pidurite kriginat, tänu sellele tabasin momendi kui Mareti ratas koos sõitjaga ülepea keeras. Tormasin kohale, et esmaabi või elustamist rakendada vastavalt vajadusele. Suust-suhu hingeldamisega oleksin hakkama saanud, kahjuks rattur ei vajanud vahetut sekkumist. Tal olid mitmed kriimustused, põrutused ja muhud, kuid eluvaim sees ja luud-kondid terved. Ratas oli ka siit-sealt muljuda saanud ning vajas kohati taastamist. Maret nuttis tükk aega lahinal, peamiselt ikka valust enda kehas ning ahastas rattale tekitatud vigastuste pärast. Nad olid harjunud oma asju hoidma, nüüd oli karta vanemate pahameelt. Lohutasin teda natukene, rattast polnud lugu, peamine on enda tervis. Sellise hooga üle kaela lendamine võinuks kaasa tuua palju tõsisemaid tagajärgi.

Tüdrukutest meeldiski klassiõdede arvestuses kõige rohkem Maret. Hilinenud ülestunnistus, kuigi tollane meeldivus polnud ligilähedalgi armastusele sellega kaasnevate õiguste ja kohustustega. Äärmisel juhul ajutised kiindumised kergete armumistunnustega, kuigi ka sellel osas pole enam kindel. Nooruses on pea muudki pahna täis ning kiindumused, huvid, hovid, harrastused vahetuvad kiiresti. Mingeid vihjeid võisin alateadlikult anda ning pilkudega signaale saata, peamiselt vanemas astmes. Ilmselt polnud vastuvõtja õigele lainepikkusele häälestatud. Ometigi saime lihtsalt hästi läbi, mille tõestuseks sain kutse Mareti sünnipäevale. Kodus peetud pidustusel osales suurem osa klassikaalastest. Kinkisin klassiõele raamatu Leningradi blokaadi teemadel, mida ta ehk siiani pole lugenud. Hiljem kui

kingi üleandmisega kaasnev ebamugav kohmetus mõõdus, asusime peolaua kallale. Tegelikult asusime Maretile ema poolt valmistatud toitude kallale, milles taas väljendusid haruldased erioskused. Peale söökide-jookide konsumeerimist tegelesime seltskondliku suhtlemisega ning tegime ümberkehastumisi, mida Madis piltidelegi edukalt jäädvustas. Skandaalihuvilistele pean tunnistama, et midagi kompromiteerivat fotodelt ei leia. Olime vaid limonaadi ja morsiga „läbustanud“, pealegi olid vanemad kohal ja kontrollisid olukorda, kuid ei seganud.

Lisaks Maretile oli meie nimekirjas Tiina Uiho, Hilja Smitt ja Eevi Verev, kellest viimane oli sattunud meie hulka istumise tõttu. Tiina elas Sangaste ligidal, kelle vend Heino käis aasta nooremas klassis, teine noorim veelgi tagapool. Kui Arne venna ja Tiina venna arvesse võtame, siis saamegi paremini aru, miks meie suhted tolle järgneva klassiga heaks kujunesid. Tiina oli samuti edukas õpilane ja moodustas Maretiga pinginaabritena lausa sobiva lahingpaari. Tegelikult olid nad head sõbrannad ja tublid aktivistid, kes alati esirinnas nii spordis kui ühiskondlikus elus. Tiina kui klassiõde oli loominguliselt andekas, sõbralik ja abivalmis. Pole välistatud teatav vastastikune sümpatiseerumine vanemas astmes. Siiski kui üritasin pimedas koridoris musitseerida temaga, osutas Tiina vihast vastupanu. Kolmas kauaaegne klassiõde Hilja oli tunduvalt tagasihoidlikum, kohusetundlik, abivalmis, heasüdamlik ja püüdlük tüdruk, kes panustas klassi tegemistesse piisavalt. Kui ta vanemad Keeni raudteejaama maja ostsid, siis kolisid nad keskusest minema ja koolist kaugemale. Tänu sellele ümberdislotseerumisele minu kodukandile ja minu saksa semudele ligemale. Volgasakslaste pered elutsesid raudteejaama ligidal suures kahekorruselises puitmajas, millest järgmine oligi Hilja kodu. Vahetavahel palus hea sõber Jaška Mozer minu abi, et kutsuksin Hilja välja meiega suhtlema. Jaškale oli uus naabritüdruk sümpatiseerima hakanud, parem Hilja kui mitte kedagi. Toetasin sõpra Jašat ja palusin Hiljat õue lasta, et noored saaksid suhelda. Hiljale endalegi tuli kasuks vene keele harjutamine kui sellega liiga hilja peale ei jäänud. Evi Verev oli meie klassi sattunud juhuslikult ja kusagil keskmises astmes. Olles istuma ehk klassi kordama jäänud oma kehvade õpitulemuste pärast. Midagi silmapaistvat temas polnud, meiega ta kaasa löi ja hakkama sai. Evi õpitulemused oluliselt ei paranenud, kuid kool lasti tal lõpetada. Erilist lemmikut temast ei kujunenud ei õpetajate ei poiste silmis, peamiselt vähese atraktiivsuse ja vanusevahe tõttu.

Suhteid tüdrukutega hoidsime vastavalt vajadusele ja olukorrale peamiselt neutraalsed, mis ei välistanud patsist sikutamise ja musitseerimiste arglikud katsetused. Kuni hiljem ka muud huvid tekkima hakkasid, mis põhikoolis veel ei toiminud. Oma klassi omadega olid suhted isegi head. Vahetavahel üritasime mõnda kiusata, kuid see oli rohkem

tingitud vajadusest silma paista. Omasid ei tasunud liigselt piinata, sest aitasid meid. Harva andsid isegi oma koduseid töid mahakirjutamiseks. Selles osas ei saanud alati kindel olla, kuna vahel keeldusid demonstratiivselt. Eriti pean silmas Maretit ja Tiinat, sest Hilja polnud klassi parim ning Evilt polnud midagi maha kirjutada. Korra võttis Avo Mareti lauasahtlist luba küsimata matemaatikavihiku ja asus lahendusi ümber kirjutama. Klassi naastes tundis Maret oma vihiku millegipärast kohe ära ning tormas Avole ägedalt kallale. Jahmunud Avo ei osutanud mingit vastupanu ning sai tutistada ja kaotas lahingu koos vihikuga. Lahendused said ikkagi tehtud, selleks ulatas abikäe Madis. Ei tohtinud unustada musketäride loosungit: „Üks kõigi, kõik ühe eest!“ Meie klassi poiste liitlased olid aasta nooremad poisid, sest nendega laabus koostöö alati, ka selle klassi tüdrukud huvitusid meist. Rohkem jahmerdasimegi noorematega, kes vastutasuks suuremaid poisse huviga vaatasid. Klass tagapool ja isegi paar klassi tagapool, leidis piisavalt materjali. Loogiliselt oleksid pidanud meie klassi plikad ka vanemaid poisse piiluma, kuid valik oli piiratud ja nad leppisid meie olemasoluga. Tülid tekkisid vanemate tüdrukutega, kes nooremaid poisse ei tahtnud märgata.

Eriliselt konfliktis olime aasta vanemate neidudega kuuenda-seitsmenda klassi perioodil. Neil oli klassis tüdrukute rõhuv enamus (ca 10) ja ainult paar poissi: Karl Ruus ja Harri Tamm. Vaesed mehikesed pidid kollektiivi sulanduma kui tahtsid rahulikult vegeteerida. Suutsime suhted selle tüdrukute grupiga teravaks ajada ühel sügisel. Kauavindunud vaenutsemine viis mitmeosalise kokkupõrkeni. Esimene lahing sai alguse koolis kui vahetunni ajal nende klassi piirasime ja uksest midagi sisse loopisime. Tüdrukud kargasid välja, tirisid meie kambajõmmi klassi ning muserdasid-kriimustasid teda natuke. Selle reidi ajal oleksin isegi äärepealt vangi sattunud. Pääsemiseks virutasin enesekaitseks ühele neiule rusikaga otselõõgi näkku, mis tal nina veritsema pani. Oli palju kisa ja rabelemist, kuid saime ilma õpetajate sekkumiseta hakkama. Samas ei jäänud meie osapool tulemusega rahule ja vandusime kättemaksu, sest vangistatud semu oli saanud mitmeid valusaid obadusi ja ihkas revanšši. Sobiv aeg tuli kui olime sovhoosi Restu osakonnas põllul kartuleid võtmas. Pidime teisele põlluletükile jalgsi edasi liikuma, et jätkata. Kiiresti jooksime poistekambaga ees minema ja otsisime varitsuseks sobiva koha. Ootasime kui sihtgrupp ligines ja kargasime neile lihtsalt kätega kallale. Toimus kohaliku tähtsusega Põõna lahing, suured lahingud kannavad alati kohanime. Muhke, kriimustusi ja sinikaid oli mõlemal osapoolel ja asi puhuti suureks, toimus korralik juurdlus. Kuulsime hiljem, et sinikaid ja punakaid olid nad ise omavahel juurde kunstlikult tekitanud, et meid negatiivsemas valguses näidata. Pidime andma selgitusi, kuid üllatuslikult keerutasime ennast lihtsalt välja. Tunnistasime fakti, et meie semu peksti eelnevalt läbi ja tahtsime seekord lihtsalt kätte

maksta. Juurdlejatele oli see neidude tuumik vastukarva oma suhtumise pärast ning asi sumbus. Peale seda lahingut pinged pisut maandusid ja otsest kisklemist enam polnud, isegi muutusime leplikumaks ja suutsime vajadusel koopereeruda. Siin aitas kaasa Avo populaarsus, kes sidemehena ja vahendajana otsad kokku viis. Millegipärast üritasid paar-kolm elavamat nende seast Avo tähelepanu võita, sest oma klassi poisid olid memmekad, vanemas klassis oli poisse samuti vähe ja nende seas oli paar huligaani, seega polnud erilist valikut.

Korra mängisime Avoga klassis malet, tunnid olid juba läbi ja tegime aega parajaks. Järsku hakkasid vanemast klassist Maia ja Valli meid ukse vahelt tahvlikäsnaaga loopima. Vastasime kättesaadavate vahenditega ning ründajad tõmbusid tagasi mingisse pisemasse koridori ja loopisid sealt edasi. Asusime Avoga kaitsele, kindlustasime ennast ja haarasime parema puudumisel malenuppude järele. Tegemist oli massiivsete ja raskete nuppudega, mille viskamisel tuli veenduda ohutustehnikas, et keegi pihta ei saaks. Tegelikult tahtsime natuke pihta ka saada, sest loopimine oli kestnud mitu minutit ning positsioonisõda kippus venima, tuli leida lahendus. Haarasin pihku raske musta värvi ratsu ja ootasin sobivat momenti ning kui nurga tagant pea välja pisteti, siis viskasin jõuliselt ja täpselt. Kostis tume müts ja kõva karjatus, hinge löi sisse ärevus, tormasime vaatama – olin Maiale täpselt otsaette lajatanud. Maia karjus valust ja nuttis lahinal ning hoidis veriseid käsi näo ees, haavast voolas verd aina juurde. Aitasime ta talutada allumisele korrusele, asetasime võimlemismatile lebama ja kutsusime õpetaja kohale, kes kiirelt arstiabi organiseeris. Maia haava tuli mitme pistega õmmelda, ta kandis kaua sidet pea ümber nagu revolutsiooniline punaarmee lane. Märgatav arm sellest haavast on eluaegse iseloomuga kui just kirurgiliselt ei sekku. Kooli kokkutulekul viskan sellele pilgu peale, kohe meenub malemäng. Oleksin pidanud oma viskekäe tugevust ja täpsust teadma ja arvesse võtma. Asjade loopimisel humanoidide pihta ilma tõsiste kavatsusteta, soovitan kaasata pehmeid väärtusi, on vigastusi ja süümeikaid vähem. Kahjuks olime kohati jõhkrad suhetes õrnema sooga, ilmselt mõutas meid venemaalt sisseimbunud loosung: „Kes lööb, see armastab!“

Olen kuulnud, et maailmas on selliseid koole kus poisid või tüdrukud on eraldi. Kas on viga traditsioonides, poliitikas, kommetes, usus või milleski muus. Igal juhul olen kindel, et kahe sugupoole koosmõju noore inimese arengule on positiivne, sest tegelikus elus on ka kaks sugupoolt olemas. Muidugi on suhtumine muutumas just võrdsustamise suunas, kuigi bioloogiliselt on inimkeha konstruktsioon suuresti sama. Kui praegusel ajal vahetatakse sugu või abiellutakse samast soost partneritega, siis paljunemine eeldab ikkagi veel eri sugupoolte osalust. Nõukogude ajal toimus samuti teatav sugude võrdsustamine, kuid kalendris eristusid

meestepäev (NA aastapäev) ja naistepäev ning neid tähistati hoogsalt. Ka nõukogude naine oli naine, kuigi nõukogude inimese parim sõber. Poiste ja plikade segunemine tuli kindlasti kasuks, kuigi vahel olime nende vastu ülekohtused ning kippusime isegi kiusama. Samas tasakaalustas nende juuresolek ka suurimaid masuurikaid, parandas üldist atmosfääri. Vahel innustas oma südamedaami ees positiivsetele kangelastegudele valdkondades nagu õppimine, laulmine, muusika või sport.

PEDAGOOGID

Direktor Aksel Hütt (dire)

On aeg kirjeldada neid inimesi, kes meie õpetamise, arendamise ja kasvatamisega tegelesid või tagasid vastava logistilise teenindustoetuse. Millegipärast kutsutakse õpetajaid maa soolaks, mida saab kindlasti lahti seletada mitut moodi. Soolasuse teemadel on palju magedaid nalju tehtud, seega pole seletus oluline. Märkimisväärselt olulisem on teadmine, et tollal olid pedagoogid veel lugupeetavad. Nendega arvestasid nii lapsed kui vanemad, riiklikud toetusprogrammid aitas isegi elamise leidmisel ja tegid muid soodustusi. Samal ajal domineerisid naisõpetajad, vanuselises arvestuses kesk- ja vanemaealised. Noorte osa esines alaliselt ajutisi raskusi, leidus paremaidki valdkondi. Peale vastava kõrgkooli lõpetamist suunati noored mitmeks aastaks kohustuslikus korras kusagile perifeeriasse. Kuigi tingimused ja respekt tasakaalustasid esialgse ehmatuse, oli paari aastaga pilt selge – kes kõlbas ametisse ja tahtis lastega tegeleda, see jäi. Arvan, et maakooli sattunud ja hilisemad paigalejääjad ei pidanud oma juhuslikku valikut kahetsema. Paraku Keeni kooli noori tihti ei suunatud, ilmselt oli personali osas kompleksus tagatud ja koormused jagatud. Vajadusel kaeti puuduvad ainevallad lisakoormusega, mis kompenseeriti lisatasudega. Alles hiljem sain aru, et mõni aktiivsem eelistaski rabada mitmel kohal. Kollektiivis domineerisid vanemas eas naisterahvad, kuigi statistiliselt oli tegemist keskealistega. Määrasime pedagoogide vanust peamiselt visuaalselt ja inimene „üle kahekümne“ tundus bioloogiliselt vanurite hulka kuuluvat. Samas jagus ka mehi ja naiste ülekaal ei paistnud olevat rõhuv, suhtarv umbes 2:1 ning tegeliku olukorra määrab ikkagi kvaliteet. Tagantjärele julgen tunnistada oma põhikooli pedagoogilise kaadri tasemelt üle keskmise olevat. Üksikud puudused kiskusid keskmist mõnes punktis aeg-ajalt allapoole. Eks negatiivsust lekkis süsteemi peamiselt kellegi isikuomaduste tõttu, mitte tema oskuste, kogemuste, teadmiste või hariduse pärast. Paljud head inimesed pole alati head spetsialistid või head õpetajad. Paljud head spetsialistid ei

pruugi alati head inimesed olla. Lapsed tunnetavad vaistlikult inimese headust, kuid ei suuda erapooletult tema professionaalsust evalueerida. Ilmselt olen hinnangutes rohkem subjektiivne kui objektiivne, lähtudes tollastest emotsioonidest.

Alustama peab juhtidest, sest igas organisatsioonis on oma käsuliin ehk „toitumisahel“. Kooli direktor on juba suur juht ja õpetaja ning kardetav autoriteet eriti nooremale vanusegrupile. Aja jooksul asendub hirmusegune aukartus loomuliku respektiga kui inimene ise on seda väärt. See on pöörvõrdeline koolis veedetud ajaga ja tehtud ulakuste arvuga. Mida vanemas klassis ollakse ja mida rohkem direktoriga kokku puututakse, seda vähem on põhjust teda karta. Siinkohal pean ma silmas konkreetset inimest, mitte keskmist institutsioonilist ametikohta struktuuris. Sm **Aksel Hütt** Keeni kooli direktorina oli oma ametis pikalt. Kogu minu kooliaja jooksul vähemalt ja ilmselt pidas seda ametit veel aastaid hiljem kuni pensionile saatmiseni. Keskmist kasvu, kõhnapoolsem, keskealine, soliidne, usaldusväärne ja võrdlemisi tasakaalukas. Oskas olukordi lahendada ja kooli juhtida ilma suure kisa ja kärata ning omas isegi huumorisoont, mis vajadusel väljendus peenes ironias. Parteilist kuuluvust julgen oletada, sest teatud juhtivale ametikohale ilma selleta tavaliselt ei jõutud. Juhtiv töötaja igal juhul kuna juhtis kooli ja juhtis kooli kasutusse antud puukastiga veoautot GAZ 51. Kunagisest „Molotovi“ tehasest tulnud lollikindel masin, mida aeg-ajalt majandustööl kasutati kui oli vaja vedada prahti ja kooli pargist lehehunnikuid. Aksel pidi seega olema juht ja õpetaja ning direktor, pedagoog, administraator kui ka majandusjuhataja, sest sisuliselt kogu kooli majandamine ehk elukorraldus lasus tema õlgadel.

Õpetaja rollis esines direktor vanemate klasside matemaatikatundides ja tegi seda korralikult. Ta pani lapsed mitte ainult pingutama koduseid töid tehes, vaid suutis paljud keerulised valemid ja hüpoteesid-teoreemid eluks ajaks lahti harutada. Tundsin ennast vabalt kui lõpueksamil kaheksandas Phytagorase teoreemi heale hindele tõestasin. Lisaks arenes matemaatilise joonistamise oskus kui tuli tavalise joonlaua, sirklite ja kolmnurga ning mallide abil igasugused kujundeid konstrueerida ja nurki rehkendada. Tundides valitses vaikus ja kord. Samas osaks ta õpilasi motiveerida, et liigne pinge ei muutuks pärssivaks teguriks, mis takistab kaasamõtlemast. Kogu tunniandmise protsess väärub kiiret kirjeldamist. Peale koolikella helisemist oli koheselt oodata punktuaalset direktorit ning õppurid pidid sisulise töö juurde asuma ilma venitamata. Peale tervitamist ja istumist ootasime ärevalt kuni direktor klassipäevikus vastava lehekülje avas ja 3-4 õpilast tahvli juurde kutsus. Oma eesnime juurutamise osas ei tekkinud erilisi probleeme isegi Aksel Hütiga, kuigi ta kutsus vastajaid tahvli juurde ainult perekonnanimedega. Selline protseduur kordus iga tunni ajal, võimaldades sisuliselt poolel klassil (meid oli 8) oma teadmisi demonstreerida. Seega sai

elementaarse matemaatilise tehtega välja rehkendada, et peame igal teisel tunnil kiirelt tahvli juures eelnevalt läbitud teemat või kodutööd vastama. Viisime oma õpilaspäeviku lauanurgale ja asusime tahvli juures vastama nii kollektiivselt kui individuaalselt. Direktorile andis taoline testimine paraja pildi tagasisidena meie poolt omandatud materjalist ja vajadusest seda korrata. Mingil moel oli kerge hirm naha vahel kui tahvli ette kutsuti. Samas tagas see kogu klassi ühtlasema arendamise, sest selgitas välja nõrgad lülid. Osa pedagooge keskendub vaid parimatele ja nendele, kes suudavad ainet omandada. Nad ei viitsi tempot reguleerida vastavalt keskmisele veel vähem hoolivad nad aeglasematest. Selles osas olime terve klassiga tugevad keskmikud, kuigi alati oli ka neid, kes teatud ainet omandasid teistest paremini nagu Maret ja Madis. Matemaatika osas oli paremikus ka Avo, kuid see edu polnud regulaarne, sõltudes pigem käsitletavast teemast. Inimlikumaks ja normaalsemaks kirjeldatud ajastu taustal, muutis Aksel Hüti napsutamine ja teised omadused. Alkoholi tarvitamist ei loetud tollal nõrkuseks kui tegevus ei ületanud teatud piire ega seganud ametikohustuste täitmist. Pealegi oli lihtne peatada ametikohustuste täideviimine tulivee konsumeerimise ajaks. Olen direktorile tänulik, sest suutis sisendada austust õpetatava aine vastu ning tekitas positiivse rollimudeli.

Klassijuhatajad

Edasi peaksin vahelduse mõttes pisut klassijuhatajatest kirjutama, sest aegade jooksul on neid mitmeid tulnud üle elada, kes vahetusid erinevatel põhjustel. Alustasin esimeses klassis **Ella Hõbemäe** juhatusel kui olime veel mingi eksperimendi raames liitklass koos neljandaga. Ella oli pisikest kasvu, kergelt täidlane ja heasüdamlik ehk emaliku olekuga tädi ning kasvatas meid paar-kolm aastat. Kogu tema positiivne malbus sobitus ümbrusega suurepäraselt. Korra unustasin ennast ja pöördusin õpetaja poole: „ema!“. Ta vaatas mulle otsa ja naeratas, olin kergelt ehmunud ja kohmetunud. Liitklassile vaatamata omandasime vajaliku materjali, isegi vanemad klassikaaslased püsisid kontrolli all. Tegelikult polnud klasside liitmine pikemaajaline projekt, hiljem olime ikkagi omaette. Ella juhendamisel omandasime tarkusi mitu aastat. Esimesest klassijuhatajast minu elus meenuvad ainult positiivsed mälestused.

Neljandas klassis alustas meiega sm **Tammeorg**, omades eelnevat mitmeaastast kogemust. Mees oli just Keeni kooli saabunud kusagilt Põlva rajoonist. Ta oli pikemat kasvu, kõhnapoolne, keskealine, rahuliku olekuga ja pealtnäha soliidne inimene. Klassina olime suhteliselt rahul, sest meesõpetajate vähesuse tõttu olime eelisseisus. Lisaks juhatamisele

andis Tammeorg matemaatikat ja ajalugu. Ürituste korraldamisel domineerus mehisem lähenemine. Kui teised klassid mingi plaani tegemisel eelistasid koos luua pehmeid väärtusi, luuletada, tantsida ja laulda ning midagi kududa, siis meie tegime muud. Matkasime loodusesse, ronisime Kuutsemäele, pildistasime loodust või lasime pargis õhupüssi. Kord kevadisel ajal jalutasime oma klassiga Sangastest Keeni tagasi. Mingit rivisammul ja karmilt reguleeritud liikumisviisi polnud kehtestatud, suund oli oluline. Tormasime poistega palju ringi ja otsisime tegevust. Vahel leidsime kraavist huvitavat kola või loopisime üksteist saadaolevate materjalidega. Klassivend Arne istus korraks maha mingi puidust redelivirna varju, mis talvisel ajal tuisuvaale maanteest eemal hoidis. Olin hulga maad tagapool ning nägin vaid pisikest peanuppu paistmas. Haarasin maast kivi ja lennutasin redelite suunas, lootsin redelihunnikut kolksuga tabada ja Arnet ehmatada. Kahjuks tabasin pisemat märki, milleks osutus klassivenna tavalisest suurem pea. Pehme mütsakas kostus valju kolksatuse asemel ja kohe järgnes vali nutt. Tammeorg korraldas sündmuspaigal teenistusliku juurdluse ja olin paljastatud. Seekord vedas taas hea ja täpne viskekäsi mind alatul kombel alt.

Fotograafia oli Tammeoru suurim hobi ning ta korraldas isegi vastava huviringi. Vedasime vanad aparaadid kokku ja proovisime klõpsutada. Kahjuks oli kodunt leitud vana „Smena 7“ selline risu, millest ei saanudki asja ja loobusin. Taas üllatas positiivselt klassivend Madis, kellele vanemad ostsid korraliku peegelkaamera. Madis harrastas jäädvustamist hobina kaua kui mitte siiani, kuigi tehnoloogia on arenenud ja protsessi oluliselt lihtsustanud. Pildistamine oli tollalgi lihtne kui vaid kaamera ja film olemas. Keeruliseks muutus must-valge filmirulli ümberkerimine, ilmutamine ja kinnitamine vastavate kemikaalide abil. Toimetada tuli pimikus, kasutada võis ainult punast tuld. Ilmutatud film pandi vastavasse masinasse (aparaati) ja selle abiga kandus pilt filmilt fotopaberile, mis taas ilmutisse ja kinnitamisele suunati. Vend Jaan harrastas fotograafiat, tänu sellele oskan protsessi kirjeldada. Tammeorule sai ilmselt saatuslikuks napsulembus, mis alguses eriti ei seganud. Keegi seda pahet isegi ei kahtlustanud, vähemalt õpilased mitte. Suured inimesed ilmselt teadsid, sest direktor uuris loodetavasti vanast koolist järele. Hiljem liikusid kuulujutud ka meie tasandile ning oskasime paremini vaadelda ja järeldusi teha. Mingil ajal muudeti tunniplaani või jäeti tema tunde ära. Teatud kriitilise taluvuspiiri ületamisel muutus surve suureks ning põhjustas „vabatahtliku“ lahkumise poolte kokkuleppel. Siiski pole ma tagantjärele päris kindel lahkumise motiivide osas. Viinakurat sundis mitmeidki häid pedagooge regulaarselt koole vahetama, alati sai kooli direktsioonil mingil ajal mõõt täis.

Järgmise klassijuhatajaga varustati meid ilmselt kuuendas klassis kui **Helju Vaalma** meid üle võttis. Ta oli mingil põhjusel otsustanud Tartust lahkuda, ju tahtis rahulikus maakoolis elu proovida. Samal ajal andis vahetevahel ühes Tartu koolis tunde edasi. Alguses ilmselt rohkem, hiljem vähem. Kogu pere kolis teisel aastal ka Keeni ning õpetaja enda lapsed said meiega koolikaaslasteks. Helju oli erialalt vene keele õpetaja, mis ka minule sobis. Olin klassi ainuke vastava keele oskaja praktilise kasutajana. Suutsin isegi Vaalma kõrgelt koolitatud ja raamatulikule keelele lisada tänaval kasutatavat. Meil oli oma klassijuhatajaga hea koostöö ja respekterisime teda algusest peale. Arvestades meie endi käitumist, suutis Helju meid taluda üllatavalt hästi. Tegime vahel sigadusi, rikkusime korda ja lõhkusime kooli vara. Meenus kuidas ma lillesõbrast klassijuhataja potilille magama panin. Neid jagus tal oma elamisse ja osa toodi ka kantseleisse ning klassiruumigi. Virutasin Avole tahvilapiks nimetatud suure käsnaga, kuid kurivaim põikas eest. Niiske ja raske käsn tabas lillepotti asaleaga, mis seisis õpetaja laual. Pott kukkus kolinaga põrandale ja purunes kildudeks. Kiresti korjasime killud kokku ja harjasin mulla ka hunnikusse, koheselt oli tarvis uut potti. Hilja kui kohalik tüdruk elas keskuses moodsates mitmekorruselistes majades. Ta kiirustas koju ja leidis asenduseks täpselt samasuguse. Tegin kiire ümberistutuse ja torkasin taime uuesti mulda. Selle juured olid vigastataud, kuid väliselt oli kõik korras. Paari järgmise päevaga kuivas lill kokku ning Helju murdis pead põhjuste üle. Olen kindel, et kogu meie pisike kollektiiv pidas just Vaalmat meie parimaks klassijuhatajaks kogu kooliaja jooksul. Vaalma juhatusel ka kooli lõpetasime ning hoidsime kontakti ka edaspidi.

Virve Hütt (Pütikirves)

Direktori kõrval peaks tema abikaasast paari reaga kirjutama, ehkki see pole käsuliini täpne järgimine. **Virve Hütt**, kelle hüüdnimi oli Pooli Madise initsiatiivil "pütikirves". Kergestiriimuvast nimekujust tulenedes: Hüti Virve – püti kirves. Nimede kasutamise järjekord tuleneb üleliidulisest standardist, mis slaavi traditsioonidele rajanes: eesnimi + isanimi + perekonnanimi. Isanimi meessoost seltsimeestel „...ovitš“ ja naissoost seltsimeestel „...ovna“. Virve tegutses peamiselt inglise keele õpetajana ja vajadusel asendas teisi hinnalisi spetsialiste nagu pioneerijuht või kasvataja. Esimest korda puutusin temaga kokku ajutiselt internaadis elades. Pimedatel ja talvistel õhtutel koondati kaugema kandi lapsed kooli kahte erinevasse suurde magamisruumi teisel korrusel. Meid oli mõnikord oma 15-20 poissi ja tüdrukut, kellega organiseeriti õhtuti järgmise päeva koolitöö tegemine ja mängimine. Virve istus tihti meiega, sest elas ju samas majas ja teenis lisa lihtsate vahenditega. Kasvatajatädi

Virve oskas meile huvitavaid mängu pakkuda ja oli valmis isegi õuealal askeldama kui pimedatel õhtudel värske õhu kätte kippusime. Internaat kui meetod on omamoodi kasarmurežiim koos distsipliini tagamisega, kuid pakub ka vaheldust. Lisandus logistiline toetus kui regulaarset toitlustamist silmas pidada.

Neljandas klassis alustasime inglise keelega, mis ainemahu vähesuse tõttu kujunes rohkem pealiskaudseks tutvustamiseks kui keeleõppeks mingil kindlal eesmärgil. Poliitiline olukord ehk oma rahva mitteusaldamine ei soosinud võõrkeelte massilist omandamist väljaspool aktsepteeritud luuretegevust. Pidi kartma riigist minemajooksmist (nn „ülekarvamist“), mida võis soodustada muu keele oskamine. Mingi imeliku loogika kohaselt oli see isegi iseenesest aktsepteeritav argument, midagi tuli alati otsida ridade vahelt. Samas kui tekib vajadus sotsialismi saavutuste tutvustamiseks ja jagamiseks ka kaugemal? Saksa ning inglise keelest oleks sellistel juhtudel silmnähtavat kasu olnud. Tõenäoliselt oleksid vähesed ellujäänud kohalikud omandanud kiiresti tõelise kultuurrahva ja vabastajate ning rahvusvahelise suhtlemise keele – vene keele. Seega polnud vaja erilist keeleomandamist riiklikul tasandil korraldada kuigi õppekavade kohaselt olid asjad lahti kirjutatud. Siin tuleb sisse tuua inimfaktor, sest igasuguseid kavasid saab kokku kirjutada ja lahti lugeda vastavalt vajadusele ning tõlgendada. Ükski paberile pandud kava kedagi ei õpeta kedagi ise, siin peab sekkuma inimene.

Virve tegi tunnid huvitavaks, ta andis alustuseks igale lapsele briti nime ja pani meid vastavasse fantaasiamaailma. Sellist edumeelset meetodikat kasutati vahel harva ka teistes koolides ja keelte õpetamisel. Tolles simuleeritud maailmas tuli palju suhelda, teatud rolle mängida ning keelt praktiliselt kasutada kommunikeerumise eesmärgil. Mina olin Abel, minu pinginaaber Madis oli Dick, Avo oli Jim ja Arne Huck. Mingil perioodil tunti meid ja teisi terve koolis rohkem juurdeantud nimedega. Virve lähenemine inglise keele tutvustamisele oli kindlasti kavade kavatsuslikest raamidest väljapoole ulatuv, ebatraditsiooniline, meetodiliselt eesrindlik ja efektiivne. Pean võrdlemisel ikkagi silmas kindlat ajastut ja üldist tausta. Ajastu konteksti valgusel oli tegemist hea algusega, mis massilist matkimist ei leidnud. Grammatikat saime parajalt, pigem omandasime olulisemaid reegleid läbi mängu kui lihsalt tuupides ja mehhaaniliselt maha kirjutades oskajatel pealt. Madise töövihikut uurisin rohkem kui enda oma, sest olin ebagrammatiline. Enne vastavaid keeletunde kirjutasin õiged lahendused ümber. Paraku polnud inglise keele tunde eriti tihti kui ehk korra-paar nädalas. Iseõppimiseks polnud lisamaterjale vabalt saada ning mingil ajal liikus Virve kuhugi minema ja hea algus hääbus vaikselt. Asenduseks toodi kohale ka mujalt inimesi, kuid keegi ei suutnud meid samal tasemel hoida ja motiveerida, moment oli käest lastud.

Ka pioneerijuhina suutis Virve malevale särtsakamat eluvaimu sisse puhuda. Toimusid üritused nagu rühmadevahelised rivivõistlused ja maleva rivistused. Pisema klassi puhul nagu meie oma pidime askeldama jao koosseisus, sest kaheksa lapsega rühma ei moodusta. Imselt toetas Virve kaudselt oma tüdruku Indat, kes pioneeriaktivistina oli malevanõukogu esimees. Olen kindel, et just „pütikirves“ paljastas mu rütmitunde ning vedas avalikkuse ette kui maleva trummari. Aastaid suutsid muusikaõpetajad vastupidust väita, nende arvates olin täiuslikult ebanuusikaalne. Imselt on rütmi- ja taktitunne muusikamaailmas ebaolulised. Taktitunde puudumise osas oli Virvel vaenlane minu enda suguselstis. Tädi Luule õppides omal ajal samuti Keeni koolis, muutus millegipärast „pütikirve“ kiusualuseks. Luule meenutuste kohaselt oli õpetaja tema suhtes otsest vaenulikkust ilmutanud ning mitmel juhul füüsiliselt karistanud. Ühel korral kukkus Luule sellise kontakti rakendumisel trepil üsna õnnetult ja sai vigi. Kahjuks pole keegi täiuslik, kuid pean Virvet endiselt heaks õpetajaks, mis on minu subjektiivne arvamus.

Virvega seostub algklasside aastatest mitmeid huvitavaid ettevõtmisi lisaks inglase keelele ja venelaste pioneerindusele. Vahele korraldati ka kodumaist teatrit, külastasime tihtipeale Tartu „Vanemuise“ majasid. Mitmete kuulsate operettide nagu „Lõbus lesk“ ja „Enrico 100“ kõrval olime kohal kui lasteetendusi mängiti. Arutlesime klassis pikalt Astrid Lindgreni teose põhjal „Väike Tjorven, Pootsman ja Mooses“ valminud lavastust. Silmaringi selline laiendamine tuli isegi kasuks nendele, kes vastavaid raamatuid polnud lugenud. Omamoodi rahvateatrit tegime Virve juhendamisel kui koolis karneval välja kuulutati. Vaevlesime ideedepuuduses, sest paljusid tegelasi ei saanud kehastada poliitilise korrektsuse nimel. Igasugused piraadid ja muud bandiidid olid ju muidusõõjad ja viljelesid hõlptulu. Viimaks soovitas Virve kehastada ürginimesi, mis kohe vaimustuse esile kutsus. Siin saab irooniline tegelane paralleele tõmmata nõukogude proletariaadiga revolutsioonijärgsel perioodil. Mõlemad kategooriad on osaliselt paljad, kohati karvased, harimatud ja alatasa kannatavad puudust ning karjuvad palju. Teostamise osas palusin abi vanaema Marielt, kellel paar rebasenahka kusagil riidekirstus kopitasid. Läbirääkimised kestsid kaua, kuid viimaks kast avanes ning nahad tulid lagedale. Kalli kasuka kraeks need enam ei kõlvanud, kuid metslase kehakatteks küll. Kehastusime Avoga ürgseteks esivanemateks ning maskeerusime vastavalt. Pähe improviseerisime takust parukad, näod ja kehad määrisime tavalise vesivärvi abil tumedamaks. Karnevali ajal tuli tegelaskujudel ka mingi etendus anda. Meie improviseerisime jahitantsu, millega enne suure looma kimbutamist looduselt toetust palutakse. Kriidiga joonistati põrandale suur mammuti kontuur ja vehkisime selle ümber

metsiku karjumise saatel, vehkides puust odadega. Selline kompleksne kava tagas kohtunikelt kõrge hinnangu ning olime laureaatide seas.

Õppealajuhataja Vivian Kuhlberg (Rott)

Nüüd saab tagasi minna ametliku käsuliini juurde ja tutvustada direktorist järgmist inimest õppealajuhatajat sm **Kuhlbergi**. Tuntud rohkem kui geograafiaõpetaja, lisaks ka klassijuhataja, tema alias "ROTT". Seltsimeeste ajastul kedagi avalikult prouaks ei kutsunud, kuid selle parimas keskeas naisterahava olemus ja hoiak oleks andnud proua mõõdu välja ja enamgi. Midagi tema välimuses meenutas rott ja sellest hüüdnimigi kantud. Iseenesest polnud nimetamine pahatahtlik, sest vastav elukas on tuntud oma intellekti ja muude heade omaduste poolest. Näiteks oskavad rotid lekkivalt laevalt varakult jalga lasta. "Rott" oli silmapaistev ja domineeriv nii kolleegide osas kui suutis distantsi ja distsipliini kehtestada õpilaste suhtes. Omamoodi lumekuninganna efekt, mis väljendub külmas karguses ja kuivas kauguses. Tema tundides valitses kord, mis paraku ei toetanud aine omandamist. Kuidagi kuiv ja faktidele keskenduv ning ilma huumorita. Kõigele lisaks ei tehtud ainet eriti huvitavaks, ometigi oleks geograafias selleks tohtult võimalusi. Tema mees töötas Keeni sovhoosis spetsialistina, kuulus jahimeeste hulka. Mõlemad abikaasad armastasid-harrastasid peotantsu. Tegelikult saab kokku korraliku ja isegi positiivse profiili. Ometigi oli Kuhlberg keskmise koolilapse jaoks nagu teisest dimensioonist tänu selgepiirilisele distantseerumisele.

Hindamine on korelatsioonis enda saavutustega teatud ainetes ning suhetes konkreetse isikuga. Pakun seega subjektiivseid hinnanguid, olles ise olnud keskpärane mitmes aines. Eriti silmapaistmatu olin kindlasti geograafias, oskasin kaardilt küll riike leida, kuid ei armastanud majandusgeograafiat. Hoidsin alateadlikult sellisest inimesest eemale, kes lapsi ei armasta ja liiga kiretult teadmisi edastab. Rotil endal olid lapsed – Vahur meist aasta noorem ja klass tagapool ja Kaja mitu aastat noorem. Nende mõlemate elu polnud kerge. Õpetajate lastel on alati kahekordne vastutus ja järelvalve kuna teised lapsed ei usalda ja kolleegidest õpetajad jälgivad pingsalt. Samas tahavad lapsed ise olla normaalsed ja vahel pingutavad selle nimel rohkem. Vahur kujunes selle käigus parajaks masuurikuks ja valmistas nii emale kui teistele pedagoogidele peavalu rohkem kui tavalised mürsikud. Kaja vastupidiselt oli populaarne tüdruk, kes ema survele tegeles tantsimise omandamisega Tartus. Rotiga tuli siiski arvestada ja suhteid hoida, arvestades liidripositsiooni ja pikaajalist toimet kogu kollektiivile. Olin küll ettevaatlik, suhteliselt tolerantne, kuid ikkagi tunnetasin distantsi ega saanud kunagi

tema lemmikuks. Ega tahtnudki selle nimel pingutada, pigem sattusin rumalate juhuste tõttu rohkemgi ebasoosingusse.

Ühel jahedal ja lõrtsisel sügispäeval ootasime kooli peaukse ees sovhoosist tellitud bussi. Transpordivahend pidi meid Valga linnamuuseumisse kultuuri ja geograafiateemalisele näitusele viima. Tahtsime aega parajaks teha ja alustasime poistega lumesõda. Plikad tõmbusid sisse ja trepile jäi paksude betoonäärde varjunult meile oponeerima grupp nooremaid poisse. Sopase, külma ja märja lumega polnud kerge laskemoona toota ja visata, eriti paljakäsi. Tuntud viskemehena tahtsin kiirtuld avada ja otsisin alternatiivsemaid vahendeid. Olime osade poistega trepist 20-30 meetrit eemal põõsaste taga. Ligiduses kasvas mingi metsik õunapuu pisemate pabulatega, mis kohe lendama hakkasid. Minu käest lendu lastud objektid omandasid tavaliselt korraliku kineetilise energia tänu tunnustatud viskekäe olemasolule ja tabasid tihti sihtmärke. Seekord tabasin aknaklaasi esimesel korrusel, purustades paar keskmist ruutu. Loopimine vaibus momentaalselt ja kiiresti eemaldusime organiseeritult. Jalutasime eemale ja tegime näo, et alles tulime ja ei tea midagi. Kokku oli poisse suurusjärgus kümnekond, keegi ei teadnud täpselt tabamuse autorit selles segaduses. Ise olin jälginud pabula trajektoori ning suutsin skoorida. Kohaletormanud Rott lahendas asja vilunult ja kiirelt – leidis minus ja paar aastat nooremas klassis käivas Tõnises kohe süüdlased. Silmapilkselt olime eemaldatud reisijate nimekirjast. Pisem Tõnis oli olnud ka loopimas, kuid oma rahutu iseloomu ja olemuse tõttu Rotil pinnuks silmas. Kaks Tõnist ühe hinnaga ja ühe hoobiga eemaldatud. Noorem Tõnis lahkus nutuse näoga sündmuskohalt kohe peale punase kaardi näitamist, mina olin eriarvamusel ja otsisin uusi lahendusi. Sellist diskrimineerimist ei tohtinud taluda, ei saanud ohjeldamatut keelamist lubada. Otsustasin ülekohtule vastu astuda passiivselt. Lahkusin demonstratiivselt lahinguväljalt ja ootasin sees kuni buss ette sõitis. Tekkinud segaduses pugedin Rotile märkamatu sisse ja sõitsin istme vahele varjununa 30 km kaugusele Valga rajoonilinna. Mind silmas õpetaja alles muuseumis ja avaldas valjult rahulolematust, kuid tagasi saata oli juba hilja.

Rott sai oma geograafiakabineti ammu enne selle süsteemi leiutamist ja rakendamist arvestades vastava aine spetsiifikat. Selle sisustamisega oli vaeva nähtud koondades gloobuseid, maakaarte ja plakateid. Lisaks omas ta suurt erialast raamatukogu, milles domineeris reisikirjelduste sari "Maailm ja Mõnda". Siinkohal tekkis meil kokkupuutekoht ja minu jaoks soodus moment koguda lisapunkte kui raamatuhuviline. Kaotasin siiski initsiatiivi ja kiiresti ka huvi just nende trükiste vastu. Lugesin igasuguseid raamatuid suurtes kogustes, vahel lausa valimatult. Asi see paar-kolm geograafilist reisikirja lisaks kalendrikuu kohta lugeda olnuks, kuid kaotasin huvi antud valdkonna vastu. Ilmselt olin trotsi täis ja jonnisin

omamoodi käepäraste vahenditega nii õpetaja kui tema metoodika vastu. Oma jonnist sain kuuendas klassis väärikselt tasutud - minu tunnistusele kirjutati veerandihindena "2". Viiepallises hindamissüsteemis tunnustatud kui mitterahuldav. Aastahindeks kujunes küll koondina "3" (rahuldav), kuid pidin negatiivse hinde likvideerimiseks tegelema nn suvise järelevastamisega. Meenub, et tollal sai saatuslikuks majandusgeograafiline ja faktiline osa. Propagandamaitseliselt kiputi kirjeldama sotsialistlike riikide saavutusi eri maailmajagudes, arvud olid paljuski statistilisteks mullideks puhutud ja saavutused tinglikud. Praeguseks on maailmakord muutunud ja endised sotsriigid kadunud, ilmselgelt ebamajandamise tulemusena.

Rotil oleks teistes oludes ja suuremas linnas, paremad võimalused ennast realiseerida. Kindlasti oleks ta Tallinnas või Tartus kaugemale ja kõrgemale suutnud lennata oma sirgeseljalisuse ja erudeeritusega ja paljude muude omaduste või näitajatega. Kahjuks oli ta oma valiku teinud ja mandus kauges maakoolis. Demonstreerides teatavat hoiakut kogu oma olemusega, olles külm nagu ammukustunud valgus kaugel planeedilt. Aastate jooksul olen juhuslikult tema liikumisi suutnud kõrvalt jälgida. Elasin mõnda aega Põlvas, Rott pesitses samas maakonnas Valgjärvel ja tegeles ilmselt ka õpetamisega. Mitmel korral nägin neid Põlva kultuurimajas õpetajate päeva tähistamisel ja vastuvõtul. Endiselt sirgeseljaline vanaproua tuhis abikaasaga üle tantsupõranda. 2005. aastal olin Keeni koolis kokkutulekul ja istusin temaga korra ühe laua taha ja vestlesin pikalt. Endiselt olime sama kauged kui aastate eest ja jutuajaminegi kuiv ja ametlik. Peamine teema keskendus tema poja ning minu koolivenna Vahuri tegemistele, saavutustele ja edukusele. Vahur on ajaloo huvilise aegajalt televisiooni pääsenud. Tema õde Kaja on ekraanidele rohkemgi sattunud tänu fitness-treeneri staatusele ja heale vormile. Rotil elutöö on vähemalt siinkohal vilja kandnud, ilmselt on teda tunnustatud ka tubli pedagoogilise töö eest. Tasub hinnata pühendumust ja professionaalsust, seda saab ka hilinemisega teha.

Liidia Pettai (Zebra)

Loogiline on siinkohal ka meenutada käsuliini, kuna Roti puudumisel oli tema rollis **Liidia Pettai** alias "Zebra". Igal nimel peavad olema mingid juured ja mingigi põhjus, siinkohal aitas ilmselt Liidia ümbernimetamisele kaasa botaanika-bioloogia-anatoomia ja muu looduse- ning loomadetemaatikaga seonduvate ainete andmine/tundmine. Kedagi universaalsemat on raske esile tuua kui „Zebra“, just nimetatud ainete osas, millele lisaks tuli joonistamine/joonestamine ja keemia. Ilmselt pingutas mitme koormusega, sest andis suure

hulga tunde iga päev ja mitmele vanusele, tegeles õppefilmide näitamisega kui operaator-kinomehhaanik ja korraldas kooli aias katselappidel erineva taimekoosluse aretamist ja kasvatamist. Isegi kooli klaasist ja kõetav kasvuhoone kuulus tema vastutuse alla. Taas saab kinnitada reeglit, et õpetaja ja tema antud ainete meeldivus on seotud õpilase enese edukusega. Siinkohal jäävad teadlased vastuse võlgu, et kumbapidi asi toimib: kas edukus tuleb kui huvi on ja õpetaja meeldib või vastupidi. Mis tingib aine ebameeldivuse ja millest algavad ebakõlad ja negatiivsed hoiakud? Kuna Liidia oli seotud mitme ainega, siis olin hoobilt keskmik mitmes aines ja ei oska selles tagantjärele kedagi süüdistada. Imselt tunnetasin, et ta teeb vahet, kuid ei armasta lapsi kui selliseid. Ta arvestas nende päritolu, tausta ja vanemate positsioone ja loomulikult edasijõudmist oma ainetes. Kuna ma ei trüginud edasi kiirete sammudega siis oli meie vahekord jahe. Imselt puudus mul stiimul rebimiseks, et paremini silma paista. Tajusin alateadlikult, et ka parimate näitajate korral ei hakka „Zebra“ minule ega mina temale meeldima. Kirjutades neid meenutusi pean olema aus ja püsima samal subjektiivsel tasandil tollase kooliperioodiga. Seega pole tegemist objektiivse analüüsiga, pigem võib minu hinnang olla ebakorrektn. Samas ei tohi unustada, et tegemist pole kättemaksuga kunagise alahindamise eest. Vabandan õpetaja Pettai ja nende lugejate ees, kelle arvates olen ülekohtune.

Õnneks polnud ma ainuke, kes „Zebra“ osas mittesallivust ilmutas. Pealiskaudse statistika põhjal julgen oletada, et ta osutus üheks ebapopulaarsemaks õpsiks pika ajaperioodi vältel. Omamoodi märkimisväärne saavutus kui arvestada asjaolusid, et põhjustas sellega paljudele õpilastele probleeme nende tulemuste mahategemisega või lihtsalt halvustamisega. Hoiak kumas vastu tema olekus ning tekitas palju lisastressi kui mitte mõnel juhul isegi koolivahetamist. Loomulikult pole üheski koolis ideaalset kollektiivi ja kõik ei saagi kõikidele meeldida. Kahjuks puudub koolilastel võimalus ennast pedagoogide varjatud tagakiusamise puhul kaitsta. Eriti kui see kiusamine ei väljendu mingis konkreetses ja isiukvastases visuaalselt tuvastatavas aktis. Pigem on sageli tegemist olnud hoiakutega ja varjatud halvaksnuga, mille üksikud teravamad puhangud leiavad aset nelja silma all. Pettai puhul tuleb anda au faktile, et ta kunagi ei kasutanud käsi. Siinkohal olen ka ise kuulnud tema suust halvustavaid sõnu nii enda kui mu vanemate kohta. Lisaks oma kooli raamidele oli Zebra tuntud kui rajoonilehe kirjasaatja-korrespondent ning vabariikliku mainega esperanto keele oskaja ja propageerija. Imestan siiani, kuidas ta suutis niipalju teha ja endast anda ning mille arvelt. Samas polnud tal perekonda ega lapsi, kuigi elas kokku sovhoosis töötava vanema meesterahvaga. Virgo kulul viskasid pahatahtlikud koolipoisid alati nalja, tolle punase nina ja napsulembuse pärast.

Kabinetisüsteemile üleminekul sai Liidia meie endise klassi teisel korrusel ja kaotas veelgi populaarsust. Klass iseenesest sisustati heal tasemel ning seal sai anda erinevaid aineid keemiast kuni anatoomiani. Keemiliste ainete ja muude materjalide jaoks ehitati klassi ühte nurka vaheseintega eraldatud ja lukustatav 4x5 meetrine ruum. Selle uksi õppisime kiirelt lahti muukima ja sulgema. Viimane tegevus oli isegi olulisem, et jälgi kaotada kui olime sees inventuuri korraldanud. Varusime pisikestes kogustes teatud aineid, millega andis tulevärki ja pauku korraldada (kaalium, naatrium jt). Isegi tossupommideks saime Liidialt materjali hankida. Selleks sobisid kõige paremini tselluloidist mitmevärvilised lipikud. Zebra kui tuntud botaanik, sildistas kõik katseaias erinevatel lapikestel kasvavad juurikad. Nende lappide harimine toimus osaliselt laste poolt suvevaheajal kui pidime tegema 3-4 katseaiapäeva kokku kuni 4 tundi korraga. Viilisin sellest tegevusest kõrvale oma elukoha suhtelise kauguse pärast. Igal taimel oli alati kõrval nimetus koos ladinakeelse vastega. Meie jaoks oli lipikute toiteväärtus kinni teistes füüsikalistes omadustes. Sisuliselt olime vandaalid, kes ei andnudki erilist põhjust koolilaste armastamiseks. Klassi toodi sisse ka vesi ja pandi paika kraanikausid, mis veepommide tootmisel rakendust leidsid. Tahvli ette tekkis poodium ja tagaseinale suur mendelejevi tabel keemiliste elementide perioodilisusega. Kabinetti lubati meie klassikollektiivil tihti vahetundidel kasutada kui meie oma baasklassiruumi. Peremehetsesime seal mitteheaperemehelikult, kuid normaalsuse piirides. Mendelejevi tabelile leidsime nobeliväärilise ja parima rakenduse, mis antud oludes pakkuda oli – muutsime selle märklauaks nooleviskemängule. Kuna meil polnud tollal selliseid viskenooli nagu praeguse ajal kaubanduses liigub, siis tegime neid ise lihtsate vahenditega. Tavaline jämedamat sorti õmblusnõel tuli nelja tuletiku vahele kokku siduda ja paberist saba taha voltida ning piisavalt hea viskerelv oli valmis. Pisike ja samas efektiivne, mis lendas oma kümnekond meetrit. Poodiumilt oli hea visata piraka tabeli pihta tagaseinas, mis 5-6 meetri kaugusel. Tulemused sai kriidiga kohe klassitahvlile kirjutada. Pidasime seal vahetundide ajal turniire ja võistlesime. Tabamus tabelis ühe või teise elemendi pihta andis vastava arvu punkte, arvestasime kas aatommassi või elemendi järjekorranumbrit perioodis. Kasutasime õmblusnõelu, need tekitasid tabelisse imepisikesed augud, mida avastada sai ainult ligidalt. Pikka aega ei märganud keegi teine peale asjaosaliste, et paber on oluliselt hõrenenud. Skandaal puhkes kui Zebra juhuslikult oma nina tabelile liiga ligi pistis ja avastas tuhandeid pisikesi augukesi. Loomulikult jooksis uurimine lootusetult ummikusse. Ta kahtlustas meie klassi poisse, kuid ruumi kasutasid regulaarselt ka teised kollektiivid. Tänu meie kategoorilisele eitamisele süüdlasi ei leitudki. Läbi igasuguste lõhkumiste väljendasime oma protestivaimu ja maksime ka teatud juhtudel kätte tagakiusamise eest. Vägivallatu suhete

eskaleerumise parim näide. Niimoodi muidugi ei tohiks taolist tegevust mingilgi moel õigustada.

Loomulikult ei seedinud Zebra ka Avot ja veel mitut meie klassikaaslast. Vaid väike osa lapsi olid tema erilised lemmikud oma vanemate tuntuse, positsioonide ja ilmselt ka oma eriaoskuste tõttu. Kuuendas klassis sain mingis tema aines tunnistusele veerandihindeks "mitterahuldava" ehk lihtsalt kahe. Tegelesin selle parandamisega suvetöö raames kuni mind järgmisesse klassi edutati. Edaspidi suutsin suhted Liidiaga hoida normi piires, mis ei takistanud edasijõudmist. Priimust minust ei saanud, sest olin selleks liiga andetu ka teistes tema poolt antud ainetes. Ehk liiga enesekriitiline avaldus, kuid piisavalt tõene kui arvestada faktoreid, mis motiveerivad teatavaid aineid omandama. Saamatu olin joonistamises nooremas vanuses, ning anatoomias ja joonestamises 8. klassis. Peale kooli lõpetamist liikusin edasi ja nägin, et maailm ongi täis kummalisi elukaid, mõni neis pahaloomuline ja mõni healoomuline. Aja jooksul muutuvad vanas koolis toimunud sündmused kaugeks ja ebaoluliseks, solvumised ununevad ning isegi muutuvad arusaadavamaks emotsioonide põhjused. Elutarkust tuleb juurde ja silmad avanevad rohkem. Pettai suutis Keenis veel palju aastaid õpetada ja palju ebasümpaatiat toota. Kindlasti oli tal ka palju lemmikuid ning ehk kuulus ta isegi kellegi lemmikõpetajate hulka. Kuulsin, et ta olla liitunud mingi ususeltskonnaga ja muutunud pisut kummalisemaks, kuid healoomulikumaks. Seega ei imestanud ma eriti kui Liidia kooli kokkutulekul (2005) mind kallistas. Tundsin ootamatult, et olen andestanud tollase suhtumise, midagi kasulikku ja õpetlikku on ka selles loos.

Loreida Liibert (Liira-Loora)

Lisaks klassijuhatajatele ja teistele peaksin kindlasti kirjutama veel eesti keele ja kirjanduse õpetajast **Loreida Liibertist**, kellele olen palju tänu võlgu. Klassijuhataja rollis oli loomulikult ka tema, kellele vend Jaan osutus eriliseks murelapseks. Jaanile osutus omakorda peavaluks tema klassijuhataja, kelle ristas „Liira-Looraks“. Loreidast on raske mööda hiilida, sest lisaks otsesele koolitamisele osales ta meie klassi tegemistes kaudselt. Poeg Arne kuulus meie klassikollektiivi, temaga olime head sõbrad. Meid sidus omavahel suur huvi raamatute vastu. Lugesin meeletult ja valimatult juturaamatuid, Loreida toetas minu lugemiskirge ning suunas seda. Vahel isegi laenas midagi oma korralikust erakogust. Arne noorem vend Tarmo käis klassi võrra tagapool ning hoidus vahel meie kampa. Temagi hoidis vahel raamatut käes, enamasti meie eeskujul. Raamatute lugemisele oli tollal vähe alternatiive pakkuda. TV pilt oli must-valge ja aparatuur pisikese diagonaaliga kastis.

Kinodes jooksid peamiselt patriootilised sõjafilmid, mis valitud ideoloogilistel alustel. Raamatute trükiarvud (tiraazid) olid praeguses mõistes tohutud, keskmiselt 40 000-60 000 eksemplari ja hinnalt olid trükised odavad. Seega kadusid head raamatud poeriiulitelt enne sinna jõudmist. Minev kaup kadus esmalt leti alla ning sealt tuttavate koduriulitele. Terminoloogia „letialune kaubandus“ puudutas kõiki, muutudes nõukogudemaal paralleeluniversumiks omaette. Suurimaks needuseks ausale inimesele oli tuttavate puudumine ja palgast äraelamine.

Alustasin ka ise oma napi, kuid ebaregulaarse taskurahaga erakogu soetamist täiesti nullist. Suutsin aastatega kodusel puhvetikapil mitu riulit täita, kuid keskendusin ikkagi peamisele eesmärgile - lugemisele. Küllastasin iga nädal kohalikku külaraamatukogu ja lugesin selle tuhandetest köidetest enamuse läbi. Statistikat saab teha paari pealiskaudse tuletamisega kui tahaksin kokku lugeda palju olen lugenud. Alustasin aktiivselt teises klassis ja tollal olid minu laual õhemad ja titekamad ehk eakohased. Kiiresti haarasin paksemate järele, sest logistiline vajadus toetas sellisuunalisi korrekture. Kui korraga anti kaasa 4-5 ühikut, siis oli tegelikult vaid pealkirjade arv suur, kuid lugeda vähe. Tekst oli nendes lastekates kirjutatud pirakate tähtedega ja rohkete illustatsioonidega ning teosed said kiirelt läbi. Tulin koolist koju ja lugesin need paari tunniga läbi. Ometigi oli kott pungil ning järgmisel päeval pidin kraami tagasi vedama ja otsast peale. Otsisin edaspidi soliidsemaid ja kauakestvamaid, kuid ka neid tuli regulaarselt vahetada. Lugemiskiirus kuni 100 lehekülge tunnis on rohkem tehniline kiirus, sest alati polnud aega katkematult ja tundide viisi raamat taga istuda. Selline tempo andis teinekord mahuks ühe paksu juturaamatu päevas. Samas tuli ka muuga tegeleda ja lugemine lükkus edasi. Statistilise päeva keskmise asemel tuleks kasutada nädala keskmisena 3-4 raamatut, mis teeb aastas kuni 200 jutukat.

Liibert andis igale klassile kohustusliku kirjanduse nimekirja vastavalt riiklikule õppekavale. Lisades sinna ka soovituslikku kirjandust, muutes loetelu pikaks vähelugejatele. Ta pidas iga klassi kohta visuaalset arvestust stendil, selleks olid vastavad tabelid tehtud. Kui raamat oli loetud, tuli sellest ette kanda ja tabelis värviti uus ruut ära. Mina tegin oma ruudud kiiresti täis ja lugesin edasi. Natuke suutis minuga sammu pidada aasta noorem Oras Ülle, kes oli kogu koolis ainuke arvestatav konkurent. Ülle ema Viivi oli kohalikus raamatukogus hoidja ning kasutas oma ametiseisundit tütre toetamiseks. Eks ta viis õhtuti tööd koju kaasa. Lugesin igal vabal võimalusel ja mind kutsuti küll raamatuhaigeks, kirjanikuks, ajakirjanikuks, professoriks. Pigem olin raamatukoi, kes sageli mitut raamatut paralleelselt suutis lugeda. Need ei pruukinud muidugi korraga lugemislaual olla. Raamatuid sai lugeda muidugi ka ilma lauata, lauast olulisemaks elemendiks tasus lugeda valgust. Lugemise

korraldamise ja soodustamise nimel pingutas Loore tugevasti. Tema paljud uuendused nagu soovitusetega täiendatud kohustuslik kirjandus, sotsialistliku võistluse näitlikustamine graafiku kujul leidsid ka minu heakskiitu ja toetust. Ainuke negatiivne initsiatiiv oli nõudmine pidada ja täita lugejapäevikut. Ei tohi Lorida tegelikult süüdistada, see nõue võis tuleneda õppekavadest. Olin turris ega tahtnud aega raisata, sest aeg kulus lugemisele. Teised klassikaaslased suutsid oma päevikuid pidada ja kaunikujuliselt illustreerida, aga nad lugesid ka vähem.

Loreida kasutas minu lugemisoskust kohati kurjasti, sest tihtipeale lugesin kirjanduse tundides klassis teistele ette katkendeid meie õpikust. Sellisel moel tahtis õpetaja neis lastes huvi tekitada, kes ise kunagi raamatut kätte ei võtnud. Lugesin ladusalt, kõva ja selge häälega ning vahel kui hoogu sattusin, siis lausa mängisin kaasa. Samas maadlesin eesti keele grammatikaga nagu ka inglise ja vene keele grammatikatega. Olin ilmselt a-grammatiline, sest ei talunud neid tunde kuidagi. Kuidagi ei omandanud reegleid, kuid suutsin korralikult nii eesti kui vene keeles suhelda. Teadsin vaistlikult kuidas midagi käänata ja väänata. Olin keeled selgeks saanud enne reeglite omandamist, milleks enam reeglid. Kirjanduse hindeks olid "5", mis tollal parimana tuntud ka kui "Väga hea". Eesti keele grammatika ja kirjutamine "3", mis mind ja haridusministeeriumi rahuldab. Kirjutamise osas oli raskusi ehk selle vormiga kui punkte komasid ja muid kirjavahemärke igale poole parajalt ei jagunud. Kirjutiste sisu oli alati suurepärase ja õpetaja arvates fantaasiaküllane. Mingil moel pidi ju lugemus kasuks tulema, sest palju materjali oli läbitöötatud. Seega oli õps valmis mulle tegema järeleandmisi, vormi suhtes. Olin tõeline raamatusõber parimas tähenduses ja suutsin ka teisi nakatada. Oma poegade suhtes ta nii järeleandlik polnud ja pinnis neid rohkem kui teisi, vahel lausa füüsiliselt. Tollal tohtis õpetaja koolis lapsi sikutada ja sakutada, tukast kinni krabada ning raputada. "Liira-Loora" kirjanduse tundjana oskas tsiteerida ilusat lasteluuletust "Meie kiisul kriimud silmad". Selle sõnad kirjaldasid motiveerivat tegevust: "...kes ei oskand lugeda, see sai tukast sugeda...".

Loreida lemmikvõtteks oli näpistamine küünarnuki piirkonnast ja vahel ka juustest sakutamine-tutistamine, mis ohvrile pisara silmanurka tõi. Eriti vägivaldseid pedagooge Keeni koolis polnud, kuid aeg-ajalt puhkesid skandaalid ka siin. Vend Jaan sattus pahandusse tänu sellele, et virutas „Loorele“ vastu ning ema kutsuti kohe kooli. Kuulsime lugusid ka teistest koolidest - kusagil olla keegi õpetaja virutanud tugevamini kui vaja. Arvan, et selliseid virutamisi esines rohkemgi, kuid enamasti mätsiti juhtumid kinni ja vaikiti maha. Taheti vältida ka ajakirjandust, avalikuks seda peksmist ei peetud. Veergudelt oleks informatsioon lekkinud kapitalistide meediasse ning nõukogude koolikorraldusele oleks

negatiivset reklaami tehtud. Sattus aegade jooksul ka Keeni kooli igasuguseid, kuid üldine mikrokliima ja vaim olid head. Erandid puksiti minema sujuvalt, ilma suuremate skandaalideta vastastikkuse kokkuleppe raamides. Siin aitas kindlasti kaasa direktor ise ja tema ümber koondunud vanade tegijate tuumik: Kuhlberg, Jõeveer, Liibert, Pettai, kes samale koolile lojaalsed olid olnud kümneid aastaid. Kooli vaimu kui sellist aitasid eelkõige hoida pedagoogid, siis alles muud atribuudid nagu mõisahooned kui seda ümbritsevad objektid: kõrvalhooned, park, tiik, oja ja kooliaed, milles marjapuud ja -põõsad ning „Zebra“ katselapid. Loreida soovitas mul tungivalt Nõo keskkooli kirjanduskallak valida ja aitas mind veel hiljemgi uute raamatute soetamisel. Suhtlesime aastaid, sest minu, Arne ja Tarmo eluteed ristusid korduvalt.

Jüri Jõeveer (Jorss)

Vahelduseks tuntud, kuid pigem tavapärastele tegelastele, tuleb naasta kõige populaarsema ja koloriitsema õpetaja ja inimese **Jüri Jõeveeri** juurde. Tema nimi on mitmes lõigus juba vilksatanud. Vanuselt tundus Jorss keskealine, keskmist kasvu, kehaehituselt tugev, mida toetas arenev õllekõht. Tänu keskelt kiilale pealaele sarnanes ta „Kevade“ filmist tuntud kõstri tegelaskujule, olles sellest pikem ja parema huumorisoonega. Lisaks näärivanatamisele korraldas „Jorss“ muidki pidusid ning oli kooliväliselt pulmavana ja peojuht. Vajadusel aitas inimesi ilmalikult maamulda sängitada, sest tollal toimusid matused ilma jumalasõnata. Lisaks füüsikale andis ta koolis nii matemaatikat, ajalugu kui kehalist kasvatust. Viimast tegi korralikult ja tekitas paljudes poistes huvi igasuguste akrobaatiliste trikkide vastu. Eriti tahteti kätelkõndimist omandada, pea peal seista ja saltosid proovida. Tunnen mitmeid vilistlasi, kes kätelkõndi valdavad: Valdeko Parkja, Enn Vanahunt jt. Teen ka ise vahel käed valgeks (pigem mustaks) ja suudan veel pea allpool edasi liikuda. „Jorsi“ suunamisel sain selgeks ka tehnilise nipi, kuidas suurt ja rasket oda endast kaugemale virutada. Jõeveer oli vahel ka klassijuhataja rollis ja tegi õpilastega paljugi huvitavat, kuid segavaks faktoriks sai taas alkohol. Eriti andis napsulembus tunda pealelõunastes viimastes kehalise kasvatuse tundides. Siis saime ülesandeks suunduda suuskadel kusagile metsa künkaid otsima. Tihtipeale oli tegevus iseseisev, sest Jüriil olid paremad plaanid. Kunagine naistemees keskendus peamiselt napsule ja naljale, need olid nangunii seotud. Heas napsuseltskonnas sai alati nalja. Nooruses olnud „Jorsil“ teinegi pere ja lapsed. Juhuslikult kohtusin tema tütardega aastaid hiljem.

Vaatamata nõrkustele ja vigadele pidasime teda väga heaks õpetajaks, kelle eeskujul on siiani järgimist väärt. Olen talle ammu andestanud ülemäärase jõu kasutamise ja ametiseisundi kuritarvitamise juhtumid. Esimese olukorra raames haaras „Jorss“ mul turjast kinni ja tõstis maast lahti nagu kassipoja ja pani nurka seisma. Olin pisikese jumbuna vahetunni ajal korda rikkunud ja teisi seganud oma jooksmisega. Teine vahejuhtum polnudki mingi juhtum, ajasin ajalootunnis mingit jonnit ja keeldusin vastamast. Seisin klassi ees mitu minutit ja vaikisin, keeldudes demonstratiivselt rääkimast. Viimaks Jõeveeri kannatus katkes ja ta pani päevikusse negatiivse hinde, mille hilisem parandamine polnud raske. Mäletan „Jorsi“ lugusid, millega ta oma ainevaldkondi huvitavaks tegi. Sageli polnud need otseselt ainekavaga seonduv, kuid kaugemas perspektiivis aitas kaasa faktide sidumisele ja teadmiste omandamisele. Vahel oli siiski otsene seos nagu füüsikas kui difusiooni defineeriti – „ühe aine molekulide tungimine teise aine molekulide vahele“. Piisas praktilisest näitest peeretamise mainimisega, edaspidi röögatasime: „Difusioon!“ kui keegi õhku rikkus. Kui „Jorss“ jutustas ajalootunnis Lähis-Idas kunagi toimunust, siis tõmbas ta paralleele tänapäeval toimuvaga. Lood Iisraeli sõjalisest võimekusest olid paeluvad, otsustasin kunagi sinna reisida. Ta kirjeldas austrite söömist, et elusatele molluskitele tilgutatakse sidrunimahla ja need vigisevad ning proovivad karpist plehku panna. Teadsin, et tuleb aega kui sedagi järele proovin. Olengi olnud pikalt nii Lähis-Idas kui ka austreid proovinud, ei vigise nende karpide sisu ühtigi. Rohkem viginat kuuleb Lähis-Idas, kus kõik erinevad osapooled teistele osapooltele liiga teevad ja juba tuhandeid aastaid. Jorss on vaieldamatult olnud nii minu kui paljude teiste lemmikuks, kellele saab kahjuks tänu avaldada vaid postuumselt. Olgu muld talle kerge!

Ja need teised

Teistest õppe- ja kasvatustöös osalenud pedagoogidest pole palju kirjutada, lihtsalt polnud erilisi kokkupuutepunkte. Koolis toimus aegade jooksul teatav roteerumine kui keegi lahkus pensionile ja keegi astus asemele. Mitmed asendusõpetajad astusid klassiuksest sisse vaid mõneks tunniks. Isegi nende meeldivuse korral polnud sellistest kohtumistest pikemas perspektiivis erilist tolku. Teatud juhtudel puutusime huvitavate isiksustega kokku pikema aja jooksul mingi kindla õppeaine raames. Poiste tööõpetuse juhendaja sm Lindmäe kui pisemat kasvu ja kõhetu tegelane teenis kohe hüüdnime „Prill“. Kooli pisike ja madal töökoda mahutas peamiselt hädavajaliku erinevate lihtsamate tööpinkide kujul. Need polnud kindlasti liiga modernsed, kuid tutvustasid vahendeid, võimalusi ja protseduure. Sisepääsu juures

(paremat kätt) seisis seinä ääres kolakas puidutreibink, mille ülekanderihmad laperdasid vuhinal. Masin ise kolises ja mürises, kuid võimaldas puidu treimist õpetada. Mitmemeetrise vahega, kuid samas seinas asetseis pisut kaasaegsem metallitreibink. Ruumi teises seinas olid riistakapid, vahepeal igasugused lauad, puurpingid, kruustangide ja muu vajalikuga. Elementaarse oskuse omandas kui endal vähegi huvi ja eeldusi oli. Lindmäe ajas omapärast teooriat niinimetatud „soonest“, mille kohaselt on igas inimeses peidus teatav „soon“ ehk oskus millegi suhtes. Mõnes on kunstisoon, teises on tehnikasoon, kolmandas muusikasoon jne. Ta ise keskendus igasugusele nikerdamisele ja polnud halb meistrimees ega pahatahtlik inimene. Tema omapäraks oli alaline vile jorutamine. Olin tema tundides tagasihoidlik, sest ei suutnud ei raua- ega puitmaterjaliga sõbruneda, polnud ei eeldusi ega ka huvi. Kord valmistasin koos Arnega puidust tabureti, millel istumine olnuks tervistkahjustav nii istujale kui taburetile endale. Lindmäe põrnitses rohmakat moodustist, millele tabureti staatust tahtsime omistada. Ta vangutas pead ja nimetas meid „imetegijateks“, kellest pole suurt tolku kuna pole seda õiget „soont“. Nii ei saanudki minust tiserit kui meenutada lugu sellest, kuidas minust ei saanud ka lendurit. Lisaks on veel palju erialasid ja ameteid, keda kõike minust ei saanud. Olulisem on keskenduda sellele, mis minust sai tänu nendele õpetajatele, kes tegid oma tööd pühendunult.

Igasugusest ajutisest kaadrist kirjaoskamatus e likvideerimise alal, on hulga tähtsamaid tegelasi toetavas valdkonnas. Kooli kauaaegne majandusjuhataja Laine Varik, oli ka ise sama kooli vilistlane. Laine tatsas asjalikult kiirustades majas ringi ja oli laste vastu sõbralik, kuid temaga puutusime vähe kokku. Rohkem ikka teistega, kellest eriti olulised on need toredad inimesed, kes meile igapäevast leiba selle otseses tähenduses andsid. Kõõgitädidest ei saa kuidagi mõõda hiilida. Nende rollis esinesid haruldaset toredad inimesed, kellega hiljemgi suheldud. Inimlikest omadustest on abi, kuid kokkade peamine funktsioon ei seisne humanismi propageerimises. Roll toiduvalmistamistajatenä on hulga tähtsam. Ma ei tea palju neid toitlustajaid kooseisus pidi olema, piskeses kõõgis tundus kogu aeg keegi askeldavat. Nende paari-kolme toreda kokatädi seas meeldis meile eriti koolivenna ema Marie. Enn Vanahunt oli aasta nooremast lennust ning sellele vaatamata saime Ennuga hästi läbi. Teadsime, et meie klassijuhataja Tammeorg on Ennu sugulane, kes Keeni kooligi saabus tänu sugulussidemetele Mariega. Oli alati kergem töökohta vahetada ja kusagile liikuda kui keegi ees ootas. Sõõgirus paiknes koolimaja ühes tiivas ning mahutas lapsi kahes vahetuses. Tagantjärele meenutades olen kindel, et pakutav toit oli pigem maitsev kuigi lihtne olemasolevaid materjale arvestades. Rämpstoidu juurutamine ei kuulunud nende toredate inimeste taotlustesse, ka laste arvelt ei tassitud toiduaineid koju. Sotsialismimaal oli üsna

levinud viis „tööd koju kaasa võtta“ Kui selline võimalus oli, siis tahtmise taha asi tavaliselt seisma ei jäänud.

Kui toitlustamise juures on tihtilugu võimalusi ja ahvatlusigi kraami kojuvedamiseks, siis koristajatädidel oli olukord kehvem. Ega prügi ja prahti koju keegi ei tassi, vahest ehk küttepuid. Koristajatest mäletan kahte vanemat naist, kellest üks lahke ja inimsõbralik. Teise osas ei tahaks karm olla, kuid tema polnud eriti lapsesõbralik. Vanaproua tegutses küll kiiresti ja asjalikult, kuid tema olemus oli närviline ning kutsus sellega esile teatud vastureaktsioone. Siinkohal olid kiired kokkupõrked vältimatud, eriti traditsiooniliste huligaanitsejatega nagu minu vend Jaan. Jaan oli konflikte masuurikas, kelle õppeedukus madal ning motivatsioon minimaalne. Erikooli saatmisest pääses ta mitmelgi korral napilt. Alati ei läinud see nii libedalt kui ta koristajaga noris, vahel sai märja lapiga üle turja. Ma ei tea, mis teda kannustas tagant lollusi tegema, kuid Jaan oli alatasa pahandustes. Koristajate töö polnud kerge, sest nad pidid kütma kõikide klasside ahjud. Puude tassimine puukuurist tehti vanemate poiste ülesandeks, kuid vahel tulid tädikeseid ka ise raskete sületäitega trepist ülesse ega virisenud. Tavaliselt on toetava personali roll tühine kuna nad on statistid keda ei märgata. Ometigi tunti pisikeses maakoolis neidki, mis rõhutab vajadust osata arvestada kõikide inimestega.

Lõpetuseks

Alustasin kooliteed 1967. aasta sügisel vastavalt tollastele seadustele, traditsioonidele ja vanemate tahtele. Lõpetasin põhikooli 1975. aasta suvel. Kaheksa aasta sisse palju huvitavaid tegemisi, mille hulka isegi kirjaoskamatusse likvideerimise saab lugeda. Protsess sisaldas süsteemset õpetamist, arendamist, treenimist, kasvatamist ja harimist, mis aitas meid vormida ja isiksusteks kujundada. Heal juhul aitas kaasa teotsale suunamisel oletatavaks edasiminekuks. Kuhugi me minema ju pidime, sest seisak olnuks tagasiminekuks. Kui Zebra joonistamistunnis lasi meil Ex-Libriseid kujundada, siis pidime sinna peamise elemendina sisse disainima oma tulevase elukutse. Madis ja Arne maalisid mingeid mutreid-polte ja masinaid, mina panin viljavihule raamatu juurde. Andsin sellega mõista, et otsin maalähedase elukutse, kuid kahtlesin endiselt. Alguses tahtsin automaate ja mõõku joonistada, sest need olid ainukesed esemed, mida vaatajad suutsid minu joonistustes tavaliselt eksimatult ära tunda. Siiski piirdusin peamiselt kõrrelistega ning sain kolme kätte. Militaarsem atribuutika poleks Pettaile parimagi teostuse juures peale läinud. Liibert Loore soovitas mul järjest tungivamalt Nõo suunas liikuda. Oleksin saanud raamatutega edasi tegeleda ja tulevikus

ülikooli astuda. Tegelikult oleksin pidanudki seda tegema, kuid ei leidnud koduste toetust ja valisin juhuslikult agronoomi eriala. Sedagi ei pidanud kaua, proovisin mitmeid teisi ameteid kuni oma kutsumuseni jõudsin. Peamiselt lähtusin oma esmase valiku tegemisel tulevase õppeasutuse ligidusest. Pealekauba oli vend Jaan ennast tehnikumis sisse sõõnud ja valmistus kolmandale kursusele liikuma. Sellisel tasandil kaitsja omamine tundus kaaluka argumendina, olime meiegi kuulnud vanemkursulaste vägivallast nooremate suhtes.

1975. õppeaasta ja 8. klassi lõpetamiseks tegime mitu eksamit: matemaatika, anatoomia ja kirjutasime lõpukirjandi. Tulemused polnud kehvad, matemaatikas lausa tugev "4", mis üllatas mind ennastki. Anatoomias läksin alt näiliselt tühise küsimusega, mille puhul Madis mulle vale vastuse ette sõõtis. Juunis saimegi ootamatult kauaoodatud lõputunnistuse kätte. Paberite kohaselt olime 13. lend kaheksa-aastasest õppes. Siinkohal pole järjepidevus paigas kui kooli vanust arvestada. Aktus ja pidu olid lihtsad ja südamlikud, ametliku osa ja tunnistuste jagamise järel tegime õues pilte ning seejärel lapsevanemad lahkusid. Piltidelt vaatasid vastu poolküpseid ja tõsisid noorukid, kelle olemusest peegeldus vastu teatav mure tuleviku pärast. Tuleviku saabumine lükkus hetkel siiski edasi ja asusime mitteametliku osa juurde. Jäime pidutsema koos aasta noorema klassiga, kes vastavalt kooli traditsioonidele vilistlaste lahkumispidu korraldas. Alguses viibis kohal pedagoogidest enamus, kellest vähemus peo edenedes vaikselt minema hajusid. Komplekti kuulus kaetud laud, sõnavõttud, muusika ja tants. Alkoholist olime millegipärast loobunud, saamise taha polnud asi jäänud, pigem tahtmise taha. Imselt oli kadumas keelatus võlu ja tundsi vajadust kaine peaga elule vastu astuda. Tegelikult oli niigi lõbus, mille juures oli suureks abiks Jorss. Ta organiseeris naljaka mitteametliku kõne, mille puhul pidime täitma lüngad omadussõnadega. See on seltskondades laialt levinud meelelahutus, kus algtekst peab olema humoorikas ja sündmusele pühendatud. Tantsuline osas mind ei tõmmanud, kuigi mingi bänd esitas talutava kvaliteediga lugusid. Proovisin paari loo puhul nooremate kooliõdedega paigal tammuda, kuid lõpetasin nende piinamise. Vaatasin kadedusega kuidas Ülle Oras teise noormehega hoogsalt tantsu vihtus. Teataval moel nimetatud neiu sümptatiseerus, kuigi olime lugemise vallas tugevad rivaalid. Samas olin ikkagi veel poisike ning poleks isegi hea tantsuoskuse juures raamatute arutlemise teemadest kaugemale liikunud.

Igal juhul tegutsesime hommikuni välja ja jalutasin seejärel nukralt koju. Alles vastava peo järel adusime lõplikult, et oleme põhikooli tagasipöördumatult lõpetanud. Ainus võimalus tagasi pöörduda olnuks õppimine ülikoolis, et pedagoogiks hakata. Aastatega olime kindlasti saanud küpsemaks ning lapsepõlv kaugenes veelgi. Tuli valmistuda järgmiseks etapiks – kas valida uus kool oma haridusteel või piirduda senise kirjaoskusega? Otsustasin

järgmise õppeasutuse kasuks ning viisingi paberid Antsla sovhoostehnikumi agronoomia elralale. Pean tunnistama, et loosung elukestvast õppest polnud nõukogudemaal leiutatud. Vaatamata sellele sattusin igasugustest koolitamisest teatavasse sõltuvusse, mida saaks õigustada Murphy ütlemisega: 'Kui see on halb, siis see kordub!'. Loodame, et midagi taolist ei juhtu nõukogude võimuga, mis ootamatult otsa sai. Hiljem viisin dokumente mitmesse kõrgkooli, mida kõike ma oma elu jooksul ei lõpetanud – ei lõpetanud Eesti Põllumajanduse Akadeemiat (sain sisse), Riigikaitseakadeemiat (sain sisse), Tartu Ülikooli (magistratuur). Lohutuseks loosung: „Tähtis pole võit, vaid osavõtt!“. Need teised koolid mis siiski said lõpetatud ja edasine eluraja kulgemine pole antud kirjutise teema.

„Lõpetuseks sõbrad ütlen ma, elu see ei kõlba peesse ka!“, kuulsin esimest korda sellist kriminaalsete elementide ehk platnoide labasevõitu laulukest Avo suust. Ta liikus palju ringi ja suhtles igasuguste kraadedega, kuid tegelikult oli tegemist ärplemisega. Poisid kipuvad ikka poosetama, et ennast tähtsamatena näidata. Polnud meiegi mingid erandid, seega tegime vahel lollusi lihtsalt teistele näitamiseks ja tähelepanu teenimiseks. Väidan kindlalt, et Keeni kooli osas ei pea laulusõnad paika, elu osas ei oska veel hinnangut anda. Olid toredad kooliaastad, neid tasub alati meenutada teatava positiivse nostalgiaga. Peamise lisaväärtuse annavad siiski head sõbrad, klassi- ja koolikaaslased. Olen oma kunagise kooliga igati rahul, südames hoian mälestust parimate seksioonis. Pisut nostalgiline, kuid pole ülepakutud. Olen andestanud ka nendele pedagoogidele, kes lastel vahet tegid vanemate või muude näitajate põhjal. Otsest kiusamist ja vägivalda enda nahal tunda ei saanud, pigem riivas kellegi suhtumine.

Vastavalt võimalustele osalen kooli kokkutulekutel, mis viieaastaste intervallidega toimuvad. Esimest korda jõudsin kohale juubeliks numbriga 150 (1990). Ka paaril hilisemal olen osalenud, mitmetest pole kahjuks osa saanud teenistuse tõttu. 170. juubelipeo ajal teenisin Brüsselis NATO peakorteris. Hindan kõrgelt suurüritusi korraldava kaadri pingutusi eesotsas direktoriga. Loodan, et minu tänusõnadega ühinevad ka teised kooliõed ja -vennad. Mind ei takista osalemast see, et kohtumised toimuvad uues koolimajas, mitte vanas paljudele nii armsas mõisas. Minu jaoks on kummaline kui keegi sellisel põhjusel kokkusaamisele keeldub tulemast. Tegemist on otsitud põhjusega või kantakse hinges mingit vimma (solvumist)? Oskan soovitada palju paremaid lahendusi kui sallimatus või vale asukoht taristule. Tuleb otsida pigem põhjusi kokkusaamiseks nii vana kui uue koolimajaga, oma koolikaaslaste ja peamiselt oma klassikaaslastega. Kindlasti ei tohi unustada ka klassijuhatajaid ning teisi õpetajaid. Keeni kooli vilistlastel on alati midagi ühist läbi aegade ja ruumi, nimetame selle keenivaramuks. Majades polegi asi kinni, kinni oleme mõtlemises.

Ka mõtlemist tuleb varakult õppida, tuleb mõelda mida mõelda. Hooned on elutud infrastruktuuri elemendid, millele annavad suurima väärtuse traditsioonid, protsessid, protseduurid, mida teostavad reaalsed inimesed. Need inimesed kannavad endas kooli vaimu koos emotsioonide ja mälestustega. Parim tänu õpetajatele on nende meenutamine praktiliste kirjutiste kaudu. Isegi kui hinnangud on karmid, saab sellise tagasisideme abil ennast või suhtumist parandada. Kaasaegsete vahendite abil on mälestuste kirjutamine ja levitamine lihtne, kindlasti on ka kool sellise materjali kogumisest ja avaldamisest huvitatud. Tänuväärne oleks nende lugude kogumine ja säilitamine tulevastele põlvkondadale, kes Keeni koolipinki istuvad. Kutsun oma koolikaaslasi üles kunagi omandatud kirjaoskust kasutama ja meenutusi jäädvustama.

Tervitades koolivend Tõnis Asson

Kolonelleitnant

Keeni 8-klassilise põhikooli õpilane 1967-1975 (13. lend)

Elulugu:

Sündinud 1960

Keeni kool 1967-1975

Antsla Sovhoostehnikum 1975-1979

Nõukogude Armees 1979-1981

Erinevatel tsiviilametikohtadel 1981-1990

Kaitseliit 1990

Piirivalve 1990-1994

Kaitsevägi alates 1994

NATO peakorter Brüssel, rahvusvaheline sõjaline staap (IMS) 2009-2012

Autorilt ilmunud: „Vene kroonus ehk Äratus ku(u)bis“ 2012 (Tammerraamat)